

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER**

**İRAN AYDINININ GÖZÜYLE OSMANLI DEVLETİ:
AHTAR GAZETESİ ÖRNEĞİ (1876-1880)**

Yüksek Lisans Tezi

EYYUP OTHAN

İSTANBUL-2010

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER**

**İRAN AYDINININ GÖZÜYLE OSMANLI DEVLETİ:
AHTAR GAZETESİ ÖRNEĞİ (1876-1880)**

Yüksek Lisans Tezi

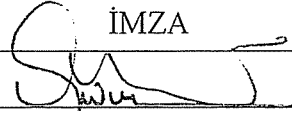
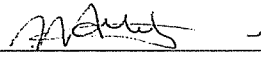
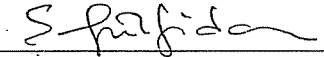
EYYUP OTHAN

Danışman: DOÇ.DR OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

İSTANBUL-2010

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans öğrenimi gören 301100320070004 no'lu Eyyüp OTHAN'ın "İran Aydınının Gözüyle Osmanlı Devleti: Ahtar Gazatesi Örneği (1876 - 1880)" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin 15. maddesi uyarınca 07.10.2010 Perşembe günü saat 14.00 de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin ...kabulü... ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. Osman G. ÖZGÜDENLİ	kabul	
Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN	Kabul	
Yard. Doç. Dr. Şebnem GÜLFİDAN	Kabul	

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	III
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR	VII

GİRİŞ

İRAN MODERNLEŞMESİNE UMUMÎ BİR BAKIŞ

I. İran Tarihi ve Modernleşme Hareketlerine Umumî Bir Bakış	1
- Batı ile İlk Siyasal İlişkiler	8
II. İran Matbuatının Doğuşu, Gelişimi ve İstanbul'da Çıkan Farsça Yayınlar ...	10

BİRİNCİ BÖLÜM

AHTAR GAZETESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I. Genel Özellikler	14
A. Hedefleri ve İstanbul'da Çıkarılma Sebepleri	15
B. Çıkışı, Gelişimi, Kapanışı	16
C. Ahtar Gazetesi'nin Okunduğu Bölgeler	23
D. Ahtar Gazetesi'nin Osmanlı Matbuatı ile İlişkisi	23
E. Ahtar'ın Yazar Kadrosu	26
II. Ahtar Gazetesi'nin İran Modernleşmesindeki Yeri ve Önemi	27

İKİNCİ BÖLÜM

AHTAR GAZETESİNDE SİYASİ-HUKUKİ VE KÜLTÜREL KAVRAMLAR

I. Siyasi Kavramlar	30
A. Medeniyet Kavramı ve Ahtar'daki Yeri	30
B. Vatan-Millet Kavramları	38
C. Hürriyet Kavramı ve Ahtar'ın Anlayışı	43
D. İttihâd-ı İslâm Kavramı ve Ahtar'daki Yansıması	45

II. Hukukî Kavramlar	48
A. Kanun Kavramı ve Ahtar'daki Yeri	48
B. Ahtar'da Yönetim Şekilleri	51
C. Osmanlı Devleti'nde Kanunlaştırma Faaliyetleri ve Ahtar	52
D. Kanun-ı Esasi'nin İlânı ve Ahtar'ın Tercümesi	56

III. Kültürel Kavramlar	5
A. Ahtar Gazetesinde Eğitim Kavramı ve Önemi	59
B. Alfabe Tartışmaları ve Ahtar'daki Yansıması	64
C. Ahtar ve Modern Eğitim Kurumları	69
D. Ahtar ve Osmanlı Kütüphaneleri	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AHTAR GAZETESİ VE İSLÂM DÜNYASI'NIN BAŞLICA MESELELERİ

I. İslam Dünyasının Genel Durumu	75
II. Şark Meselesi ve Ahtar'daki Yansıması	76
III. Şii - Sünni İhtilafı ve Ahtar'ın Bakışı	80
IV. Ahtar Gazetesi ve Diğer Memâlik-i İslâm	82
SONUÇ	87
BİBLİYOGRAFYA	89
EKLER	92

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın konusunu teşkil eden *Ahtar*, II. Abdülhamit devrinde İstanbul'da İranlı aydınlar tarafından Farsça olarak çıkarılmış İran'ın ilk modern gazetesidir. Gazete 1876 ile 1896 yılları arasında neşredilmiştir. Gazetenin İstanbul'da neşredilme sebebi, hem İran'daki şartların böyle bir gazetenin neşrine izin vermeyişi, hem de İstanbul'un o dönemin en büyük ve en gelişmiş İslâm devletinin başkenti oluşu etkili olmuştur.

Ahtar gazetesi yirmi yıl gibi uzun süren yayın hayatı esnasında siyasî, iktisadî, toplumsal, kültürel ve devletlerarası birçok meseleye değinmiştir. Ve bu yönleriyle yeterince araştırmaya konu olmamıştır. Oysa bir yandan o dönem ki Osmanlı devlet, toplum ve fikrî hayatının anlaşılması, diğer yandan da Osmanlı-İran ilişkilerinin mahiyetinin ne olduğu, yine İran'daki modern kavramların nasıl oluştuğu ve İran'a hangi vesilelerle girdiği, Osmanlı kurumlarının İran üzerindeki etkileri mevzularının bütün boyutlarıyla ortaya çıkarılabilmesi, *Ahtar* gazetesinin incelenmesini zarurî kılmaktadır.

İşte bütün bu sebepler, bizi böyle bir gayrete matuf çalışmanın içine çekmiştir. Çalışma boyunca asıl hedefimiz *Ahtar* Gazetesi'nde yukarıda geçen hususlarla ilgili haber ve yazıların, gerek Osmanlı- İran ilişkileri, gerekse İran tarihi açısından ne mana ifade ettiği sorusuna cevap aramak olmuştur. Çalışmanın diğer bir vechesi de ülkemiz de pek bilinmeyen *Ahtar* gazetesinin ilim çevrelerine tanıtılması oluşturmaktadır.

Bu amaçla, araştırmanın birinci bölümünde *Ahtar* gazetesinin şekli özellikleri, çıkışı, gelişimi, kapanışı, hedefleri ve İstanbul'da çıkış sebepleri, Osmanlı matbuatıyla ilişkileri, İran modernleşmesindeki yeri ve önemi, okunduğu bölgeler, sayfa düzeni ve yazar kadrosu hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde *Ahtar* gazetesinde geçen siyasî,

hukukî ve kültürel kavramlar üzerinde durularak özellikle “*kanun*” ve “*eğitim*” kavramları ve bunların açıklamaları üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Ahtar’ın İslâm dünyasını nasıl gördüğü, Şark sorununa bakışı, Şiilik ve Sünnilik tartışmalarına olan tavrı ortaya konulmuştur.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yaptığım taramalarda benden yardımlarını esirgemeyen Sayın Bülent Kulüp’e, evdeki çalışmalarım esnasında çocuklarımızla tek başına ilgilenerek rahat bir çalışma ortamı sağlayan ve üzerimdeki yükü hafifleten kıymetli eşim Filiz Othan’a teşekkürü borç biliyorum. Sıcak ilgi, teşvik ve yardımları ile bu çalışmanın ortaya çıkmasında birinci derecede rol oynayan, böyle bir çalışmaya beni yönlendiren, karşılaştığım her türlü meselenin çözümlenmesinde benden bilgi ve tecrübesini esirgemeyen, engin hoşgörü sahibi değerli hocam Doç.Dr. Osman Özgüdenli’ye daima şükran borçlu olduğumu ifade etmeliyim.

Eyyup OTHAN

ÖZET

Bu çalışma, *Ahtar* gazetesi bağlamında İranlı aydınların dönemin siyasi, hukuki ve kültürel konuları hakkında ne düşündüklerini tespit ederek bir sonuca ulaşmayı hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda *Ahtar* gazetesinin (1876-1880) yıllarındaki nüshaları incelenerek, analizi yapılmış, ulaşılan bilgiler değerlendirilmiş ve bir sonuca ulaşılmıştır.

Gazetenin incelenmesi sonucunda, İranlı aydınların, Osmanlı son döneminde yapılan tartışmalara katıldıklarını, Osmanlı Devleti'nde yapılan reform hamlelerini dikkatlice takip ettiklerini, bu dönemde tartışılan kavramlarla ilgili genişçe yorumlar yaptıkları ve bunları yalnız İstanbul'daki okurlarına değil, aynı zamanda İran, Hindistan, Kafkasya gibi muhitlere de ulaştırmaya çalıştıklarını ve bunu kendilerine amaç edindikleri anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Ahtar, Osmanlı Devleti, İstanbul, İran, Kaçarlar, Meşrutiyet, İttihad-ı İslam, Modernleşme, Kanun-i Esasi.

ABSTRACT

The aim of this study is to state the opinions of the Persian intelligentsia about the political, jurisprudential and cultural subjects of the era in the context of the *Ahtar* newspaper and make a conclusion hereof. In accordance with that aim, the issues of the *Ahtar* newspaper published between 1876-1880 were examined and analyzed. Acquired information were evaluated and afterwards a conclusion was resolved.

As a result of examining the newspaper, it is concluded that the Persian intelligentsia joined the discussions at the last period of the Ottoman Empire, they also followed closely the reformist movements made in the Ottoman Empire, commented comprehensively on the matters of debate and aimed to disseminate their ideas not only to their followers in İstanbul but also in places such as India and Caucasia.

Keywords

Ahtar, Ottoman Empire, İstanbul, Persia, Qajars, Constitutionalism, Islamic Unity, Modernisation, Ottoman Constitution of 1876.

KISALTMALAR

a.g.e. Adı geen eser.

bkz. Bakınız.

BOA. Başbakanlık Osmanlı Arřivi.

c. Cilt.

DİA. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

ed. Editör.

haz. Hazırlayan.

hř. Hicri şemsi yılı.

İ.HD. İrade-i Dahiliye.

S. Sayı.

s. Sayfa.

terc. Tercüme.

TTK. Türk Tarih Kurumu.

Y.A.RES. Yıldız Sadaret Resmi Maruzat.

YTY. Yeni Türkiye Yayınları.

GİRİŞ

İRAN MODERNEŞMESİNE UMUMİ BİR BAKIŞ

I. İRAN TARİHİ VE MODERNLEŞME HAREKETLERİNE UMUMİ BİR BAKIŞ

İranlılarla ilgili bilgilere ilk olarak Asur kaynaklarında rastlanmaktadır. Bu kayıtlara göre, Hint-Avrupa kavimlerinden olan Medler'in Urmiye gölünün güneydoğusunda, Perslerin ise batısında buldukları, Medler'in güçlenerek Persleri kendilerine tabî kıldıkları ve topraklarını bugünkü Tahran şehrinin kuzeydoğusuna kadar genişleterek bir imparatorluk haline geldikleri anlaşılmaktadır. Medler'in yıkılışından sonra Ahamenîler bu coğrafyaya hâkim oldu. Ahamenîler, Pers soyundan gelmekteydiler. Ahamenîler en güçlü dönemlerini II. Kyros zamanında yaşadılar. Ahamenîler'in son imparatoru III. Darius döneminde bölgede Makedonyalılar bir güç olarak ortaya çıkmaya başladı. Ahamenî İmparatorluğu'na son veren Makedon Kralı Büyük İskender İran coğrafyasına hâkim oldu. Büyük İskender'in ölümünden (m.ö. 323) sonra imparatorluk kumandanları arasında paylaşıldı. Mezopotamya, İran ve Suriye'yi Selevkos (Seleucus) aldı. Seleukoslar'ın doğu'yu ihmal etmeleri üzerine doğuda bulunan Parthia eyaletindeki Parni kabilesinin reisi Arsakes, Seleukoslar'a karşı ayaklandı ve Part İmparatorluğu'nu kurdu (m.ö. 250). Partlardan sonra Ahamenî geleneğinin yaşadığı Fars eyaletinde âteşkede muhafızı olan Sâsân kendi adıyla anılan Sâsânî İmparatorluğunu kurdu (m.ö. 226). Sâsânîler kısa sürede güçlenip Roma ordusunu yendiler, Roma İmparatorunu esir aldılar ve güçlü bir devlet yapısı oluşturdular.¹

¹ Esko Naskali, "İran (Başlangıçtan Müslümanlar Tarafından Fethine Kadar)", *DİA*, c. XXII, s. 394-395

Sâsânî Devleti'ne son veren güç Müslüman Araplardı. Son Sâsânî hükümdarı III. Yezdicerd, Kâdisiye mağlubiyetlerden sonra imparatorluğun siyasî-iktisadî merkezi olan Irak'ı Müslümanlara bırakmak zorunda kaldığı zaman Sâsânîler'in mücadelesinin de sonunu tayin etmiş oluyordu. Ardından dağılan kuvvetlerini yenden toparlayan III. Yezdicerd, Celula ve Nihavend tekrar mağlup olunca İran ordusu tamamen dağıldı ve Müslümanlara karşı direnecek hiçbir güç kalmadı. Müslümanlar İran şehirlerini teker teker ele geçirmeye başladılar. III. Yezdicerd'in direnişleri bir netice vermedi ve onun öldürülmesiyle Sâsânî Devleti tarihe karıştı (m.s. 651).²

IX. yüzyılın ortalarından itibaren Abbâsî Devleti'nin giderek zayıflaması, İran'da Tâhirîler, Saffârîler, Sâmânîler ve Büveyhîler gibi mahalli hânedanların ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Bu hânedanlar birbirleriyle güç mücadelesine girmişlerdir. Bu dönemde Karahanlılar'ın Mâverâünnehir'i ele geçirmeleri, İran'da yaklaşık dokuz asır sürecek bozkır kavimleri ve Türk yönetiminin ilk habercisidir.

Türklerin XI. yüzyılın sonlarına doğru Mâverâünnehir bölgesinin siyasî hâkimiyetini tamamen ele geçirmeleri Türklere İran coğrafyasının kapılarını açan önemli bir hadise olmuştur. Bununla birlikte askerî ve idarî alanlarda etkili olmaları Abbasîler döneminden itibaren başlamıştı. Selçuklu Devletinin kurulmasıyla başlayan süreç daha sonraki yüzyıllarda değişik hanedanlar ve devletlerle devam etmiştir.³

Ancak bu süreçte Safevîler dönemi, İran tarihinde bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bunun en büyük nedeni Şiîliğin ilk kez bir Müslüman ülkenin resmi mezhebî olmasıdır. Safevîlerle ortaya çıkan bu durum İran'ın modern tarihinin anlaşılmasında kilit öneme sahiptir.⁴ Şah İsmail Safevî'nin İran'da 1501'de kurduğu Safevî devleti, iki yüz otuz beş sene devam eder. İran, bu hanedanın idaresinde uzun bir devre barış içinde yaşar. Daha sonra yine Türk soyundan olan Nadir Şah Afşar, on beş sene içinde ülkeyi yabancı istilacılar ve iç kavgalardan temizleyerek 1735'de İran'ın idaresini eline alır. 1748'de Nadir Şah Afşar'ın öldürülmesinden sonra İran tahtına, Kerim Han Zend geçer ve otuz üç sene hâkimiyeti elinde bulundurur. Tariheçiler bu devri, İran tarihinde en buhranlı ve karanlık günleri olarak adlandırmışlardır. Sonra

² Osman Gazi Özgüdenli, "İran (Fetihten Safevîler'e Kadar)", *DİA*, c. XXII, s. 395-396.

³ Osman G. Özgüdenli, *Ortaçağ Türk - İran Tarihi Araştırmaları*, İstanbul: Kaknüs Yayınevi, 2006, s. 22-38.

⁴ Nasr H. Seyyid, *Modern Dünyada Geleneksel İslâm*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2001, s. 57-58.

Kaçar Türklerinden, Ağa Muhammed Han İran'da yönetimi eline geçirerek "Kaçar" hanedanlığının ilk şahı olur (1779).⁵ Böylece, yüz kırk altı sene boyunca Kaçar sülalesi İran'da hüküm sürer. Bu dönemde dünyada da iki mühim hadise boy göstermiştir. Birincisi Fransız İnkılâbı ve Napolyon'un iş başına gelmesi. İkincisi ise Avrupa sömürgeciliğinin yayılması ve İran'a doğudan(Rus), güneyden(İngiliz) sınırdaş olması.⁶

Kaçar şahları saraylarını Tahran'da kurdular ve çok eskilerden gelen İran monarşi geleneğine uygun olarak, gösteriş ve törenlerle hüküm sürmeye başladılar.⁷ Görünüşte idare vergilendirme ve yargılama araçları şahın denetimindeydi. Onun sözü kanun demektir. Kadınlardan, valilere ve aşiret reislerine, köy ve mahalle muhtarlarına kadar bütün memurları o atar, o azlederdi. Terfiler ve tenzil-i rütbelere ondan sorulur, nişan ve unvanları o dağıtır, yine o geri alırdı. Ülkeyi kendi özel arazisi gibi idare ederken her şeyin kendi özel mülkü olduğunu iddia ederdi. Oysa şahın yetkisi aslında oldukça sınırlıydı, onu sınırlayan ise devlet bürokrasisi ve düzenli ordudan yoksun olmasıydı. Şahın gücü kendi başkentinin dışına çıkmazdı. Dahası, yerel düzeyde bölgenin ileri gelenlerince desteklenmedikçe, otoritesinin fazla bir ağırlığı da bulunmuyordu.⁸

Bu dönemde meydana gelen ilk önemli hadise, İran'a karşı Rusya yardımıyla düşmanlık siyaseti güden ve vermesi gereken vergileri vermeyen Gürcü prensliğinin Ağa Muhammed Han tarafından durdurulmasıdır. Ağa Muhammed Han 1795'de Gürcülerin başkenti Tiflis'i işgal ederek büyük tahribatta bulunmuştur.⁹ İranlıların bu hareketi üzerine, Gürcüler Ruslardan yardım istemişler ise de, Ruslar, Napolyon'un Rusya seferine çıkacağı haberini duyunca, yardım etmeği anlaşma ile taahhüt etmelerine rağmen Gürcülere yardım edememişlerdir.¹⁰ Bu olaydan iki sene sonra Ağa Muhammed Han vefat etmiş, evladı olmadığı için yerine yeğeni Feth Ali Şah (1797-1834) geçmiştir. Bu sürede, Feth Ali Şah, birçok iç ve dış olaylarla karşı karşıya kalır. 1797 yılında Ruslar, Gürcistan'ın borçlarını bahane ederek Tiflis'i işgal edip, 1700 yılında Gürcistan'ı Rusya'nın bir eyaleti haline getirdiler. Sâsânîler devrinden beri varlığını

⁵ M.G. S. Hodgson, *İslâmın Serüveni*, İstanbul: İz Yayınevi, 1993, c.3, s. 164-165.

⁶ Rıza Şabani, *Gozide-i Tarh-i İran*, Tahran: Merkez-i Mutaalat-ı Ferhengi, 1381, s. 261.

⁷ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, s. 126.

⁸ Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 12.

⁹ Abdürriza Hüseyin Mehdevi, *Târîh-i Revâbî-i Hârîci-i İran*, Tahran: Müessesesi-i İntişarat-i Emirkebir, 1375, s. 199.

¹⁰ Mehmet Saray, *Türk – İran İlişkileri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s. 77.

sürdüren Gürcü krallığına son verdiler.¹¹ I. Aleksandr'ın (1801-1825) tahta geçmesinde sonra Rusya'nın İran'a karşı siyaseti daha da yıkıcı bir hal aldı. 1803 yılında Rus orduları, İran'a karşı hücumla geçmiş, Gence şehrini alarak Kafkasya içlerinde ilerlemeye başlamışlardı. Bu durumda Feth Ali Şah, Fransa ve İngiltere'den Rusya'ya karşı yardım ister. Napolyon Bonapart, 1799 yılında Mısır'dan Fransa'ya döndükten sonra Birinci Konsül olmuş ve böylece Fransa'nın yönetimini eline almıştı. Fransa'nın bu dönemde temel siyaseti İngiltere ve Rusya'nın arasını açmak olmuştu. Ancak bunda muvaffak olamayınca, önce Osmanlılar ile antlaşma imzalar (1802).¹² Bu antlaşmaya göre, Fransa, Çanakkale ve İstanbul boğazlarından geçme imkânını elde eder. Daha sonra Fransa, İran ile Polonya'da on altı maddelik "Finkenstein Antlaşması"nı imzalar (1807). Bu antlaşmaya gereğince Fransa, İran'ın bağımsızlığını himaye edecek, Rus ordusunu İran toprakları ve Gürcistan'dan çıkarmaya yardım edecek, İran ordusunu güçlendirmek için, gerekli silah alımında (tüfekler, sahra topları, çeşitli silahlar vs...) yardımcı olacak ve İran ordusunun eğitimi için askerî uzmanlar gönderecektir. Bunun karşılığında İran, Fransa'nın İngiltere ve Rusya'ya karşı yaptığı savaşlarda Fransa'nın müttefiki olacak, derhal İngiltere'ye savaş açacak, idaresi altında bulunan Afganlıları, Hindistan harbine zorlayacak, Fransız ordusunun İran üzerinden Hindistan'a geçmesine izin verecek, gerek duyulursa, Basra Körfezi'ndeki liman ve sahilleri Fransız denizcilerinin kullanımına açacaktı.¹³ Ancak Fransa, Osmanlı ve İran'la yapmış olduğu antlaşmalara rağmen 1807 yılında Napolyon, Tilsit'te Rusya'yla barış imzalar (1807). Amacı Rusya'yı İngiltere'den ayırmaktı. Böylece, Fransa, İran ve Osmanlı'ya verdiği tüm vaatleri unuttur. Onların toprakları üzerinde Rusya ile pazarlığa bile girer.¹⁴ Bu kez İngiltere temsilcisi, Feth Ali Şah'a hediyeler sunarak, Mücmel Antlaşması'nı imzalar (12 Şubat 1809). Bu antlaşmaya göre, İngiltere, İran ile Rusya arasında savaş çıktığı zaman, İran'a yılda 120,000 Sterlin verecektir. Buna karşılık, İran ve İngiltere, Rusya karşısında birleşeceklerdi. İran ve İngiltere arasında yeniden bir başka antlaşma imzalanır (Müfâssal Antlaşması 14 Şubat 1812). Rusya'yla dokuz sene süren ardı ardına savaş, İran için ağır şartlar taşıyan Gülistan Antlaşması'yla 12 Eylül 1813'de son bulur ve eskiden İran'a tâbi iken Nadir Şah'ın ölümünden sonra bağımsızlıklarını ilân etmiş

¹¹ Abdürrıza Hüseyin Mehdevi, *Târîh-i Revabit-i Harici-i İran*, s. 206.

¹² Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1995, s. 95.

¹³ Abdürrıza Hüseyin Mehdevi, *Tarih-i Revabit-i Harici-i İran*, s. 210-211.

¹⁴ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, s. 100.

bulunan sekiz eyalet -Bakû, Derbend, Şirvan, Karabağ, Gence, Muğan, Karadeniz sahillerindeki iller ve Gürcistân Rusya'ya bırakılır. Ayrıca, Hazar denizinde gemi işletme ve donanma bulundurma hakkı Rusya'ya terk edilir. Ancak iki ülke arasındaki sınır açık bir şekilde yine tayin edilmemişti ve bu durum iki ülke arasında yeni ihtilaflar ve savaşların meydana gelmesine neden oldu.¹⁵ Bu mağlubiyet ile çok büyük toprak kayıplarına uğrayan İran, on beş sene sonra tam manası ile hazır olmadan kayıplarını telafi etmek amacıyla yeniden Rusya'yla savaşa başlar (1825-1827). Ancak tekrar yenilerek, 10 Şubat 1828'de Gülistan Muâhedesi şartları da geçerli olmak üzere, yeni ve çok ağır şartları havi Türkmençay Muâhedesi'ni İngiltere aracılığıyla, imzalar. İran, bu defa Revân[İrevan], Nahçivân ve Ordubâd hanlıklarını ve Aras nehrine kadar kendi idaresi altında bulunan bütün Kafkasya'yı Ruslara terk etmek, ağır bir savaş tazminatı ödemek ve Hazar denizinde hiçbir hak iddiasında bulunmamak mecburiyetinde bırakıldı.¹⁶ Benzer şekilde 18.yüzyıldan beri Basra körfezinde varlık gösteren Britanyalılar, Herât'tan vazgeçmeleri konusunda Kaçarlara baskı yapmaya başladılar ve onlara en az öncekiler kadar aşağılayıcı Paris Antlaşmasını dayattılar (1857). İranlıların gözünde bu iki devlet artık onların kuzey ve güney komşularıydı.¹⁷

Antlaşmaların çok önemli sonuçları oldu. Günümüze dek hemen hemen hiç bozulmadan devam eden sınırları belirlediler. Ülkeyi bir tampon bölge, bazen de iki devlet tarafından oynanan "Büyük Oyun" un karşılaşma alanına çevirdiler. Bu iki devletin temsilcileri İran siyasetinde o kadar etkili olmuşlardır ki yüzyıl boyunca monarşinin dengelenmesine ve vesayet sırasının belirlenmesine de el atmışlardır.

Antlaşmalar aynı zamanda diğer yabancı devletlere kapitülasyonlar diye bilinen bir dizi ticari ve diplomatik ayrıcalık elde etme yolunu da açtı. Vilayetlerde konsolosluk açmalarına izin veriliyor, tüccarları yüksek ithalat vergilerinden olduğu kadar iç gümrük tarifelerinden de muaf tutuluyor, seyahat kısıtlamaları ve yerel mahkemelerin yetki alanından çıkarılıyorlardı. Kapitülasyon terimi geniş imtiyaz, küstahlık ve ihlallerle eşanlamlı olmuştu. Süveyş Kanalı'nın açılması, Rus demiryollarının Kafkaslar ve Orta Asya'ya ulaşmasıyla birlikte imzalanan antlaşmalar

¹⁵ Abdürıza Hüseyin Mehdevi, *Tarih-i Revabit-i Harici-i İran*, s. 122-123.

¹⁶ Mehmet Saray, *Türk – İran İlişkileri*, s.78.

¹⁷ Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, s. 50.

bu devletlerin ticari anlamda da İran'a sızmasına yol açtı.¹⁸ Feth Ali şah, oğlu Abbas Mirza'yı veliahdı seçmişti. Kendisi aynı zamanda Azerbaycan valisi idi. Ve Ruslarla yapılan savaşlarda savaşçılığıyla nam salmıştı. Ancak babasından bir sene evvel vefat etti. Feth Ali Şah 1834'te İsfahan'da öldü.¹⁹ Feth Ali Şah'ın ölümünden sonra yerine Muhammed Şah geçti. Muhammed Şah on dört sene İran'a hükmetti. Muhammed Şah'ın ölümünden sonra Kaçar sülalesinden dördüncü şah Nasıreddin Şah, tahta geçer (1848-1896). Nasıreddin Şah hükümran olduğunda Avrupa ile temastan yanaydı. Bu amaçla hem bürokrasisini hem de subaylarını geliştirmek için yeni bir yüksek öğrenim programı olan Darü'l-Funun'u açtı (1851).²⁰ Nasıreddin Şah döneminde de ülke üzerindeki İngiliz-Rus rekabeti bütün hızıyla devam ediyordu. Bu rekabetin ortasında kalan Şah bu iki devleti birbirine düşürmek için elindeki tek koz olan ekonomik ayrıcalık vermeyi kullandı. 1863'te bir telgraf hattı kurma imtiyazını bir İngiliz şirketine verince, bunu telafi için Ruslara başka imtiyazlar tanıdı. Nasıreddin Şah 1872'de bir İngiliz olan Baron Julius Reuter'e İran'daki bütün demiryollarını, kanalları, barajları yapma hakkını aldıktan başka, madencilik ve tarımın geliştirilmesinde de büyük imtiyazlar koparmıştı. Ancak anlaşmaya gerek İran'dan gerekse Rusya'dan o kadar tepkiler yükselmişti ki Nasıreddin Şah 1873'te anlaşmayı iptal etmek zorunda kaldı. Rusya ve İngiltere, şahtan özellikle demiryolu kurma hakkı olmak üzere imtiyazlar almaya devam ettiler. Nasıreddin Şah 1891'de ikinci bir hamleyle tütün satışı ve tekeline bir başka İngiliz'e, Binbaşı Talbot'a sattı. Ancak bunun da iptal edilmesi gerekti, nedeni kısmen Rusların muhalefeti, kısmen de tüccarlarla dini liderlerin başını çektiği, ülke çapında düzenlenen boykottu.²¹ Bu tütün boykotunda Şirazlı bir müçtehit, imtiyaz iptal edilene kadar tütün kullanımının haram olduğuna dair bir fetva yayınlamıştı. Fetvaya bütün halk hatta Şah'ın sarayındaki çalışanlar bile fetvaya uydular.²² Bu durum İran'da Ulemanın gücünü ve Şah'ın güçsüzlüğünü gösterdiği gibi, din adamlarının modern İran tarihinde gittikçe etkili bir aktör haline geldiğini de gösteriyordu.

Nâsıreddin Şah'ın son yılları pek verimli geçmedi. Devleti ayakta tutabilmek için Ruslardan borç almak zorunda kaldı. Böylece İran, borçlu devlet olarak Mısır ve

¹⁸ Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, s. 51.

¹⁹ Rıza Şabani, *Gozide-i Tarih-i İran*, s. 262-263.

²⁰ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, s. 127.

²¹ Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, s. 53.

²² Taha Akyol, *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1999, s. 173.

Osmanlı İmparatorluğu'na katılmış oldu. Şah uzun hükümrânlığının son döneminde batıyla ilişkilerinde resmen düşman kesildi, yeni okulların açılmasını yasakladı ve İranlıların Avrupa'ya gitmelerine engel oldu. Nasıreddin Şah, saltanatının ellinci yıl kutlamalarına dört gün kala 1896'da Seyyid Cemaleddin Afganî'nin öğrencisi olan Mirza Rıza Kirmânî tarafından öldürülür.²³ Ülkenin idaresi, Müzafferüddin Şah'a kalır. Böylece, senelerden beri amaçlanan ıslahat hareketleri Muzafferüddin Şah'ın hükümeti devrinde Meşrutiyet hareketi olarak ortaya çıkar. 1906 Meşrutiyet fermanıyla son bulan protesto hareketleri, zayıf ve etkisiz bir hükümdar olan Muzafferüddin Şah'ın (1896-1906) politikalarına yönelikti. Sarayı lüks içinde yaşatmak için yeterli gelir elde etmek gibi alışıldık bir Kaçar sorunu karşısında kalan Şah, imtiyaz bağışlama uygulamasını yeniden başlattı. Bu doğrultuda 1901'de bir İngiliz olan William d'Arcy'ye beş kuzey eyaleti dışında bütün ülkenin petrol hakkını vermişti. İran hükümeti bunun karşılığında şirketin yıllık kârının yüzde 16'sını alacaktı. Bu anlaşma, İran kaynaklarının çok pahalı bir teslimi oldu.1908'de ticari açıdan yüksek miktarlarda petrol bulundu ve 1914'te İngiliz Hükümet'i imtiyazı elinde bulunduran şirketin ortağı oldu. İran'ın petrol yatakları İngiltere'ye geçince İran petrolü üzerinde İngiliz kontrolünün korunması da İngiltere'nin Ortadoğu politikasının başlıca unsuru haline geldi. Muzafferüddin Şah, aynı zamanda İngiliz, Fransız ve Rus mali kurumlarından da borç almaya başladı. Bu paralar ekonomik gelişme ya da askeri iyileştirmeler amacıyla kullanılacağı yerde eski borçları ödemeye, ya da şahın 1900 ila 1905 arasında Avrupa'ya yaptığı devasa masraflı seyahatlerine gitti. İran'ı yabancıların ekonomik nüfuzuna yeniden açan Muzafferüddin Şah, 1891 tütün olaylarında babasına yöneltilen suçlamalarla karşı karşıya kaldı. Nasıreddin Şah zamanında olduğu gibi, devlet mefhumunun sosyal sorumluluklarını idrak etmediği için, topluma karşı bir tutum takınır. Bu tutum, halkın devlete karşı tepki göstermesine yol açar. Bunun üzerine, 1896-1906 yılları arasında örgütlü bir hareket başlar. Meşrutiyet devrimini hazırlayan sebeplerin başında, idarî uygunsuzluk, suiistimaller, fakirlik, işsizlik, cehalet, İranlıların hariçle münasebetlerinin artması ve bu sayede bir dereceye kadar Avrupalılaşıma, Rusya'da ve bilhassa İran'ın yanı başındaki Kafkasya ve Azerbaycan'daki uyanma hareketidir. Meşrutiyet'in ilanından önce, birbiri ardından olaylar cereyan eder. Tahran hâkimi olan Alaüddevele, tüccarlardan seyitlerden

²³ M.G. S. Hodgson, *İslamın Seriveni*, c.3, s. 330.

bazılarını şeker fiyatlarını arttırmak suçuyla tutuklar (1905). Bu hadise, Meşrutiyet isteyenler için bir bahane olur.²⁴ Böylece, 8 Ekim 1906'da şahın da katılımıyla Meşrutiyet ilân olunur ve I. Meclis açılır. Müzefferüdin Şah ömrünün son günlerinde hazırlanan anayasanın 51 maddesini imzalar. 1 Aralık 1906'da Muzafferüddin Şah ölünce, oğlu veliaht Muhammed Ali Şah, tahta geçer. Yeni Şah Muhammed Ali, 1907 sonlarında Ek Temel Yasaları istemeyerek de olsa onayladı. Ancak Muhammed Ali Şah, Kaçar otoritesini tekrar yerleştirmeye kararlıydı. Enflasyon ve temel gıda maddelerinin yüksek fiyatlarıyla birlikte giderek bozulan ekonomik durum, halk arasında meclis hükümetine karşı bir huzursuzluk yarattı ve Kaçarların yeniden iktidarı ele almalarını sağlayacak halk desteğini teşvik etti. Muhammed Ali Şah, 1908 Haziran ayında Tahran'daki Rus-Kazak birliğini meclisi kapatmaya gönderdi, meşrutiyetçilerin liderlerini tutuklatıp idam ettirdi ve Tahran'da Şah'lık otoritesini yeniden tesis etti Meclis'in bombalanmasını müteakip 13 ay sürecek olan kısa bir istibdat devri başlar. Bu dönem içinde, Tahran dışındaki bölgeler şahın otoritesini kabul etmiyorlardı. Bu olayların sonucunda Kaçar hanedanının son padişahı olan Ahmet Şah, 1914 yılında taç giyer. Birkaç ay sonra başlayan Birinci Dünya Savaşı, İran'ın durumunu değiştirir. Ahmet Şah Avrupa seyahatine çıkmış iken Kazak alayından olan Rıza Han, hükümeti ele geçirir ve taç giyer. Böylece, İran'da 1979'a kadar sürecek olan baba-oğul "*Pehlevîlerin*" yönetimi başlamış olur.

Batı ile İlk Siyasal İlişkiler:

İran'ın Avrupa'daki diplomatik faaliyetleri tam anlamıyla XIX. yüzyıl da başlar. Bu dönemde dış işleri bakanlığı kurulmuştur (1821). Ve Feth Ali Şah tarafından, Mirza Abdulvahab Neşat İsfahânî ki bilgin ve meşhur bir şair idi. İlk dışişleri bakanı olarak atandı bu dönemde İran'ın Batı'ya gönderdiği temsilciler arasında yer alan önemli elçilerden biri, aynı zamanda ikinci dışişleri bakanlığında uzun yıllar çalışmış olan 1809'da Londra'ya gönderilen Ebu'l-Hasan Şirazi'dir.²⁵ Avrupa'nın siyasî ve ekonomik sahalardaki hızlı değişmesi, Fransız İhtilal'i ile millî temellere dayanan güçlü devletlerin ortaya çıkışı; modern savaş silahlarının istihsalı ve Rus-İran savaşları gibi sebepler, çeşitli ilmî, sanatsal ve siyasî boyutlarda uyanmanın başlangıç dönemi idi.

²⁴ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 25.

²⁵ Abdürrıza Huseyn Mehdevî, *Tarih-i Revabit-i Haricî-yi İran*, s. 241.

Batılı fikirler, İran'a direk Avrupa'dan veya Osmanlı ülkesi aracılığıyla girer. Bunun yanında, Batılı fikirler İran'a Rusya yoluyla da ulaşır. Yenileşme sebeplerinden bir başkası da Türkiye, Kafkasya ve İran arasında ticaret yapan tacirlerdir. O sırada, Rusların Japonlara karşı beklenmedik yenilgisi, İranlıların siyasal düşüncelerinde ve dünya görüşlerinde çok etkili olur. Ayrıca, Seyyid Cemâleddin-i Afganî'nin 1886 ve 1889 yıllarında İran'a yapmış olduğu seyahatler kamuoyunun uyanmasına yardımcı olur. Avrupa medeniyetini, İran'a sokan diğer sebeplerden biri de Nasıreddin Şah'ın Avrupa seyahatleriydi. Nasıreddin Şah'ın Avrupa'ya yaptığı üç seyahat sonunda İran'da Avrupaî moda ve icatlar yaygınlaşmaya başlar. O sıralarda, Rus-Japon savaşı devam etmekteydi. Rusların Japonlara karşı yenilgisi İranlıların siyasal düşüncelerine ve dünya görüşlerine çok etkili olur. Tüm bunların sonucunda Askeri reform programları uygulamaya başlandı ve düzenli ordunun asker sayısı artırıldı, yeni eğitim programı denendi ve askere alma düzeni değiştirildi.1879 yılında Kazak Tugayı kuruldu. Rus subayların komutasında ve Rus silahlarıyla donatılmış Kazak Tugayı devletin en etkili askeri koluydu.²⁶ 1851'de hem bürokratik hem de subay yetiştirmek için yeni bir yüksek öğrenim kurumu olan Darü'l-Fünun açıldı. Avrupalıların öğretmenlik yaptığı ve yalnız Avrupa dilleri ve uygulamalı bilimler okutulan Darü'l-Fünun, türünün tek okuluydu. 1840'dan sonra, Batı tarafından desteklenen çeşitli okulların sayısı artmaya başladı ve 1958'den sonra çok sayıda öğrenci Avrupa'ya gönderildi. 1851'den itibaren ilk iptidai gazeteler çıkmaya başladı. Tahran'da kent hayatının yüzeyinin batılılaşması hızlandı. Özellikle modern eğitim aracılığıyla Batı dünyası ile olan temas yeni fikirleri, yeni uğraşları ve nihayetinde yeni bir orta sınıfın oluşmasına zemin hazırlamıştı. Bu sınıfın üyeleri kendilerini “aydınlanmış düşünürler”(rûşen-fikrân) olarak tanıtırılar. Bu yeni aydınların hükümdarlık sarayında ya da medreselerde görülen insan tipiyle ortak yanları çok azdır. Dünyayı Fransız aydınlanması aracılığıyla algıladılar. Bu dönemde yeni kavramlar ve yeni terimler oluşmaya başlamıştı (Demokrasi, sosyalizm, aristokrasi, feodalizm, oligarşi, sağ ve sol, ortaçağ vb...). Eski kavramlar yeni manalar kazanmaya başladı. Yüzyılın sonunda devlet Tahran'da, İsfahan'da ve Tebriz'de dört ortaöğrenim kurumu; beş tane de Darü'l-Fünun'la ilişkili fakülte açtı: iki askeri okul, tarım, siyasal bilgiler ve yabancı diller okulları. Sonuncusu Devlet Matbaası sayesinde 160'ı aşkın

²⁶ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, s. 127.

kitap yayınlamıştı. Bu yayınlar sayesinde İranlılar bir yandan kendi geçmişlerini, diğer yandan da Batılı gözüyle dünya tarihini öğrenmeye başlamışlardı. Aynı anda İranlı özel girişimciler yatırımlar yapıyorlardı. Tahrân, Tebriz, Reşt ve Meşhed’de elektrik santralleri, Gilân’da ipek fabrikası, Tahrân’da iplik fabrikası, Tahrân ve İsfahân’da matbaa ve gazete imalathaneler...²⁷ Meşrutiyet İnkılâbı’ndan yaklaşık bir yıl önce gerçekleşen 1905 Rusya İnkılâbı, İran halkının fikrî uyanışında önemli bir rol oynar. Gazete ve kitapların yaygınlaşması, halkın, değişmekte olan düşüncesini, yeni bir idare sistemi kurulmasına sevk eder. Böylece, eski düşüncenin fazla devam edemeyeceğine inanan halk, sosyal hayatın değişmesini isteyerek, Meşrutiyet İnkılâbı’nın temelini atarlar.

II. İRAN MATBUATININ DOĞUŞU, GELİŞİMİ VE İSTANBUL’DA ÇIKAN FARŞÇA YAYINLAR:

İran’ın kültürel ve sosyal değişiminin en önemli nedenlerinden biri de matbaanın İran’a girmesidir. Bilindiği gibi baskıyı Çinliler bulmuşlardı. Çinliler çok eski zamanlardan beri tahta ya da taş parçaları üzerine şekil çiziyorlar, sonra da bu şeklin etrafını kazıyarak, renkli bir madde yardımıyla boyamak suretiyle kâğıt parçası üzerine çıkardıkları şekli ya da resmi basıyorlardı. Moğollar devrinde, İran’da 1294 yılında Çav denilen bir tür kıymetli yaprağa baskı yapılıyordu. Çav kelimesinin, Farsça çap kelimesinin başka bir söyleniş şekli olduğu tahmin edilmektedir.

İran’da uzun süre bir matbaa kurulması yönünde bir çalışma vuku bulmadı. Ancak İran sınırları dışında bazı Farsça kitaplar basıldı. 1471 yılında ilk Arapça kitap bu yazıyla Avrupa’da basılmış ve ilk Farsça matbu kitap olan Tevrat’ın Farsça çevirisi de 1564 yılında İstanbul’da basılmıştır.²⁸

İsfahan, Culfa’daki Vang Ermeni kilisesindeki dini lider Haçator Gisarasi’nin başkanlığında bir matbaa kuruldu. Bu matbaada, 1638 yılında “Sağmos”(Zebur) basıldı. Ermenice basılan bu dini kitap İran’da basılan ilk kitap özelliğini taşımaktadır. Bunu 1641 yılında basılan “*Harans Varak*” (*Serguzeşt-i peder-i ruhâni*) adlı dini kitap takip

²⁷ Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, s. 56.

²⁸ Muhammed İsti’lami, *Bugünkü İran Edebiyatı Hakkında Bir İnceleme*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 32.

etti. XIX. yüzyıl başlarında ilk Farsça kitaplar Hindistan’da basıldı. Kalküta’da bulunan İngiliz müsteşrikler 1810 yılında taş basma matbaalar kurarak Farsça kitaplar basmaya başladılar. Bir süre sonra İstanbul’da Farsça kitaplar basıldı. Bunların ilki, *Lisânü’l-Acem* veya *Ferheng-i Şu’uri* adındaki Farsça-Türkçe sözlüktür (1839). Daha sonra Kahire’de de Farsça kitap basımı sürdürülmüştür.²⁹

İran’da matbaayı ilk kimin kurduğuna dair kesin bir veri yok. Ancak Abbas Mirza 1812 yılında, Ruslardan, dört baskı makinesinden ibaret olan bir matbaa satın almış ve bu matbaa 1818’de Tebriz’de çalışmaya hazır hale getirilmiş, böylelikle İran’da da Farsça kitap basımına başlanmıştır. Abbas Mirza’nın kurduğu matbaa, daha sonra 1824 yılında Tahran’a getirilmiş, bundan on üç sene sonra Mirza Salih Şirazî ilk Farsça gazeteyi neşr etmek istediğinde Tahran’ın ikinci matbaasını kurmuştur. Ondan sonra da İsfahan, Şiraz ve Rızaiye’de matbaalar kurulmuş, meşrutiyet fermanının ilanı ile birlikte matbaaların sayısı artmıştır.³⁰ Abbas Mirza’nın Tebriz’de kurduğu matbaada basılan ilk eser Mirza İsa Kaimmakam-ı Ferahani’nin ikinci Rus-İran savaşı hakkındaki eseri “*Risale-i Cihadiye*”dir (1819). Daha sonra Şii(Caferi) mezhebinin Gazzali’si sayılan Muhammed Bakır-ı Meclisi’nin “*Hayâtu’l-kulûb*” (1824) ve “*Zadü’l-maâd*” adlı eserleri basıldı. Yeni kurulan bu matbaalarda genellikle dini eserler basıldı.

Gazete dünyanın her yöresinde sosyal değişimin nedeni olmuştur. Çünkü yeni şeyler söylemek, halka yeni düşünceleri, sosyal ve hayati konuları tanıtmak için gazeteden daha iyi bir şey yoktur. Farsça’daki “*ruzname*” kelimesine gelince bu kelime, İslâm’dan sonraki Fars kaynaklarında, günlük raporlar anlamında kullanılmıştır. Ruzname daha sonra gazete anlamında kullanılmaya başlar. Gazetenin, İran’da ortaya çıkışında kullanılan “*kağaz-ı ahbar*” tamlamasının İngilizce’deki “*newspaperin*” tercümesi olduğu açıktır. Avrupa dillerinin birçoğunda kullanılan “*gazel*” (gazete) kelimesi ise, “*kağaz-ı ahbar*” kelimesiyle aynı dönemde Farsça’ya girer ve kullanılır. Bu kelime, İran, Kafkasya ve Türkiye’de çıkan Farsça gazetelerde ve yayınlarda kağız-ı ahbardan daha çok kullanılmıştır.

²⁹ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişimi*, s. 47.

³⁰ Muhammed İsti’lami, *Bugünkü İran Edebiyatı Hakkında Bir İnceleme*, s. 32.

İran'ın ilk gazetesi ise, Muhammed Şah'ın saltanatı devrinde çıkar. Abbas Mirza tarafından İngiltere'ye gönderilen beş öğrenciden biri olan Mirza Salih Şirazî, İngiltere'de baskı sanatını öğrenir ve dönüşte kendisiyle getirdiği matbaayı Tahran'da kurar ve “*Kağaz-ı Ahbar*” adlı ilk gazeteyi Aralık 1836'da çıkarır.³¹ 1851 yılında Nasıreddin Şah'ın üçüncü saltanat yılında Emir Kebir'in emir ve teşviki ile ve Mirza Cabbar'ın uhdesinde Tahran'da “*Ruznamçe-yi ahbar-ı Darü'l-hilafet*” ve “*Vekayi-i İttifakiye*” adlı resmi gazete çıkarılmış olup, dört veya sekiz yapraklıdır. Bu gazetenin ilk sayısında haftada bir çıkacağı, devlet kararları, ülke haberleri ve diğer devletlerin gazetelerinde çıkan haberleri içine alacağı, İran halkının bundan haberdar alacağı bildiriliyor, devlet memurlarının, emirlerin, hâkimlerin bu gazeteyi okumaları gerektiği ifade ediliyordu. Bu gazete 1851-1861 tarihleri arasında yayınlandı. 1861 yılında gazetenin müdürlüğü Mirza Ebul-Hasan Han Sâniül-mülk'e verildi ve gazetenin adı “*Ruznâme-i devlet-i âliye-i İran*” olarak değiştirildi. Bu gazetenin bir özelliği de İran'da yayınlanan ilk resmi gazete olmasıdır. Bu gazete 1871 yılına kadar 668 sayı çıkardıktan sonra kapandı.³²

Nasırüddin Şah devrinde yenilik hareketleri, İran'ın en önemli bölgelerinde birkaç gazetenin yayınlanmasına ve bu yolla bir takım çalışmaların yapılmasına neden olmuştur. Nitekim Tebriz'de “*Azərbaycan*”, “*Tebriz*” ve “*İttihad*” olmak üzere üç gazete, 1875'de Şiraz da “*Fars*” ve 1879'da İsfahan'da “*Ferheng*” gazeteleri neşredilmiştir. Nasırüddin Şah'dan sonra Muzafferüddin Şah'ın da sadrazamlığını yapan Eminüddeve zamanında birçok gazete yayınlanmış olup, bu gazeteler bilimsel, edebi ve araştırma mahiyetinde makaleleri içermekteydi. Muhammed Huseyn-i Furuği'nin 1896 yılında kurduğu “*Terbiyet*” gazetesi bu devir neşriyatının en önemlilerinden biridir. Bu devrin diğer gazeteleri arasında Mecdül-İslam Kirmani'nin günlük “*Niday-ı vatan*” ve “*Keşkül*”ü, Seyyid Rıza Şirazi'nin “*Musavat*”ı ve “*Tarih-i Bidâri-yî İranîyân*” adlı eserin yazarı Nazımül-İslam'ın “*Nevruz*” ve “*Kevkeb-i Deri*” si sayılabilir.³³

Meşrutiyet fermanına kadar çıkan Farsça gazetelerin bir kısmı da İran dışında çıkmıştır. Bunun en büyük sebebi, gazeteci yazarların İran'da görüşlerini özgürce

³¹ Muhammed İsti'lami, *Bugünkü İran Edebiyatı Hakkında Bir İnceleme*, s. 24.

³² Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişimi*, s. 110-111.

³³ Muhammed İsti'lami, *Bugünkü İran Edebiyatı Hakkında Bir İnceleme*, s. 34-35.

savunamamalarından ileri gelmektedir. İran'da gazetelerindeki makaleler sansürden geçtikten sonra yayınlanabiliyordu. Bu gazetelerin en önemlileri Mirza Mehdi Ahtar ve Muhammed-i Tebrîzî tarafından İstanbul'da neşredilen inceleme konusu yaptığımız *Ahtar* gazetesi, İran'ın seçkin veziri Mirza Melkum Han Nazımüddeve'nin 1889 yılından beri Londra'dan yayımladığı "*Kanûn*" gazetesi ki bu gazete İran milletinin dışa açılımında çok etkili olmuştur. Yine Seyyid Cemâlüddîn-i Kâşânî ve Müeyyedü'l-İslâm'ın 1893'de Kalkûta'da çıkardıkları "*Hablül-metin*" gazetesi diğerlerine oranla daha uzun ömürlü olmuştur.³⁴

İstanbul'da Ahtar dışında da Farsça yayınlar çıkmıştır. Bunlar Şems gazetesi ve Pars dergisidir. Şems gazetesi, Seyyid Hasan Şems tarafından 5 Eylül 1908'de çıkarılmıştır. Gazetenin bütün idari ve yazı işleri Seyyid Hasan Şems'in üzerinde idi. Seyyid Hasan ellili yaşlarda, on dört yaşından itibaren gazetecilikle uğraşan ve aynı zamanda Osmanlı vatandaşlığına geçmiş bir İranlı idi.³⁵

Pars, Mart-Nisan 1921 tarihlerinde o zaman ki İran'ın İstanbul Sefiri olan Han Melik Sâsânî'nin teşvikleriyle yayınlanmış bir dergidir. Dergi yarısı Farsça yarısı Fransızca olmak üzere ayda iki defa ve her sayısı 32 sayfa halinde neşr edilmiştir. Derginin imtiyaz sahibi ve Farsça bölümünün editörü Ebulkasım Lahutî, Fransızca bölümünün editörü Hasan Mukaddem ve yazarlarından birisi de İran sefiri Han Melik Sâsânî'dir. Neşr edilme amacı, Batı milletlerinin Fars dilindeki edebî eserlerden ve Doğu milletlerinin Batılıların edebi eserlerinden haberdar etme olarak belirtilmiştir. Dergi neşrinden sonra Avrupa dernekleri arasından yüzlerce abone bulmuş, ancak İran sefiri Han Melik Sâsânî'nin görev süresinin bitmesiyle yayın hayatına son vermiştir (Temmuz 1921).³⁶

³⁴ Mehmet Kanar, "Modern İran Edebiyatı", *DİA*, c. XXII, s. 424.

³⁵ Han Melik Sâsânî, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2006, s. 159.

³⁶ Han Melik Sâsânî, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, s. 159.

I. BÖLÜM

AHTAR GAZETESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. GENEL ÖZELLİKLER:

Ahtar (Yıldız) gazetesi kendisinden sonra çıkacak olan “*Kânûn*”[Londra 1890], “*Hikmet*”[Kahire 1892] ve “*Hablu’l-metin*”[Hindistan 1887] gazetelerinin öncülü ve onlara model olarak, 13 Ocak 1876 (16 Zilhicce 1292) tarihinde İstanbul’da Farsça neşredilmiş bir gazetedir.³⁷

Gazete dönemin İran sefiri Muhsin Han Muinu’l-Mülk’ün öneri ve himayesiyle Muhammed Tahir Tebrizî’nin editörlüğünde çıkmıştır.³⁸ *Ahtar* gazetesi, 61. sayıya kadar Cuma ve Pazar günleri dışında haftada beş gün dört sayfa olarak çıkmıştır.³⁹ III. yılın 7. sayısına kadar haftada bir gün Çarşamba ve sekiz sayfa, 7. sayıdan 44. sayıya kadar Cumartesi ve Çarşamba günleri sekiz sayfa ve III. yılın 44. sayısından itibaren haftada bir, Çarşamba günleri sekiz sayfa olarak neşredilmiştir.⁴⁰ *Ahtar* gazetesi, “*İhtâr-ı Masus*” adlı yazıda bu duruma değinerek, bunun sebebini İstanbul’da yeterince okuyucu bulamamasına bağlar. Aynı yazıda gazetenin Çarşamba ve Cuma günleri çıkacağı, ancak gün sayısı azalsa da sayfa sayısının artırılacağı belirtilmiştir. Bu günlerin seçiliş sebebini ise posta günleri olmasıyla açıklar.⁴¹ *Ahtar* yalnızca İstanbul

³⁷ Anja Pistor-Hatam, “Iran and the Reform Movement in the Ottoman Empire: Persian Travellers, Exiles and Newsmen under the Impact of The Tanzimat”, Proceedings of the second European Conference of Iranian Studies, held in Bamberg, 30th September to 4th October 1991, by the Societas Iranologica Europaea, ed. Bert G. Fragner, Christa Fragner, Gherardo Gnoli, Rexene Haag,- Higuchi, Mauro Maggi and Paulo Orsatti, Roma 1995, s. 571.

³⁸ Han Melik Sâsânî, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, s. 155.

³⁹ *Ahtar*, 13 Ocak 1876 (16 Zilhicce 1292), Yıl 1, S. 1 ve *Ahtar*, 13 Nisan, (18 Rebiu’l evvel 1293), Yıl 2, S. 59.

⁴⁰ *Ahtar*, 24 Şubat 1877 (10 Sefer 1294), Yıl 3, S. 7 ve *Ahtar*, 11 Haziran 1877 (30 Cemazeyilahir 1294), Yıl 3, S. 44.

⁴¹ *Ahtar*, 13 Nisan 1876 (18 Rabiulevvel 1293), Yıl 1, S. 59, s. 1.

için değil, İran, Kafkasya, Hindistan ve Avrupa'ya da gönderiliyordu. Ve gönderiliş yolu genellikle posta ile olmaktaydı.

Ahtar ismi sülüs hattıyla sayfanın ortasında yazılmıştır. Gazetenin başlığının altında ilk neşir yılını gösteren “1292” tarihi bulunur. Başlığın sağ tarafında basım ve idare yeri olarak Valide Han yazılmıştır. Sol tarafta ise yıllık ücret 8, altı aylık ücret 4 mecrediye ve tek nüsha 30 para olarak ifade edilmiştir. Bu ibarenin altında yıllık posta ücretinin yurt içi 3, yurt dışı ise 6 mecrediye olduğu, onun altında ise Cuma ve Pazar günleri dışında her gün yayımlanacağı belirtilmiştir.⁴²

Gazetenin matbaa adresi, daha sonra iki kez değişmiştir. Birincisinde “Babiâli'nin aşağısında, Ebüssuûd caddesinde, no: 62” olarak değişir. Adresin altında yıllık ve diğer ücretlerin VIII. sayfada yazıldığı belirtilerek, tek nüshanın 1 kuruş olduğu belirtilir.⁴³ VIII. sayfada ise Osmanlı Devleti'nde yıllık ücretin 4, altı aylık ücretin 2 mecrediye olduğu, postanın ise yıllık 30, altı aylık 15 kuruş olduğu yazılmıştır. Yine aynı sayfada İran, Rusya, Avrupa ve Hindistan için belirlenen ücretler ifade edilmiştir.⁴⁴ İkincisinde, ise “Vükela caddesi, no:25” olarak belirtilir.⁴⁵

Ahtar gazetesinin sayfa düzeni, “1. Başmakale: Siyasi, hukuki ve kültürel makaleler 2. Dâhiliye haberleri, 3. Hariciye haberleri, 4. Dünya haberleri (Telgraf haberleri), 5. İlanlar, 6. Tefrika şeklinde çıkan roman ve tarih yazıları, 7. Çok az sayıda klasik Fars edebiyatı türünde şiir ve nesir” den oluşmaktadır.

A. HEDEFLERİ VE İSTANBUL'DA ÇIKARILMA SEBEPLERİ:

Ahtar gazetesinin başlığında yer alan: “ Bu gazete, değişik haberlerden siyasi, kültürel, politik, bilimsel ve her türlü toplumsal yarardan söz edecektir”,⁴⁶ cümlesinden de yayınlanma hedefleri anlaşılmaktadır. Bu hedeflere gazetenin diğer sayılarında sürekli değinilmiştir.

⁴² *Ahtar*, 13 Ocak 1876 (16 Zilhicce 1292), Yıl 1, S. 1, s. 1.

⁴³ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S. 61, s.1.

⁴⁴ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S. 61, s.8.

⁴⁵ *Ahtar*, 01 Ağustos 1877 (21 Recep 1294), Yıl 3, S. 47.

⁴⁶ *Ahtar*, 13 Ocak 1876 (16 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.1, s. 1.

Ahtar gazetesi, “*Lacerem*” başlıklı yazıda, büyük bir İslam devletinin başkenti olan İstanbul’da değişik dillerde gazetelerin neşir edildiğini, ancak doğu milletlerinin en önemli dillerinden biri olan Farsça bir gazetenin olmadığını, böyle bir gazete sayesinde Farsça bilenlerin her konuda bilgi sahibi olacakları ve doğu milletleri arasındaki ilişkileri güçlendiren bir araç olması hasebiyle İstanbul’da bu gazetenin çıkarıldığı ifade edilmektedir.⁴⁷

Gazetenin neşir edilme hedeflerinden biri de “*Tamim-Suhan*” başlıklı yazıda, *Ahtar*’ın bu zamanda, bu başkente çıkışının doğu milletleri arasındaki ilişkileri artırmaktan başka bir hedef taşımadığı ve *Ahtar*’da her ne yazılıyorsa bu gayeye matuf yazıldığı, Osmanlı ve İran devletinden başka büyük devlet olmadığından, bu iki devlet arasındaki birliği sağlamanın çok önemli olduğu ifade edilmiştir.⁴⁸

Ahtar gazetesinin hedeflerinden biride okuyucusunu dünyadan haberdar etmek ve bilgi seviyesini yükseltmektir. “*İhtar-ı Mahsus*” başlıklı yazıda bu konuya vurgu yapılarak gazetenin hedef ve maksadının eğitim olduğu belirtilmektedir.⁴⁹

Yine “*Arz-ı Mahsûs*” başlıklı yazıda aynı hedefe değinilerek, bu gazetenin asıl amacının doğu milletlerini bilgilendirmek, bilmeye ihtiyaç duydukları hususlarda haberdar etmek ve kalplerini yapacakları işler konusunda uyanık kılmak olarak belirtilmiştir. Yazının devamında bunun hem insanî ve İslamî olarak yerine getirilmesi gereken bir borç olduğu, hem de topluma ve çocuklara karşı insanî ve İslamî bir görev olduğu ifade edilmiştir.⁵⁰

B. ÇIKIŞI, GELİŞİMİ VE KAPANIŞI:

II. Abdülhamit’in tahta çıktığı yıl olan 1876’da Kanun-î Esasî hazırlanıp yürürlüğe girmiş, daha sonra Osmanlı Mebusân Meclisi toplanmış ve böylece Birinci Meşrutiyet Dönemi başlamıştı. Ancak bir süre sonra ülke şartları gerekçe gösterilerek, meclis kapatılmış ve anayasa askıya alınmıştır. Bu dönemde hazırlanan Matbuat Kanunu da II. Abdülhamit tarafından yürürlüğe konmamıştır. Ve basın üzerinde şiddeti

⁴⁷ *Ahtar*, 13 Ocak 1876 (16 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.1, s. 1.

⁴⁸ *Ahtar*, 13 Kasım 1877 (7 Zilkade 1294), Yıl 3, S.62, s. 460-461.

⁴⁹ *Ahtar*, 12 Şubat 1876 (16 Muharrem 1293), Yıl. 2, S.20, s. 1.

⁵⁰ *Ahtar*, 5 Haziran 1877 (14 Cemazeyilahir 1294), Yıl. 3, S. 43, s. 305.

her geçen gün artan bir baskı ortamı başlamıştı. Diğer gazeteler gibi *Ahtar* gazetesi de bu durumdan etkilenmişti.⁵¹

Ahtar gazetesi 60 sayı çıktıktan sonra ilk kapanışını yaşamıştır.⁵² Bu kapanışın nedeni maddi imkânsızlıklardır.⁵³ Gazete bu kapanışla ilgili olarak 61. sayıda üstü kapalı bir şekilde: “ *Bazı engeller ve sebepler yüzünden önceki yönetim gazeteyi kapatmak zorunda kaldı. Şimdi o sebepler ve engellere takılmaya gerek yok.*” diyerek yoluna İranlı ve Türk ortaklardan oluşan bir şirket olarak devam edeceğini bildirmiştir.⁵⁴

Ahtar gazetesi, yayın hayatı boyunca maddî meselelerle yüz yüze idi. Gazete de bu konuya birçok kez değinilmiştir. Mesela “*Arz-ı Mahsus*” başlıklı bir bölümde gazetenin amacının millete hizmet olduğu, belli bir süre kapalı kaldıktan sonra tekrar basıma başlandığını, bunun devamlı olabilmesi için himmet sahiplerin daima olması gerektiği, bu işin önemine binaen istekli kişilerin yıllık ya da altı aylık aidatları ulaştırmaları istenmiştir.⁵⁵

İstanbul’da Farsçanın Osmanlı matbuat dünyasının bir parçası olarak görülmesi gazetenin Babialî tarafından destek görmesini sağlamıştır. Nitekim Sultan Abdülhamit, bu gazetenin yeniden açılmasını isteyerek İran’ın Osmanlı Sefiri olan Muhsin Han’la konuşur ve Muhsin Han 1293 Zilhicce ayında Hariciye Vezareti’ne şöyle bir mektup yazar:

“*Kurban Bayramında Sultan’ın huzuruna çıktım. Ahtar gazetesinin kapanmasından dolayı duyduğu üzüntüyü belirttiler ve “İslâmbul’da Türkçenin temeli ve dillerin süsü olan Farsça dilinde bir gazetenin bulunmaması üzüntü verici” diyerek Farsça bir gazetenin yayımlanması için ısrarcı oldular. Sultan’ın isteği üzere 12 Şubat 1877 (28 Muharrem 1294) tarihinde Ahtar gazetesi yeniden yayın hayatına başladı. İlk nüshayı huzura gönderdim ve 55 nüsha abone olup parasını gönderdi. 20 nüsha Hariciye Vezareti’ne gönderildi. Yirmi nüsha Maarif’e, on nüshası Saray’a ve beş*

⁵¹ Necdet Ekinci, “Türk Basın Tarihinden Kesitler”, *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları 2002, c. 14, s. 676.

⁵² Han Melik Sâsânî, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, s. 155.

⁵³ Rıza Kurtuluş, *1906-1911 İran Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslar arası İlişkileri Anabilim Dalı, 2010, s. 178.

⁵⁴ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S. 61, s. 1.

⁵⁵ *Ahtar*, 31 Ocak 1877 (16 Muharrem 1294), Yıl 3, S.3, s. 7.

nüshası şehzadelere dağıtıldı. Bir nüsha da ekselansları bizzat istediler. Sanırım Ağa Muhammed Tahir için sürekli bir bağışta bulunacaklar. Mümkün olan her vesile ile İran haberlerini gönderin. Gazete bu sefer bir şirket tarafından çıkarılıyor ve Osmanlılarda gazeteye ortaklar. Hacı Mirza Necef Han sefaretten ayrılarak gazetenin bürosuna yerleşti. Bu hafta kendi anlayışına göre Devlet-i Aliye ile Rusya arasındaki ilişkilerle ilgili bir yazı yazmış. Ortalığı öylesine birbirine karıştırdı ki düzeltmek oldukça zor. En azında bazı nüshaları topladım. İdarenin müdürü Hacı Rızakuli'ye ve imtiyaz sahibi Ağa Muhammed Tahir'e firça attım. Osmanlı vatandaşları gazeteye ortak olduklarından ve hükümetin genel nezareti bulunduğundan dolayı kapatılması söz konusu olmayacak sanırım. Rusların bize başvurması ve konuyla ilgili görüşlerimizi istemesi beklenmektedir. Kendisinin sefaretten ayrıldığını ve resmi bir görevinin bulunmadığını söyleyeceğim sanırım".⁵⁶

Mektupta bahsedilen durum 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı esnasında meydana gelmişti. Savaş sırasında Ruslar İran'ı bir şekilde ikna ederek Osmanlı'ya karşı savaşa sokmak için Tahran'a bir heyet göndermişlerdi. Başkonsolos olan Hacı Mirza Necef Han *Ahtar* gazetesinde Rus karşıtı bir makale yayınladı. Bunun üzerine Ruslar sert tepki göstererek görüşmeleri yarıda kestiler.

Bu durum gazetenin Osmanlı Sultanının etkisi altında kaldığının bir işareti olarak İran resmi makamlarınca değerlendiriliyordu.⁵⁷

İran sefiri yine aynı mektupta gazetenin ortaklarından bazılarının Osmanlı vatandaşı olması ve hükümetin genel nezaretinin olması sebebiyle kapanmasının mümkün olmadığını belirtmesi İran'dan böyle bir talebin olduğunun göstergesi sayılmalıdır.

Ahtar gazetesi dönemin sansür uygulamalarından nasibini almış ve gazetede yayınlanan bir makaledeki "netice-i Alî Osman" terkibinden dolayı gazete kapatılmıştır. Buradaki "netice" kelimesi sansür memurları tarafından Osmanlılığın sonu olarak algılanmıştır Bu belgeler ve özetleri aşağıda verilmiştir:

⁵⁶ Han Melik Sasani, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2006, s. 155-156.

⁵⁷ Han Melik Sasani, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2006, s. 156.

Yıldız Sarây-ı Hûmâyûn

Baş Kitâbet Dâiresi

“Dersaadet’de tab’ ve neşr edilmekte bulunan *Ahtar* gazetesinin tenbihat-ı vakıayı işgâ etmemesinden dolayı matbuât idaresi tarafından ta’til edilmiş olduğu mesmû-ı âli buyurulmuş olduğundan mezkûr gazetenin bu suretle işgâ etmemekte olduğu tenbihâtı icab eden neşriyât ne gibi şeyler olduğuna ve bir de işbu muâmele-i tatiliyenin Mabeyn-i Hûmâyûn-i Mûlûkâne cânib-i âlisinden vuku’ bulan emre müstenid idiği daîi îmâ edilmiş idiğinden bu sûret pek ziyade înkisâr-i hatırını mucib olduğu İran sefiri Muhsin Han hazretlerinin tarafından bilvâsıta ataber-i ulyây-ı cenâb-ı tacidâriye arz edilmiş olmakla bu yolda îmâ-i keyfiyet edildiği sahih olup olmadığını Hâkîpây-i Hûmâyûn-ı Mûlûkâne’ye arz ve izbâr-ı şerefsâdır olan emr-u irâde-i seniyye-i Hazreti Hilâfetpenâhi iktizâ-i âliyesinden bulunmağın ol bâbda emr- u ferman hazreti veliyyul emrindir”.

29 Recep 06/ 19 Mart 05

Ser-kâtib-i Hazret-i Şehriyârî⁵⁸

Belgede, İstanbul’da yayınlanmakta olan *Ahtar* gazetesinin matbuat idaresi tarafından yapılan uyarıları dikkate almamasından dolayı kapatıldığı, Bu kapatma üzerine İran sefirinin büyük bir hayal kırıklığına uğradığı ve konu ile ilgili sadaret makamına bir yazı ulaştırmış olduğu, bunun üzerine sadaret makamının da konuyu, yapılan, işlemi ve nedenlerini matbuat idaresinden talep etmiştir. Diğer bulduğumuz metin de buna verilen cevabî yazıyı ihtîva etmektedir:

Yıldız Sarây-ı Hûmâyûn

Baş Kitâbet Dâiresi

“Dersaadet’de tab’-u neşr edilmekte bulunan *Ahtar* gazetesinin sebab-i tatil leffen irsal buyurulan bir nüshasında münderic “ netice ” kelimesinin tayyü-ü ihracı sansür tarafından tenbih edilmiş olduğu halde yine ibka ile tab’ ve neşredilmiş

⁵⁸ B.O.A., I.DH, Dosya No: 1129, Gömlek No: 88173.

olmasından neş'et eylediği ve bu tatil'in mabeyn-i hümayun canib-âlisinden verilen emre müstenid olduğuna dair İran sefiri hazretlerinden hiçbir ima ve ifade vuku' bulmadığı beyanı ile mezkûr gazetenin kemakân tab ve ihracı irade ve ferman buyurulduğu halde icabı icra kılınacağını havi rapor ziver-i esabi-i terkim olan 29 Recep 1306 tarihiyle tezkere-i hususi-i sadaret penahileri mezkûr nüsha ile beraber ledet-takdim manzur-ı âli hazreti padişahî olarak her hususta hukuk-ı mukaddese-i cenab-ı hilafet penahinin temami-i muhafaza ve siyaneti ve canib-i umurdan olmasına mebni mütemmim-i zimmet-i ubudiyet ve sadakat olduğu vech ile bu madde hakkında veliyy-i nimet bi minnetimiz zat-ı mealî simat efendimiz hazretlerinin hukuk-ı mukaddesse- şahaneleri muhafaza ve vikaye edilmek üzere bab-ı âlice ne yapılamak lazım gelirse onun icrası hususunun tarafı sani-i fehimanelerine tebliğışerefsadır olan emr ü fermanı hümayun-u cenab-ı hilafet penahi iktiza-i âlisinden bulunmuş olmakla ol bab da emr u fermân hazreti veliyyu 'l-emrindir".

9 Şaban 306/ 29 Mart 05

Ser-kâtib-i Hazret-i Şehriyârî⁵⁹

Belgede, kapatılış sebebinin gazetede yer alan “netice” kelimesinin silinmesinin sansür kurulu tarafından istendiği halde silinmediği, bunun dışında herhangi bir durumun İran sefirine hiçbir şekilde ima yoluyla olsa da ifade edilmediği beyan edilmektedir.

Ahtar gazetesi gazetenin kapatılmasını basın özgürlüğü ile ilişkilendirerek İstanbul'da bu özgürlüğün sınırlı olduğu, basın kanununun olmadığını, Osmanlı Devleti'nin siyasi konularla ilgili bilgi vermediğini, bilgisi olanlarında bunları serbestçe yazamadığını belirtir.⁶⁰

Ahtar gazetesi 1891 yılında, İran'daki tütün meselesi ile ilgili yazılar yayınlayınca İran Şah'ını kızdırmış ve gazetenin İran'a girişi yasaklanmıştı. Mesele Osmanlı Devleti'ni de ilgilendirdiği için gazete kapatılmıştır.⁶¹

⁵⁹ B.O.A., *IDH*, Dosya No: 1134, Gömlek No: 88501.

⁶⁰ *Ahtar*, 8 Mayıs 1878 (6 Cemazeyilevvel 1295), Yıl 4, S.18, s. 142.

⁶¹ Rıza Kurtuluş, *1906-1911 İran Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi*, s. 180.

İran'ın Osmanlı Sefiri olan Muhsin Han Muinu'l-Mülk'ün sefirlik görevinden alınmasından sonra *Ahtar* gazetesi de yayın hayatına son verdi (1896).⁶² Bu kapanmadan iki sene sonra *Ahtar* gazetesinin editörü Muhammed Tahir Tebrizî matbuât idaresine başvurarak gazeteyi tekrar açmak istemiştir.

Bâbîali

Nezâret-i Celile-i Dâhiliye

İdâre-i Matbuât

Aded

76

“Arıza-ı vücûdiyesi sebebiyle bil-ihitiyâr tatil eylediği Ahtar gazetesinin tekrar neşrine ruhsat itâsı sahib-i imtiyâzı Muhammed Tahir Efendi tarafından vuku bulan istida ve ol babda sabâk eden işâr üzerine Zaptiye Nezaret-i Âliyesi'nden cevâben vârid olan tezkirede müstedaî mumaileyhinin alelusûl kefâlete raptolunduğu ve alınan kefalet senedin gönderildiği bildirmiş ve mezkûr gazete için hükûmet-i seniyyeden iâne ve tahsisât namıyla hiçbir şey talep edilmeyeceğine dâir usûl-i müttahizaya tevfiken ayrıca mumaileyhden bir sened alınarak hıfzettirilmiş olduğundan zikrolunan gazeteye tekrar ruhsat itâsı nezd-i âli cenâb nezâretpenâhîlerinde tensib buyurulduğu halde keyfiyetin arz ve istizanı babında emr ve ferman hazret-i ululemrindir”.

5 Zilhicce 315 / 14 Nisan [1]314

Matbuat-i Dâhiliye Müdürü ⁶³

Bâbîali

Daire-i Umum-i Dâhiliye

Mektûbî-i ‘İlmî

⁶² Han Melik Sasani, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, s. 157.

⁶³ B.O.A., *Y. A. RES*, Dosya No: 93, Gömlek No: 12.

Aded

852

Ma‘rûz-ı çâkirineleridir ki,

“Bir müddetten beri ihtiyâr ile tatil eylediği Ahtar gazetesinin tekrar neşrine ruhsat itâsı sâhib-i imtiyâzı Muhammed Tahir Efendi tarafından istidâ edilmiş ve kefâlete rabt ile hükûmet-i seniyyeden iâne ve tahîsât nâmıyla hiçbir şey talep edilmeyeceğine dâir yedinden ayrıca bir de sened ahz kalemine olduğundan bahisle mezkûr gazeteye tekrâr ruhsat itâsı hakkında matbûât-ı dâhiliye-i müdiriyet-i âliyesinden verilen tezkere maan takdim kılınmıştır. İfa-i muktezası rây-ı sâmi-i cenâb-ı vekâlet penahilerine ol babda emr ve ferman hazret-i ululemrindir”.

27 Zilhicce 315 / 7 Mayıs 314

Nâzır-ı Umûr-i Dâhiliye⁶⁴

Atûfetli Efendim Hazretleri

“Bir müddetten beri ihtiyâr ile tatil eylediği Ahtar gazetesinin tekrar neşrine ruhsat itâsı sâhib-i imtiyâzı Muhammed Tahir Efendi tarafından istidâ edilmiş ve hükûmet-i seniyyeden iâne ve tahsisât namıyla hiçbir şey talep etmeyeceğine dâir mumâileyheden bir kıta sened ahz ile beraber hakkında muamele-i nizâmiye ifâ olunmuş olduğundan bahisle ruhsat-ı matlûbenin itâsı husûsuna dâir Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi’nden gelen tezkire arz ve takdim olunmakla ol sebeble her ne veçhile irâde-i seniye-i cenâb-ı hilafetpenâhî şeref ve sūdûr buyurulur ise, manzûma-i âlisi infâz olunacağı beyanıyla tezkere-i senâverî terkîm olundu efendim”.

8 Muharrem 316 / 17 Mayıs 314

Sadrazam⁶⁵

⁶⁴ B.O.A., Y. A.. RES, Dosya No: 93, Gömlek No: 12.

⁶⁵ B.O.A., Y. A.. RES, Dosya No: 93, Gömlek No: 12.

Bu belgelerden anlaşıldığı kadarıyla gazetenin tekrar neşrine müsaade edilmiş ancak gazeteye devletten hiçbir surette yardım yapılmayacağı net bir şekilde ifade edilmiştir. Bu durum da *Ahtar* gazetesinin daha önceki dönemlerde Babiâli'nin desteği altında yayınlarını yaptığını göstermektedir.

C. AHTAR GAZETESİNİN OKUNDUĞU BÖLGELER:

Ahtar'da gazetenin okunduğu bölgelere de dikkat çekilmektedir. “Ari Be İttifak *Cihan Mitevan Girift*” başlıklı yazıda, *Ahtar* okuyucularının, İstanbul ve diğer illerde birkaç okuyucudan fazla olmadıkları; bu gazetenin, yalnız Rüştîye mektebi öğrencileri ve İstanbul'da yaşayan İranlılar tarafından alındığı ve gazetenin büyük bölümünün İran, Hindistan ve Kafkasya'ya gönderildiğini bildirilir.⁶⁶

“*Esami-i Vükela-i Ahtar Der Hariç*” başlıklı yazıda *Ahtar* gazetesine yıllık abone olmak isteyenlerin Tahran, Reşt, İsfahan, Şiraz, Hemedan, Senendeç, Erzurum, Beyrut, Tebriz, Bağdat, Kalküta, İzmir, Kirmânşah, Halep, Karaçi, Madras, Lekenhu ve Haydarabâd da kimlere başvurması gerektiği yazılmıştır.⁶⁷

Ahtar gazetesinin yalnızca doğu ülkelerinde değil, Avrupa ülkelerinde de okuyucuları vardı. “*Çeşm Daşt Ez Ulema-i Pakdin-i İran*” başlıklı yazıda, bu gazete İran'ın yanı sıra Avrupa ülkelerinin ekserisine gönderiliyor ki oralarda şark kütüphaneleri ve Farsça bilenlerin var olduğu söylenmiştir.⁶⁸

“*Kıymet-i Sâliyâne-i Ahtar*” başlıklı yazıda gazetenin çeşitli bölgelere gönderilebilmesi için belirlenen posta ücretleri belirtilmiştir. Bu bölgeler ve ücretleri belirtilirken Rusya, Avrupa ve Hindistan da sayılmıştır.⁶⁹ Bu durum gazetenin bu bölgelerde de okunduğunun bir göstergesidir.

D. AHTAR GAZETESİNİN OSMANLI MATBUATIYLA İLİŞKİSİ:

Ahtar gazetesinde, dönemin Osmanlı gazeteleri arasında yer alan Hakikat, Vakit, Tan, Tercüman-ı Ahval, Sabah, Basiret, İstikbal, Takvim-i Vakayi, Ceride-i

⁶⁶ *Ahtar*, 24 Haziran 1877 (24 Cemazeyilahir 1294), Yıl 3, S. 43, s. 306-307.

⁶⁷ *Ahtar*, 1 Temmuz 1879 (12 Recep 1296), Yıl 3, S. 5, s. 111-112.

⁶⁸ *Ahtar*, 17 Nisan 1878 (14 Rabiulahir 1295), Yıl 4, S. 15, s. 120.

⁶⁹ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S. 61, s. 8.

Havadis gibi gazetelerden alınan yazılara rastlanmaktadır. Bu yazılar bazen yalnızca haber niteliğinde tercüme edilerek verilirken, bazen de haberi verdikten sonra *Ahtar* adıyla kendi yorumunu da ekler.

Ahtar gazetesinin hedefleriyle ilgili, *Ahtar*'la aynı dönemde çıkan İstanbul gazeteleri de yazılar yazmışlardır. Bunlardan bir tanesi olan “*Basiret - Fasl-ı Mahsûs*” başlıklı yazıda, Basiret gazetesinin 2371 sayılı yazısından alınan metne yer verilir. Bu yazıda, Osmanlı- İran birlikteliğinin gerekliliğine, bu konuda devlet adamları ve ulemanın rolüne işaret edildikten sonra söz, matbuâta getirilerek, matbuâtın bu konuda en iyi vesile olacağı belirtilmekte ve *Ahtar*'ın eşsiz rolüne vurgu yapılarak, *Ahtar*'ın şu an küçük gibi algılanan hizmetinin gelecekte çok büyük olarak görüleceğini belirtir.⁷⁰

Ahtar gazetesi, “*Tebrik ve Sitâyeş*” adlı yazıda, Hindistan'da “*Ahsenu'l Ahbâr*” isminde bir gazetenin yayın hayatına başladığını belirterek, bu gazete de gerek *Ahtar*'dan gerekse diğer İstanbul gazetelerinden alıntılar yayımlandığını, bu alıntılardaki Türkçe tercümelerin çok iyi yapıldığını ifade edilerek bunun çok ümit verici bir durum olduğunu beyan eder. Yazının devamında “*Ahsenu'l Ahbâr*” tebrik edilerek, gazetenin devamlılığı can u gönülden temenni edilmiştir.⁷¹

Ahtar, Rusların Kudüs konusundaki emellerine yönelik bir haberi Hakikat gazetesinden nakleder. Bu habere göre Ruslar, Kudüs şehrinin kendilerine bırakılmasını istemektedirler. Ancak İngilizlerin bu talebe gerekirse savaşla karşı çıkacakları belirtilmiştir.⁷²

Ahtar, Tan gazetesinden Londra'da bulunan Rus elçisinin Edirne ile ilgili İngiliz aracılığının boşuna olduğunu söylediğini, buna karşılık İngilizlerin sert bir mukabelede bulunarak, tehdit edercesine binlerce askeri gemilerle savaş meydanına göndermekten bahsettiğini bildirir.⁷³

Ahtar'daki “*İbaret-i Vakit*” başlıklı yazıda “*Vakit*” gazetesinin *Ahtar* hakkında yazdığı bir yazı, Türkçe olarak yayımlanır. Bu yazıda Hindistan'ın Aliabâd şehrinde

⁷⁰ *Ahtar*, 13 Mart 1878 (8 Rabiulevvel 1295), Yıl. 4, S.10, s. 76.

⁷¹ *Ahtar*, 27 Şubat 1878 (24 Sefer 1295), Yıl 4, S. 8, s. 60.

⁷² *Ahtar*, 2 Ocak 1877 (27 Zilhicce 1294), Yıl 3, S. 69, s. 516.

⁷³ *Ahtar*, 13 Aralık 1877 (6 Zilhicce 1294), Yıl 3, S. 66, s. 491.

yeni çıkan “Ahsenu’l Ahbâr” gazetesinden söz edilerek, bu gazetenin çıkış sebebinin öneminden bahs edilmiş, bu gazeteden *Ahtar* vesilesiyle haberdar olduğu ifade edilerek *Ahtar* gazetesine teşekkür edilmiştir. Ve yine aynı yazıda İran ahâlisinin *Ahtar* gazetesinin bekası ve kalıcılığı için gerekli yardım ve teveccühü esirgediği belirtilerek teessüf edilmiştir.⁷⁴

Ahtar, Osmanlı Devleti’nin resmi gazetesi olan Takvim-i Vakâyi’nin kendisi hakkındaki övücü sözlerine karşılık, teşekkürlerini bildirir.⁷⁵

Yine *Ahtar* gazetesi, “*İstikbâl*” ve “*Hayâl*” gazetelerinin bir süredir bazı iç engeller yüzünden kapandığını, ancak geçen cumartesi gazetelerin basımına ve neşrine yeniden başladığını belirtmiş ve bu gazetelerin muteber ve iyi gazeteler olduğundan bahisle memnuniyetini beyân etmiştir.⁷⁶

Ahtar, İstanbul gazetelerindeki bazı yazıları, Farsçaya tercüme etmekle kalmaz, bazen de bu gazeteler arasında çıkan tartışmalar hakkında bilgi ve haber de verir. *Ahtar*, “*Tavassut ve İhtar-ı Biraderine*” başlıklı yazıda, belli bir süredir “*İstikbal*” ve “*Basiret*” gazeteleri sahipleri arasında şahsi konulardan dolayı mesele olduğu, kendisinin Farsça yazdığından dolayı bunların dışında kalmakla birlikte bütün gazetelerin aynı dairenin içinde oldukları ve aynı hizmeti bu başkentte gördükleri için bu meseleyi daha fazla uzatmayı uygun bulmaz.⁷⁷

Ahtar, “*Ekinci*” gazetesinde yer alan Tebriz ile ilgili bir habere yer vererek, haberin doğru olmadığı ifade eder.⁷⁸ Yine aynı gazeteden Aşûra gecesini “*Saliyan*” kasabasında yangın çıktığı ve otuzdan fazla dükkânın tamamıyla yandığı, kırk bin manat civarında para zararı oluştuğu, yangının bu kadar büyümesinde dükkânlardan ikisinin gaz yağı satan dükkân olmasına dikkat çekilmiştir.⁷⁹

Ahtar gazetesi “*Fark-ı miyan-ı İnsaniyet ve Hakneşinâsî*” adlı yazıda bazı İstanbul gazetelerini tenkit ederek, *Ahtar*’dan alıntı yaptıkları halde bunu gazetelerinde

⁷⁴ *Ahtar*, 6 Mart 1878 (1 Rabiulevvel 1295), Yıl 4, S. 9, s. 68.

⁷⁵ *Ahtar*, 24 Ocak 1876 (27 Zilhicce 1292), Yıl 1 S. 8, s. 1.

⁷⁶ *Ahtar*, 21 Şubat 1877 (2 Sefer 1292), Yıl 3, S.6, s. 12.

⁷⁷ *Ahtar*, 12 Nisan 1876 (17 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S. 58, s. 3.

⁷⁸ *Ahtar*, 04 Nisan 1876 (9 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S.53, s. 4.

⁷⁹ *Ahtar*, 04 Nisan 1876 (9 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S.53, s. 4.

yazmadıklarını belirterek, isim vermeyi gerekli görmez. Bunun doğru bir hareket olmadığını ifade eden *Ahtar* gazetesi, Vakit, Hakikat, Osmanlı gibi muteber gazetelerin bu hususa çok dikkat ettiklerini beyan ederek, bu konunun bir hakkı teslim etmekle alakalı olduğunu belirtir.⁸⁰

E. AHTAR'IN YAZAR KADROSU:

Ahtar gazetesi başlangıçtan itibaren kendisine aydınlatıcı bir görev edinmişti. Her konuda halkı bilgilendirmek istiyordu. Osmanlı'da meydana gelen değişimleri gözlemliyor aynı değişim adımlarını Osmanlı'yı takip ederek İran'ında atmasını istiyorlardı. Önceleri bir tüccar gazetesi olarak çıkmaya başlayan *Ahtar* kısa sürede İran modernleşmesine Osmanlı üzerinden katkılar yapan adeta bir mektebe dönüşmüştü. *Ahtar* yazarları birer sorumlu aydın vasfıyla doğru bildikleri her şeyi gazete de yazmaktan kaçınmamışlardır. Kendi değerlerini koruyarak batıyla aynı seviyeye gelmesi için neler yapılması gerektiği üzerinde durmuşlardır.

1292 (1876) yılında, İran'ın İstanbul sefiri olan Muhsin han Muinülmülk'ün yardımları ve teşvikleri, İran'ın Osmanlı Sefirliği'nde birinci tercüman olan Necefali Han Hoyi ve Mirza Mehdî Han Tebrizî'nin yazarlığı ve Muhammed Tahir Tebrizî'nin müdürlüğüyle yayımlanır.⁸¹ Necefali Han, Muhammed Tahir'le birlikte *Ahtar* gazetesini tesis etmiştir. Ve gazetenin ilk iki yılındaki önemli yazıların çoğunu Necefali Han yazmıştır. Sonraki yıllarda Mirza Habib Destan, Mirza Ağa Han Kirmanî ve Şeyh Ahmed Ruhi de *Ahtar*'da yazılar yazmışlardır. Mirza Yusuf Han Müşirüddeve gibi tanınmış şahsiyetler de imzalı veya imzasız olarak *Ahtar*'da makaleler yazmışlardır.

Muhammed Tahir Tebrizî, İstanbul'da yerleşik olup ticaretle uğraşan bir Azerî Türkü idi. Muhammed Tahir Tebrizî gazetesinin kurucusu, idare müdürü ve finansmanını sağlayan kişi idi. Etrafında fazıl, yumuşak, iyi ahlaklı bir insan olarak tanınıyordu.⁸² İstanbul'da işlettiği matbaası ile yayın dünyasının içinde idi. İstanbul'da *Ahtar* çevresinde birçok Farsça öğretim kitapları bastırarak yabancıların Farsça öğrenmesini

⁸⁰ *Ahtar*, 8 Kasım 1877 (1 Zilkade 1294), Yıl 3, S. 61, s. 449.

⁸¹ Han Melik Sasani, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2006, s. 155.

⁸² Rahim Reisniyâ, *İran ve Osmanî der Astâne-i Karn-ı Bistom*, Tahran, Neşr-i Mebna 1382hş, c.I, s. 419-420.

sağladı. Bir tüccar ve matbaacıdan çok bir aydın olarak tanındı. Fikirleriyle birçok İranlının fikirlerinin değişimine vesile oldu.⁸³

Mirza Necefali Han, Mirza Hasanali'nin oğludur. Kendisi fıkıh, usul, hadis ve edebiyatın çeşitli sahalarında kâmil bir ilme sahipti. Necefali Han 1856 yılında İstanbul'a gelmişti.⁸⁴ Mirza Necefali Han 1883'te İran büyükelçiliğinde mütercim olarak çalışmaya başlamıştı. 1889'da Stockholm'de yapılan sekizinci Şarkiyat kongresinde İran'ı temsil etti. Bir süre sonra elçilikteki görevinden ayrılan Necefali, *Ahtar* gazetesine başmuharrir oldu. Ancak Osmanlı-Rus ilişkilerine dair kaleme aldığı bir yazı nedeniyle vazifesine son verildi. 1891'de Tahran'a geri dönen Necefali aynı yıl vefat etti.⁸⁵

Nâsırüddin Şah devrinin en önemli simalarından olan Mirza Ağa Han-ı Kirmanî 1854 yılında Kirman'da doğmuştur. Tahsilini burada yapan Kirmanî, bu arada İngilizce ve Fransızca öğrenmiştir. 1887 yılında arkadaşı Ahmed-i Ruhî ile İstanbul'a gitmiştir. Burada *Ahtar* gazetesinde yazmaya başlamış ve devrin İran hükümetini, Nâsırüddin Şah'ı ve sadrazam Mirza Ali Asgar Han'ı hiç çekinmeden eleştirmiştir. Eserleri beş grupta incelenebilir. Tarihî eserler, Tebliğ yazıları, Edebî araştırma eserleri, Romanları ve Çevirileri.⁸⁶

Şeyh Ahmed-i Ruhi, İran'ın Kirman şehrinde doğmuş, Arapça, fıkıh, hadis gibi ilimleri tahsil ettikten sonra bu bölgede imamlık ve vaizlik yapmıştır. 1887 yılında Mirza Ağa Han-ı Kirmâni ile İstanbul'a geldikten sonra *Ahtar* gazetesinde makaleler yazmıştır. En önemli eseri *Heşt Behişt* (Sekiz Cennet) isimli kitaptır.⁸⁷

2. AHTAR GAZETESİNİN İRAN MODERNLEŞMESİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ:

Ahtar gazetesi, yayına başladığı ilk günden itibaren etkisi ve çevresi gittikçe büyüyen kendine has bir gazete olmuştur. O kadar ki çevresinde toplanan gruba “Ahterî

⁸³ Rıza Kurtuluş, *1906-1911 İran Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi*, s. 181.

⁸⁴ Rahim Reisiyâ, *İran ve Osmanî der Âstâne-i Karn-ı Bistom*, Tahran, Neşr-i Mebna 1382hş, c. I, s. 425.

⁸⁵ Rıza Kurtuluş, *1906-1911 İran Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi*, s. 182.

⁸⁶ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s.100-102.

⁸⁷ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s.105.

Mezhep” denmiştir.⁸⁸ Gazete kendisinden sonra gerek İran dışında gerekse İran içinde çıkacak Farsça gazetelere öncü ve model olmuştur.⁸⁹

Ahtar gazetesinde işlenen konulara baktığımızda siyasetten hukuka, edebiyattan tarihe, eğitimden ticarete birçok alanda okuyucularını bilgilendirmeyi kendisine vazîfe telakki ettiğini görürüz.

Ahtar, siyasi alanda, Farsça bilenleri aydınlatmak için medeniyet, hürriyet, eşitlik, millet, vatan ve ittihâd-ı İslâm gibi kavramları hem açıklamış hem de dönemin şartlarını gözetererek yeniden yorumlamıştır. Bunlarla ilgili tafsilatlı bilgiler ikinci bölümde yer alacaktır.

Ahtar gazetesi, Osmanlı Devleti’nde yaşanan anayasa ve meşrutiyet tartışmalarına gazetede yer vermek suretiyle bu konulardan İran, Kafkasya, Hindistan’daki insanları haberdar etmiştir. “*Makâm-ı Hükûmet Mukâddes Est*” başlıklı yazıda hükümet biçimlerini tartışmış ve “*Meşrutâ*” kavramıyla meşrutiyet yönetimin özellikleri hakkında bilgi vermiştir. Yine aynı yazıda “*Cumhuri*” ve “*Reisî Cumhûr*” kavramı ile de cumhuriyet yönetiminin hususiyetlerinden bahsederek yalnızca bu yönetimde tam manasıyla hukukun egemen olduğunu belirtir. Ve herkesin kanûn önünde eşit olduğunu ifade eder.⁹⁰ Bütün bu kavramların kullanılması Farsça matbuât açısından bir ilki ifade etmekteydi.

Ahtar gazetesi yönetim biçimleri ile ilgili konularda bilgiler verirken, Osmanlı Devleti’ndeki gelişmeleri de aktarıyordu. Bunun en bariz misâli Osmanlı Anayasasının Farsçaya tercüme edilmesidir.⁹¹ Böylece meşrutî yönetimin hangi esaslara dayandığını doğu milletlerine göstermek istemiştir. Ve bunu bütün doğu milletleri için mutluluk verici bir çağın başlangıcı saymıştır.⁹²

Ahtar gazetesi, Fars dilinin sadeleşmesinde de büyük rol oynamıştır. Gazetede kullanılan dil gösterişten uzak, açık bir şekilde idi. Konuşma dilinde kullanılan

⁸⁸ Rıza Kurtuluş, *1906-1911 İran Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi*, s. 180.

⁸⁹ Anja Pistor-Hatam, “Iran and the Reform Movement in the Otoman Empire: Persian Travellers, Exiles and Newsmen under the Impact of The Tanzimat”, s. 571.

⁹⁰ *Ahtar*, 6 Nisan 1876 (11 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S. 55, s. 1.

⁹¹ *Ahtar*, 7 Şubat 1877 (23 Muharrem 1294), Yıl 3, S. 4, s. 2-8.

⁹² Anja Pistor-Hatam, “Iran and the Reform Movement in the Otoman Empire: Persian Travellers, Exiles and Newsmen under the Impact of The Tanzimat”, s. 572.

kelimeler gazete de kullanılmaya başlanmıştır.⁹³ Gazete de kullanılan Farsça, halkın anlayabileceği bir Farsça olmuştur. Bu hususa gazetede, “*Lugât-ı Pârsî*” adlı yazıda değinilerek, kullanılacak dilin kolay, arı ve yaygın (gündelik) istilahlardan oluşacağı belirtilmektedir.⁹⁴

Ahtar gazetesi, edebiyat alanında da batıdan tercüme yapar. “*Telemaque*” romanı, “*Tercüme-i Hikâyet-i Telemâk*” adıyla yayınlanmaya başlar.⁹⁵ Ve bu romanın neşredilme sebebiyle ilgili olarak, bu hikâyenin halkın her sınıfı ve tabakası için faydalı olacağı, bu romanın doğuda ve batıda birçok dile çevrildiği, tercümeyi İran’ın Osmanlı sefiri Muhsin Han Muinü’l-Mülk’ün yaptığı, daha sonra bir kitap haline getirilerek *Ahtar* abonelerine gönderileceği de belirtilmektedir.⁹⁶ Bu çevirinin yapılması *Ahtar* gazetesinin, edebiyat sahasında modernleşmeyi İran’a ulaştırmak istediğinin göstergesidir.

Edebiyat sahasında olduğu gibi, tarih alanında da *Ahtar* gazetesi yazılar yayınlamıştır. Bunlardan birincisi İran tarihi ile ilgili yayınlamış olduğu tefrikadır.⁹⁷ Bu tefrikanın neşredilme sebebi gazetenin her gün yayınlanmaması, bazı arkadaşların İran tarihi ile ilgili bilgilenme isteği olarak belirtilmiştir. Bu tefrikada Herodot, Egznofon ve Ekseryas tarihlerinin kullanıldığını belirten *Ahtar*, buna sebep olarak, bu tarihçilerin eserlerinin günümüze kadar aynı geldiği ve tahrife uğramamasını gösterir.⁹⁸ İkincisi ise “*Târih-i Vakâyi-i Umûmiye*” adıyla yazılan yazılardır. Bu yazılarda dünya tarihinde meydana gelen önemli olayların hicrî takvim esas alınarak tarihleriyle verileceği belirtilerek, bazı icatların ise ayrı bir bölümde miladî takvime göre verileceğini ifade eder.⁹⁹

⁹³ Mehmet Kanar, “Modern İran Edebiyatı”, *DİA*, c. XII, s. 424.

⁹⁴ *Ahtar*, 13 Ocak 1876 (16 Zilhicce 1292), Yıl 1, S. 1, s. 1-2.

⁹⁵ *Ahtar*, 1 Temmuz 1879 (12 Recep 1296), Yıl 5, S. 27, s. 111.

⁹⁶ *Ahtar*, 1 Temmuz 1879 (12 Recep 1296), Yıl 5, S.27, s. 111.

⁹⁷ *Ahtar*, 31 Ocak 1877 (16 Muharrem 1294), Yıl 3, S. 3, s. 7.

⁹⁸ *Ahtar*, 31 Ocak 1877 (16 Muharrem 1294), Yıl 3, S. 3, s. 7.

⁹⁹ *Ahtar*, 30 Ocak 1878 (26 Muharrem 1295), Yıl 4, S. 4, s. 31.

II. BÖLÜM

AHTAR GAZETESİNDE SİYASİ, HUKUKİ VE KÜLTÜREL KAVRAMLAR

I. SİYASİ KAVRAMLAR:

A. MEDENİYET KAVRAMI VE AHTAR'DAKİ YERİ:

Fransız Devrimi, Batı Hıristiyanlığı içinde İslam dünyası üzerinde gerçek bir etkide bulunarak İslam toplumlarının düşünce ve eylem süreçlerinde bir değişiklik başlatan ilk büyük fikir hareketi idi.¹⁰⁰ Ancak bu fikirlerin İslam dünyasına girmesinde Batı uygarlığının iktisadi, siyasi ve askeri üstünlüğünün büyük etkisi olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.

Fikir tarihimizde Avrupa'da bizimkinden farklı ve her alanda bize örnek olabilecek bir sistem anlamında batılılaşma fikrî Tanzimat'ta ortaya çıkmıştır. Ve bir Avrupa uygarlığı olduğu kavranmaya başlamıştır.¹⁰¹

Bu yeni anlayışın iki veçhesi vardı. Birincisi imrenme ki muazzam bir teknolojik uygarlık oluşmaya başlamıştı. Vapurlar, demiryolları, binalar, caddeler fabrikalar, üniversiteler vesaire gibi. İkinci yönü ise sivil idare ve münasebetler, kanunların uygulanması, yeni bir bürokrasinin doğması gibi şeylerdi. Avrupa'daki bu uygarlığı medeniyet olarak adlandırdılar.¹⁰²

¹⁰⁰ Bernard Lewis, *Orta Doğu*, İstanbul: Sabah Kitapları, 2006, s. 247.

¹⁰¹ Niyazi Berkes, *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, İstanbul: Yön Yayınları, 1965, s. 31.

¹⁰² Niyazi Berkes, *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, s. 33.

Tanzimat aynı zamanda Osmanlı devlet adamlarının idarî, hukûkî ve iktisâdî tedbirlerle Osmanlı İmparatorluğu'nda devlete karşı başlayan milli hareketleri “Osmanlılık” şuurunu ile eritebilecekleri bir yeni bir dönemin adıydı. Uzun vadede bu gerçekleşmedi. Ancak batılı birçok kurumun imparatorluğa yerleşmesine vesile oldu. (Yeni bir eğitim, yargı ve idarî sistem) ¹⁰³

Tanzimat'ın kurucuları Batı'nın askerî, idarî ve hukûkî yapısını imparatorluğa aktarırken bunun yanında günlük ilişkiler, giyim-kuşam tarzı, ev eşyası gibi bütün medenî yapı Avrupa'ya bir hal almaya başlamıştı. Bunun yanında Avrupa'nın medenî devletlerinin birbirleriyle girdikleri amansız ticarî yarış ve Osmanlı ile imzaladıkları ticarî anlaşmalar Osmanlı devletini açık pazar haline getirmişti. Bu durum Avrupa ülkelerinin Osmanlı Devleti'ni sömürdüğü ve kendi menfaatleri için bir araç olarak kullandığı algısını yaratmıştı. Ve 1860'lardan itibaren başını Namık Kemal, Ziya Paşa'nı çektiği “Yeni Osmanlılar” Tanzimatçılara karşı sert tenkitler yöneltmeye başladılar. ¹⁰⁴

Yeni Osmanlılar, Tanzimat'ın sömürü olayını anlayamadıklarını, yüzeysel bir batılılaşma gerçekleştirdiklerini, kendi kültürel dayanaklarına sırt çevirdiklerini (İslâm Ahkâmı) ve millettan koptuklarını ileri sürdüler. Ayrıca onlara göre batının temelini oluşturan hürriyetçi ve meşrutiyetçi eğilimleri de anlamadıkları aşikârdı. ¹⁰⁵

Bu konu ile ilgili Namık Kemal şöyle der:

“Gülhane Hattı bazılarının zannı gibi Devlet-i Aliye için bir şartname-i esâsî değildir. Yalnız şartname-i hâkimiz olan şer'î-i i şerifin bazı kavaidinî teyit ile beraber Avrupa'nın fikrine muvafık birkaç tedbiri idare-i müeyyit bir beyannameden ibarettir. Gülhane Hattı eğer mukaddimesinde tesis-i müddeâ ettiği ahkam- kulliyeye-i şer'iyeyi yalnız emniyet-i can, mal ve namus ile tefsir eylediği hürriyeti şahsiyeye hasretmeyerek, hürriyet-i efkar ve hakimiyeti ahali ve usul-i meşveret gibi bir çok esasları dahi kamilen

¹⁰³ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, s. 14.

¹⁰⁴ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, s. 15.

¹⁰⁵ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, s. 16.

*ilan etmiş olsaydı o vakit hilafet-i İslamiyye için bir şartname-i esasi hükmünü alabilirdi.”*¹⁰⁶

Yeni Osmanlılara göre Tanzimat bir kültür taklitçiliği idi. Bu sebeple kısır kalmıştı. Ve Müslüman toplulukta revaç bulamamıştı. Yeni Osmanlılara göre Tanzimat gerek kültürel, gerek siyasî, gerekse ahlâkî temelden yoksundu. Yeni Osmanlılar bu boşluğu doldurmak için İslam’ı ve onun değerlerinden yararlanmayı gündeme getiriyorlardı.¹⁰⁷

Ahtar gazetesinin yayın hayatına başladığı dönem Batı’nın siyasî, askerî ve iktisadî üstünlüğünün İslâm dünyasında özellikle de Osmanlı imparatorluğunda sarsıcı bir şekilde hissedildiği dönemdir. Bu dönemde Osmanlı aydınları hem devletin kötü gidişatına son vermek üzere çeşitli fikirler ortaya atarlarken hem de bazı kavramlara o zamana kadar verilenden farklı anlamlar yüklemeye başlamışlardır. *Ahtar* gazetesi ve çevresi de bu durumdan beri kalmamış, İstanbul’daki fikir hayatından etkilenerek, özellikle de Yeni Osmanlıların fikirlerinden, bu fikirleri gazete sütunlarına taşıyarak Farsça bilenleri haberdar etmeye çalışmıştır.

Ahtar gazetesi, “*Esâs-i Vazife-i İnsâniyet*” [İnsanlık Görevinin Esası] başlıklı yazıda, insanın en önemli vazifesinin kendisini ve yaratıcısını tanıdıktan sonra istidât ve kabiliyetlerinin farkında olarak saâdete ulaşmak için sürekli çalışmak olduğunu belirtir. Ancak daha sonra doğu milletlerinin fitraten çok zeki, kabiliyetli olmasına, geçmişte birçok medeniyet kurmuş olmalarına rağmen şu an üzerlerine düşen vazifeleri idrak etmediğinden bahseder.¹⁰⁸

Avrupalıların ise üzerlerine düşeni idrâk ederek, yaşantı ve medeniyete lazım olan gereklilikleri üreten bir anlayışa sahip olduğuna vurgu yapılarak, vapur ve telgraf örneği verilir. Vapurun bulunuşundan bahsedilerek, Bu güç sayesinde karada ve denizde uzun yolların kısaldığı, uzakların yakın olduğu belirtilmiştir. Yine”... *Eğer birisi kervan ile bir şehirden diğerine gitmek isterse bunun farzen bir ay süreceği, oysa buhar gücüyle denizden gidilirse üç gün, karadan gidilirse bir gecede ulaşılır*” denilerek buhar

¹⁰⁶ Rıza Kurtuluş, *1906-1911 İran Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi*, s. 182.

¹⁰⁷ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, s. 90.

¹⁰⁸ *Ahtar*, 1 Şubat 1876 (5 Muharrem 1293), Yıl 2, S. 14, s. 1.

gücüne dikkat çekilmiştir. Yine telgrafın icadıyla, insanların bilgi ve habere daha çabuk ulaştıkları vurgulanmıştır.¹⁰⁹

Ahtar gazetesi, “*Tevângerî*” [zenginlik] başlıklı yazıda, önce zenginliğin şimdiyi ve geleceği temin etmeye yarayan sebepleri hazırladığı, umumun fayda ve menfaatinin zenginlikle bir araya gelebildiğini kötülük ve çirkinliklerden yine zenginlik vesilesiyle uzak durulabildiğini belirterek burada bahsedilen zenginliğin manasının ne olduğunu sormuştur. “...*Zenginlik nedir? Zenginlik para mıdır?*” Daha sonra buna cevap vererek zenginliğin asla paralı olmak anlamına gelmediği ifade edilerek zenginliğin çaba ve çalışmak anlamına geldiğini belirtmiştir. Ve bu çaba ve çalışma neticesinde topluma gerekli araçların üretildiği ve her mesleğin buna katkıda bulunduğu, bu çaba ve çalışma neticesine karşılıklı olarak ihtiyaçların giderildiği ve mal mülk gibi şeylerin meydana geldiğini belirtmiştir.¹¹⁰ Daha sonra Avrupa’nın durumuna değinerek, uzun mahrumiyet dönemlerinden sonra yeryüzü şekilleri, iklim şartları, doğu gibi elverişli olmamasına, nüfuslarına yetecek geniş arazilere sahip olmamalarına rağmen çaba ve çalışmayla tüm bu olumsuzlukları aşarak medeniyetin sesini yükselttiği belirtilmiştir. Diğer taraftan bu durumun orda ilim, fen sanayi ve teknik alandaki ilerlemeleri beraberinde getirdiği ifade edilerek tüm dünyaya ürettikleri mamulleri satmaya başladıkları bildirilmiştir. Bunun ciddi anlamda parayı beraberinde getirdiğini yazan *Ahtar* bu paranın yastık altına konmadığını aksine şimdiki ve gelecekteki refah için harcadığını kaydetmiştir.¹¹¹

Makalenin sonunda *Ahtar*, Avrupa’nın bu durumuna karşılık doğunun her açıdan her türlü imkâna haiz olduğunu, (verimli topraklar, uygun iklim ve insan gücü) bu sebeple ileri bir medeniyete sahip olması gerekenin doğu milletleri olduğunu vurgulayarak yazıyı bitirir.¹¹²

Ahtar gazetesi, “*Rekâbet Bâ Milletha*” [Milletlerarası Rekabet] adlı yazıda Frenklerin ilim ve hikmete dayanarak büyük ilerlemeler kaydettiklerini belirterek, medeniyete vapur ve buhar gücü, fabrikalar, teknik ve sanayi alanında kalıcı eserler bıraktıklarını ifade eder. Bu eserlerden dolayı müteşekkir olmanın dille olmayacağı

¹⁰⁹ *Ahtar*, 1 Şubat 1876 (5 Muharrem 1293), Yıl 2, S. 14, s. 1.

¹¹⁰ *Ahtar*, 9 Mart 1876 (14 Sefer 1293), Yıl 2, S. 39, s. 1.

¹¹¹ *Ahtar*, 9 Mart 1876 (14 Sefer 1293), Yıl 2, S. 39, s. 1.

¹¹² *Ahtar*, 9 Mart 1876 (14 Sefer 1293), Yıl 2, S. 39, s. 1.

ancak bu eserleri ve usûlleri kullanarak kendi memleketimizi abâd ve müreffeh kılmak gerektiğini, Avrupa'daki medeni usulleri kendi memleketimizde cari kılmak gerektiğini beyan eder.¹¹³

Aynı makalede olumsuz rekabetten bahseden Ahtar, rekabetin birbirini kullanma, birbirine üstünlük sağlama esasında değil, aksine hem milletlerin hem de insanların bu duruma dikkat ederek, birbirlerine iyiliği öğretilmelerini, kötülükten sakındırmalarını ve ilim teknik, sanayi ve sanatları birbirlerinden alarak milli güçlerini artırmaların tavsiye ediyor.¹¹⁴

“*Himmet Müşkilhâ-râ Âsân Koned*” [Himmet Zorlukları Kolaylaştırır] başlıklı yazıda insanların bir işte muvaffak olmalarının yolunun o işin adet edinilmesinden geçtiğini belirterek, memlekette ilerlemenin olması ve gerekli araçların edinilmesi için yapılması gereken her işi devletten beklememek gerektiğini ifade ederek “...*Memleketin ihtiyaçlarını biz görmeliyiz ve bu işin milletin işi olduğunu bilmeliyiz.*” demektedir.¹¹⁵

Devletin temel vazifesinin vatani korumak, emniyet ve adaleti sağlamak ve iyiliklere yardımcı olma şeklinde açıklayan Ahtar, devletin itibarının esasını, emniyetinin temelini ve vatan hukukunun muhafazasını, milletin halinden memnun olmasına bağlar. Ve bu memnuniyetle, devletin memleketi abâd edeceğini belirtir.¹¹⁶

“...*Devlet aslî görevini yerine getirmelidir. Diğer kalanlar yani memleketi abâd etmek, şehirleri güzelleştirmek, birinci dereceden halkın vazifesidir. Bu hususlarda devlet yardımcı olmakla mükelleftir.*”¹¹⁷

“*Bir kimse ki bir toprak parçasını sahiplenip orayı vatan olarak adlandırıyor, yaşamını orada sürdürüyorsa, üzüntü ve sevinçlerini oranın gelişimine bağlıyorsa, bu gafletin sebebi nedir?*” diyerek insanlarda bulunan uyuşukluk ve vurdumduymazlığı eleştirmiş ve memleketi imar etmek, oranın ilim, teknik, sanayi, ticaret, tarım ve diğer

¹¹³ *Ahtar*, 14 Mart 1876 (17 Sefer 1293), Yıl 2, S. 41, s. 1.

¹¹⁴ *Ahtar*, 14 Mart 1876 (17 Sefer 1293), Yıl 2, S. 41, s. 1.

¹¹⁵ *Ahtar*, 14 Mart 1876 (18 Sefer 1293), Yıl 2, S. 42, s. 1.

¹¹⁶ *Ahtar*, 14 Mart 1876 (18 Sefer 1293), Yıl 2, S. 42, s. 1.

¹¹⁷ *Ahtar*, 14 Mart 1876 (18 Sefer 1293), Yıl 2, S. 42, s. 1.

tüm yararlı işlerde ilerlemesini, fabrikalar kurulmasını, demiryolları yapılmasını halkın ve onun oluşturduğu yapıların sayesinde olabileceğini vurgulamıştır.¹¹⁸

Makalenin sonunda batı ile kurulan ticari ilişkilerde dengenin mutlaka gözetilmesi gerektiğini, ihtiyaç olanın dışında ithalat yapılmamasını, eğer dışarıdan mal alınıyorsa, en az bir o kadar da ihracat yapmak gerektiğinden bahis eder.¹¹⁹

Ahtar gazetesi, “Çendânki Tavânim Bâyed Bekûşîm” [Yapabileceğimiz Kadar Gayret Etmeliyiz.] başlıklı yazıda, ülkenin genel bir zenginliğe ulaşması için bütün gayretlerin tarım, ticâret ve sanayiye ilerletmek için sarf edilmesi gerektiği belirtir.¹²⁰

Ahtar, genel yaşantının düzenlenmesi ve medeniyetin gerekliliklerinin alınması için birlik içinde olunup, herkesin birbirine destek olması gerektiğini belirtir. Daha sonra doğunun genel bir tasvirini yaparak “...Ülkemiz ahalisinin çoğunluğu dünyadan ve medeniyetten habersiz, tüccarlarımız ticâretin ilk şartı olan muhasebe ilmini bilmiyorlar, zanaatkârlarımız yeni alet ve edevâta hâkim değil, kendilerini geliştirecek yolu öğrenmemişler vs...” meramını anlatmaya çalışarak, bu durumun doğuştan gelen, yaratılıştan kaynaklanan bir durum olmayıp sonradan meydana gelen bir durum olduğunu belirtir.¹²¹

Daha sonra Batı örnek verilerek Frenklerin bu seviyeye hemen gelmedikleri, her zaman böyle olmadıkları vurgulanmış ve sözü fazla uzatmadan, yerimizde oturarak ileri bir medeniyete ulaşamayız denilerek herkesin okuyarak, yazarak, konuşarak, toplantılar yaparak bütün gayretini bu işe sarf etmesi gerektiği, bu takdir de gün be gün ilerleme kaydedileceği belirtilmiştir.¹²² Ve böylece batının medeni ülkeleri gibi zillet, vahşilik, biçarelik ve cahillikten uzaklaşılabilineceğini beyan ederek kendine göre çözüm yolunu gösterir.¹²³

¹¹⁸ *Ahtar*, 14 Mart 1876 (18 Sefer 1293), Yıl 2, S. 42, s. 1.

¹¹⁹ *Ahtar*, 14 Mart 1876 (18 Sefer 1293), Yıl 2, S. 42, s. 1.

¹²⁰ *Ahtar*, 28 Mart 1876 (3 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S. 48, s. 1.

¹²¹ *Ahtar*, 28 Mart 1876 (3 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S. 48, s. 1.

¹²² *Ahtar*, 28 Mart 1876 (3 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S. 48, s. 1.

¹²³ *Ahtar*, 28 Mart 1876 (3 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S. 48, s. 1.

Ahtar gazetesi, bu makalelerde hem kendi “medeniyet” anlayışını açıklamaya çalışmış, hem de bu medeniyet karşısında doğu toplumlarının nasıl davranması gerektiği ile ilgili çözüm yollarını belirtmiştir.

Avrupa medeniyetini, örnek alınması gereken bir yapı olarak gören *Ahtar*, Osmanlı- Rus savaşı sırasında bu kanaatini değiştirir ve “*Dikkat Der Vaz ‘-ı Frengistân*” [Avrupa’nın Durumuna Dikkat!] başlıklı yazıda, Avrupa devletlerinin durumuna dikkat çekerek, bu zamana kadar bu ülkelerin adaleti ve hakkâniyeti yaymaya çalıştıklarını, insanları vahşilikten kurtardıklarını, güvenliği tüm dünyaya hâkim kılmaya çalıştıklarını ve medeniyeti, dünyanın geri kalanına götürmeye çalıştıkları düşüncesinde olduklarını belirtir.¹²⁴

Ancak “...*şimdi bu konuyu dikkatlice mülâhaza etmek gerekir.*” diyerek şüphesini ifade eder. Ve batı ülkelerine karşı güvensizliğini belirterek, kendilerini medenî, geçmiştekileri ise vahşî gördüklerini, oysa insafla bakıldığında bazı yönlerden ilerlemeler olsa da medeni ülkeler arasında geçmişe göre daha farklı bir vahşilik ve kan dökücülüğün olduğunu ve bunun geçmiştekinden daha beter ve daha büyük zorluklar içerdiğini belirtir.¹²⁵

Daha sonra meseleyi Kırım Savaşı’na getirerek bu savaşta İngiliz ve Fransızların kendi menfaatleri gereği Rusya’ya karşı Osmanlı Devleti’ne yardım ettiğini ve Paris antlaşmasının imzalanmasını sağladıklarını belirterek, Osmanlının toprak bütünlüğünün bu anlaşma ile büyük devletler tarafından güvence altına alındığını belirtir.¹²⁶

Ancak buna rağmen büyük devletlerin sözlerinde durmadıkları, Rusya’nın Osmanlı Devleti’ne saldırdığı, diğer devletlerin ise antlaşma hükümlerine aykırı olarak tarafsız kaldıkları ve hiçbir şekilde savaşa müdahil olmadıkları ifade edilerek bu devletlere güven olmayacağı belirtilir.¹²⁷

Makalenin sonunda ise büyük devletlerin sözlerinin değil menfaatlerinin peşinde oldukları, dolayısıyla İslâm devletleri ve milletlerinin bu olayları dikkatle izlemeleri

¹²⁴ *Ahtar*, 18 Haziran 1877 (7 Recep 1294), Yıl 3, S.45, s. 321.

¹²⁵ *Ahtar*, 18 Haziran 1877 (7 Recep 1294), Yıl 3, S.45, s. 321.

¹²⁶ *Ahtar*, 18 Haziran 1877 (7 Recep 1294), Yıl 3, S.45, s. 322-323.

¹²⁷ *Ahtar*, 18 Haziran 1877 (7 Recep 1294), Yıl 3, S.45, s. 323.

tavsiye edilerek, kendi vazifelerini idrak etmeleri, fikrî ve amelî birliktelik içinde olup, ihtilafları gündemlerinden çıkarmaları gerektiği, ancak bu şekilde gelecekte ümitvâr olunabileceği ifade edilmiştir.¹²⁸

Ahtar, “*İtikâd-i Medeniyet ve İnsâf Der Hakk-ı Ehl-i Avrupâ Tağyir Yâft*” başlıklı yazıda, Avrupalıların medeniyeti istedikleri, insaniyeti talep ettikleri, memleketlerini medeniyet timsâli eserlerle doldurdıkları, bununla yetinmeyip adalet, hakkaniyet, eşitlik, güvenlik gibi değerleri yaymaya çalıştıkları, insanî değerlere aykırı uygulamalara karşı çıktıkları bilinmektedir diyerek konuya giriş yaptıktan sonra meseleyi Rusya’nın Osmanlı Devleti’ne karşı izlediği siyasete getirerek bu söylemlerle izlenen siyaseti karşılaştırmıştır.¹²⁹

Rusya’nın Osmanlı Devleti ile yaptığı antlaşmayı hiçe sayarak Osmanlının iç işlerine karıştığı ve Bulgaristan’ı Osmanlı’dan ayırmaya çalıştığı bilgisini veren *Ahtar*, buna mukabil diğer Avrupa devletlerinin bunun farkında olmasına ve yirmi yıl önce imzaladıkları anlaşma ile Osmanlı Devleti’nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne kefil olmalarına rağmen harekete geçmemelerini ikiyüzlülükle nitelendirmektedir.¹³⁰

Ahtar, Avrupa devletlerinin medeniyet, insaniyet, hürriyet, eşitlik, adalet, güvenlik gibi değerlerden bahsetmesini ancak menfaat ve hedeflerine yaradığı sürece olduğunu belirterek, onun dışında bir adım dahi atmayacaklarını ifade etmiştir.¹³¹

Buna delil olarak ta Rusların Kafkasya’da ve Balkanlarda yaptıklarını misal veren *Ahtar*, Rus ordusunun büyük zulümler yaptığını, Bulgarları silahlandırarak Türk köylerine saldırttığı, Türkleri ambarlara doldurarak yaktığı, ibadet yerlerini yakıp yıktığını, kadınların ırzlarına geçtiklerini belirterek, tüm bunların niçin medenî dünya tarafından görülmediğini sorar. Ve aslında tüm bunların bilindiği, ancak görmezden geldiğini belirtir.¹³²

¹²⁸ *Ahtar*, 18 Haziran 1877 (7 Recep 1294), Yıl 3, S.45, s. 323.

¹²⁹ *Ahtar*, 29 Ağustos 1877 (19 Şaban 1294), Yıl 3, S.51, s. 373.

¹³⁰ *Ahtar*, 29 Ağustos 1877 (19 Şaban 1294), Yıl 3, S.51, s. 373.

¹³¹ *Ahtar*, 29 Ağustos 1877 (19 Şaban 1294), Yıl 3, S.51, s. 374.

¹³² *Ahtar*, 29 Ağustos 1877 (19 Şaban 1294), Yıl 3, S.51, s. 374.

Daha sonra “...*İnsaniyet, adalet ve medeniyet bu ise, hayvanlık, zulüm ve vahşilik nedir?*” diyerek, bu yapılanların Avrupa devletlerinin sukutu ve göz yunması ile gerçekleştiğini belirtir.¹³³

Ahtar, olayları iyi gözlemleyip, Avrupalıların hilelerine karşı uyanık olunmasını ister. Adâlet, medeniyet, hürriyet gibi kavramları Avrupalıların dediği gibi değil, İslamî çerçevede yorumlayarak uygulamak gerektiğini belirterek bunların Avrupaî içeriklerine karşı bir mesafe alır.¹³⁴ Ve netice itibarıyla “... *Eğer Avrupalılar doğuyu böyle medenileştirmek istiyorlarsa, Allah bize böyle bir medenileşme nasip etmesin*” der.

B. VATAN-MİLLET KAVRAMI:

Osmanlı İmparatorluğu’nda ve İran’da gelişen geleneksel politik ve sosyal düzenin kökleri klasik İslam hukuk ve geleneklerinde ve onunda ötesinde eski Ortadoğu uygarlıklarında bulunmaktaydı.¹³⁵

Modern vatan anlayışı önce İngiltere’de, sonra Fransa’da kralın devlet olmaktan çıktığı ve onun yerine ulus, halk veya vatanla özdeşleştiği Batı Avrupa’da doğdu. İngiltere ve Fransa çok dilli ülkeler olduklarından dil de bir dereceye kadar ölçü idi. Ancak daha önemli olanı, ortak bir egemen otoritenin yetki alanıyla belirlenmiş bir toprağa hükmetmesiydi.¹³⁶ İslam dünyasını ilk etkileyen bu batı tipi vatan anlayışı idi.

Vatan, doğum veya ikamet yeri anlamına gelen klasik bir Arapça sözcüğün Türkçeleştirilmiş şeklidir. Bir kimsenin vatani, kullanıldığı anlama göre, bir ülke, il, kent veya köy olabilir. Bu anlamda vatan, duygu ve bağlılık oluşturabilir, fakat sözcüğün İngilizce “home” sözcüğünden daha fazla bir siyasi anlamı yoktur.

Ancak XIX. yüzyıl sıralarında Fransızca “*patrie*” sözcüğü İslami vatan sözcüğünü etkilemeye başladı. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Türk basınında vatan

¹³³ *Ahtar*, 29 Ağustos 1877 (19 Şaban 1294), Yıl 3, S.51, s. 374.

¹³⁴ *Ahtar*, 29 Ağustos 1877 (19 Şaban 1294), Yıl 3, S. 51, s. 374.

¹³⁵ Bernard Lewis, *Ortadoğu*, s.250.

¹³⁶ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, s. 331-332.

sözcüğü siyasal bir kavram olarak geniş bir şekilde kullanılıyordu ki 1866'da Ayine-i Vatan adında bir gazete dahi yayın hayatına katılmıştı.¹³⁷

Arapça Milla'dan gelen *millet* sözcüğü, Kuran'da din anlamıyla kullanılır. Daha sonra İslam ümmetini ifade edecek şekilde genişlemiştir. Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar, Rumlar, Yahudiler, Ermeniler ayrı milletler olarak tanımlanırdı. Ancak bu tanımdaki *millet* kavramında etnik temel değil dini yapı rol oynuyordu. Bu yapı içinde Fransız Devrimi'nin etkisiyle gelen milliyetçilik fikriyatı önce gayri Müslim unsurları etkiledi. Önce Yunanlılar ve Sırpalar, daha sonra diğer Balkan halkları ve en sonra da Ermeniler bu sele kapıldılar.

Bütün bu süreçte Osmanlı devlet adamları ve aydınları bu kavramları yeniden yorumlayarak devletin zarar görmesini engellemeye çalışıyorlardı. Osmanlıcılık, Eşitlik Meşrutiyet, İslamcılık, Türkçülük gibi kavramların ortaya çıkması bu yöndeki bir çabanın sonucuydu.

Bu dönemde bu kavramlar çokça basında tartışılmaya başlamıştı. Hürriyetçi vatanperverliğin en önde gelen timsali olan Namık Kemal *vatanı* bir galibin kılıcı veya bir kâtibin kalemiyle çizilen sınırları belli hatlardan ibaret bir yer değil, millet, hürriyet, menfaat, tasarruf, hâkimiyet, ecdada hürmet, aileye muhabbet, gibi birçok güçlü duygunun toplamından oluşmuş kutsal bir fikir olarak tanımlamıştır.¹³⁸

Ahtar gazetesi de Osmanlı'nın başşehirindeki bu ortamdan etkilenmiş ve bu tartışmalara katılarak bu kavramlarla ilgili görüşlerini yazmıştır. *Ahtar*, bu makalelerle vatan kavramını açıklamış, bu kavramdan okuyucularını haberdar etmiş ve vatan için fedakârlık yapmaya çağırmıştır.

Ahtar, “*Şinâhten-î Vatan ve Vezâif-î Ân*” ve “*Hubb-ul Vatan Minel İmân*” adlı makalelerde önce vatan kavramını açıklamıştır. Buna göre vatan, ilk akla gelen anlamıyla insanının doğduğu ve büyüdüğü, evlerden şehirlerden ve memleketlerden

¹³⁷ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 332-333.

¹³⁸ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 334.

oluşan bir kavram olarak tanımlanmıştır. Daha sonra insanın hatıralarının oluştuğu yerin onun vatani olduğu belirtilmiştir.¹³⁹

Daha sonra kendi ifadesiyle “...bu konuda birkaç şeyi hatırlatmalıyız ki vatanın hakikî manasından haberdar olalım,” demek suretiyle hakikî anlamını açıklamıştır. Buna göre, insan sahip olduğu her şeyi vatanına borçludur ve hiçbir şey yoktur ki, vatan dışından gelmiş olsun. Bütün şerefler, iftiharlar, başlangıçlar sonlar vatana bağlıdır. Ve insanın vatanını sevmesi, kendini sevmesi anlamına gelmektedir.¹⁴⁰

Ahtar, bir başka makalede “Vatanı sevmek, imandandır.” Hadis-î şerifini şerh ederek, vatan sevgisinin her halükarda imandan olduğunu, her kim ki imandan söz ediyorsa ve iman sıfatıyla bezenmişse vatan sevgisini en üst noktaya çıkarmakla mükelleftir diyerek vatan sevgisini önemini belirtmiştir. Devamında kimin vatan sevgisi yoksa dinini eksik saymak gerektiğini ve kimde bu sevgi varsa bunu imanının bir işareti olarak saymalıyız demektir.¹⁴¹

Yine aynı makalede vatan kavramının bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanları, onların yaşadıkları meskenleri, onların dâhili ve harici bütün ilişkilerini ifade ettiği belirtilerek, bundan dolayı bir insanla bağlantılı her şeyin vatan kavramı içinde olduğu ve o insanın her hal ve şarta vatanın bir parçası ve aynı zamanda genel temsilcisi olduğu ifade edilmiştir.¹⁴²

Ahtar, “*Bâz Ez Vatan Bâyed Gofî*” [Tekrar Vatandan Söz Etmeliyiz.] adlı makalede vatanın yalnızca köylerden, şehirlerden oluşan bir toprak parçası ve üzerinde insanların mukim olup ihtiyaçlarını karşıladıkları bir yer olmayıp, aynı zamanda bir ruhu ve canı olan bir mevhum olduğu belirtilerek bunlar olmadan vatan kavramının eksik kalacağı ifade edilmiştir.¹⁴³

¹³⁹ *Ahtar*, 3 Mart 1877 (17 Sefer 1294), Yıl 3, S. 9, s. 32 ve *Ahtar*, 19 Şubat 1876, (23 Muharrem 1293), Yıl 2, S.25, s. 1.

¹⁴⁰ *Ahtar*, 3 Mart 1877 (17 Sefer 1294), Yıl 3, S. 9, s. 34.

¹⁴¹ *Ahtar*, 10 Mart 1877 (24 Sefer 1294), Yıl 3, S. 11, s. 49.

¹⁴² *Ahtar*, 10 Mart 1877 (24 Sefer 1294), Yıl 3, S.11, s. 49.

¹⁴³ *Ahtar*, 7 Mart 1877 (21 Sefer 1294), Yıl 3, S.10, s. 41.

Makalenin devamında vatanın ruhu, milletinde canı ifade ettiği belirtilerek, bunu anlamının birçok şeyi kolaylaştıracağı belirtilmiştir.¹⁴⁴ Yine aynı makalede vatan, bir insana benzetilerek, insanın nasıl organları, batmî ve zahirî kuvvetleri varsa vatanında aynı şekilde olduğu, bunun da cemiyet vasıtasıyla olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁵

Diğer bir makalede devlet, vatanın ruhu, millet ise bedeni olarak tasvir edilmiştir. “*Ve halimizi ıslah için birlikte çalışmamız gerekir.*”denilerek önce doğru fikre ve halis niyete sahip olunması gerektiği ifade edilmiştir. Ve vatanın saâdeti, cemiyetin kemâli için himmet kemerini kuşanıp tek yürek birlik içinde olmak gerektiği bu sayede vatan ve millet sevgisinin gururla sabit kılınacağı vurgulanmıştır.¹⁴⁶

Ahtar gazetesi, “*Kudret-i Devlet ve Âbâdî-i Memleket*” [Devletin Gücü ve Ülkenin Bayındırlığı] adlı makalede devlet ve milleti birbirine gerekli, bir bütünün iki parçası olarak görür. Devletin kudret ve kuvvetinin, nüfusunun çokluğu ve ahâlisinin zenginliğinden kaynaklandığını belirtir. Ve nüfusun çoğalması ve güçlenmesinin, devletinde gücünün artmasına vesile olacağını belirtir.¹⁴⁷

Makalenin devamında Avrupa devletlerin şan ve itibar sahibi oldukları belirtilerek, onların bu noktaya gelmesinde iki önemli etkenin olduğu ifade edilir. Onlardan birincisini, devletin vatandaşına verdiği kıymet ve önem olarak belirtir. Ve İngiliz devletini örnek vererek, bu devletin vatandaşlarını dünyanın her yerinde koruyup kolladığını, onların sorunlarıyla ilgilendiğini, gerektiğinde bir kişi için bile olsa savaşa girebildiğini dile getirerek, bunun sebebini, devletin adını ve saygınlığını korumak ve vatandaşın geleceğe ümitvâr bakabilecek güvene sahip olmasıyla açıklar.¹⁴⁸

İkinci etkenin ise adalet ve güven duygusu olduğunu belirtir. Bu iki olgunun hem nüfusun artışını sağladığını, hem de servet, zenginlik ve kudret doğurduğunu ifade eder.¹⁴⁹

¹⁴⁴ *Ahtar*, 7 Mart 1877 (21 Sefer 1294), Yıl 3, S.10, s. 41.

¹⁴⁵ *Ahtar*, 7 Mart 1877 (21 Sefer 1294), Yıl 3, S.10, s. 41.

¹⁴⁶ *Ahtar*, 22 Ocak 1876 (25 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.7, s. 1.

¹⁴⁷ *Ahtar*, 13 Nisan 1876 (18 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S. 59, s. 1.

¹⁴⁸ *Ahtar*, 13 Nisan 1876 (18 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S. 59, s. 1.

¹⁴⁹ *Ahtar*, 13 Nisan 1876 (18 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S. 59, s. 1.

Yine “*Hubb-i Vatan*” adlı makalede *Ahtar*, insanların birkaç vatani olduğunu söyler ve insanın hepsine fitraten sevgi beslediğinden bahs eder. Buna sebep olarak ta vatanın, insanın aslı, hayatı, dış görünüşü, davranış ve hareketleri, geleceği, şerefi, iftiharını, mirası ve yaşamının kefil olarak görülmesi belirtilir. Ve devamında vatan, insanın kendisi olarak tanımlanır.¹⁵⁰

Ahtar, “*Bâz Ez-Vatan Guyîm*” [Yine Vatandan Söyleyelim] başlıklı yazıda insanın vatandan başka hiçbir şeyinin olmadığı belirtilerek, “vatan nedir?” sorusuna şöyle cevap verir:

“Acaba, vatan bir toprak parçasına mı denilir? Vatan, toprak üzerinde yaşayan kavimler veya milletlerin toplamı mıdır? Vatan, bu cemiyetleri yöneten ve onlara hükmeden güç müdür? Vatan, cemiyetleri ve toplulukları düzenleyen ve onlara kefil olan şeriatlar, yasalar, kanunlar ve nizamlar mıdır? Vatan, bir toprak üzerinde yaşayan, topluluklar ve kavimlerin birbirleriyle ve dışarı ile olan ilişkileri midir? O zaman vatan nedir? Bahsettiğimiz konuların hiçbiri tek başına vatan anlamını vermiyor; fakat hepsi bir arada vatan demektir...”¹⁵¹

Ahtar gazetesi, okuyucularına vatan ve millet kavramlarının anlamlarını açıkladıktan sonra, “*Vezâyif-i Ferzendân-i Vatan*” [Vatan Evlatlarının Görevleri] adlı makalede, vatan evlatlarının ilk görevinin vatanın hukûnu bilmek ve bunun için çaba sarf etmek olarak belirtir. Ve bunu bilmek ve anlamının vatanın her şeyi ilgili olduğu belirtilir.¹⁵²

Yazını devamında ziraatçılık örnek verilerek, bu meslek üzerinden vatan için neler yapılması gerektiğinden bahis edilir. Bu meyanda işine gereken önemin verilmesi, işi ile ilgili dünyadaki gelişmeleri takip etmesi, işi ile ilgili yeni alet ve edevâtı tanınması ve ziraat ile ilgili yeni ilimleri öğretecek okulların açılmasının öneminden söz edilir. Sonrasın da ise çiftçinin sahip olduğu her şeye vatan sayesinde sahip olduğu, vatanın

¹⁵⁰ *Ahtar*, 14 Şubat 1876 (18 Muharrem 1293), Yıl 2, S.21, s. 1.

¹⁵¹ *Ahtar*, 16 Şubat 1876 (20 Muharrem 1293), Yıl 2, S.23, s. 1.

¹⁵² *Ahtar*, 17 Şubat 1876 (21 Muharrem 1293), Yıl 2, S.24, s. 1.

onu koruduğu belirtilerek, onunda bunun farkında olup çocuklarını vatanperver bir şekilde yetiştirip, gerektiğinde vatan için feda etmekten çekinmemesi istenir.¹⁵³

Makalenin sonunda ise misâl verilenin ziraat olmasına rağmen onların üzerinden bütün topluma hitap edildiği belirtilerek, buradaki amacın vatanseverliğin temellerini sağlamlaştıracak hakların tanınmasını sağlamak olduğu ifade edilmiştir.¹⁵⁴

Ahtar, “*Nuhustîn Teklif-i Vatândârî*” [Vatandaşlığın İlk Görevleri] başlıklı yazıya bütün vatanın mutluluğunu sağlamadan tek bir ferдин ve bir parçanın saâdeti sağlamaz diyerek başlanır. Ve vatandaşlığın ilk görevinin bilgi ve kültürü yaygınlaştıracak usûlleri geliştirmek olarak belirtilir. Bunun için bütün halkın ilim ve kültür tahsili için milli bir seferberlikle bir araya gelmesinin lazım olduğu ifade edilir.¹⁵⁵

Ahtar, bir başka makalesinde insanın iki vatanı olduğundan söz ederek, bunlardan birincisinin maddi vatan, diğerini ise İslâmiyet olarak belirtmiş ve İslâmiyet’in daimi vatan olduğunu vurgulanmıştır. Daha sonra bunların korunması için zamanın şartlarının gerektirdiği askerlik ilminin öğrenilmesinin gerekliliğine işaret ederek, bu güç ve kuvvet olmaksızın haksızlıklarla mücadele edilemeyeceği belirtilmiştir.¹⁵⁶

Ahtar, hem vatan kavramına hem de millet kavramına dinî bir anlam yüklemektedir. Millet derken yalnızca İran’ı değil, İslam ümmetini kast etmektedir. Millet olmanın ölçüsü olarak, bir toprak parçasını veya aynı lisanı konuşmayı değil, aynı inanca mensup olmayı saymaktadır.

C. HÜRRİYET KAVRAMI VE AHTAR’IN ANLAYIŞI:

Türkçe *Hürriyet* sözcüğü Arapça *hurr*’dan türetilmiş soyut bir isim olan *hurriyya*’dan gelir. Klasik İslam uygulamasında genel olarak hukuki ve sosyal anlamda, istianen de felsefi anlamda kullanılmıştır. Birinci anlamı 1800’den önce İslam dillerinde

¹⁵³ *Ahtar*, 17 Şubat 1876 (21 Muharrem 1293), Yıl 2, S.24, s. 1.

¹⁵⁴ *Ahtar*, 17 Şubat 1876 (21 Muharrem 1293), Yıl 2, S.24, s. 2.

¹⁵⁵ *Ahtar*, 19 Şubat 1876 (23 Muharrem 1293), Yıl 2, S.25, s. 1.

¹⁵⁶ *Ahtar*, 12 Eylül 1877 (3 Ramazan 1294), Yıl 3, S.53, s. 385.

esirliğin karıştını ifade eden esas itibariyle hukuki bir terimdi. İkinci anlamda, kaderin karıştı olan irade serbestliğini belirtir.

Sözcüğün Türkçede siyasi anlam kazanması, Fransa'dan gelen haberler, Fransız manifestolarının çevirileriyle gerçekleşmiş bir durumdu. Kavram önceleri iyi anlamda alınmadı. Gerek Osmanlı devlet adamları gerekse Padişah bu kavramı sefahat ve anarşi olarak tanımlayarak çürütmeye çalışmışlardır.¹⁵⁷ Ancak bir süre sonra Osmanlı aydınları Avrupa'nı ilerleme sırrının hürriyet fikrinde yattığını savunmaya başladılar.

Ahtar gazetesi, “*Azâdî*” adlı makalede, özgürlüğü insanın hiçbir sınır gözetmeden gayr-i ahlâkî, her şeyi konuşması ve her şeyi yapması anlamına gelmediğini belirterek, aksine özgürlük ilim ve edepten kaynaklanan, insaniyetin temeli ve medeniyetin koruyucusu bir kavram olarak tanımlanmıştır.¹⁵⁸

Makalenin sonunda Kerbelâ hadisesinde, Hurr Bin Yezîd Riyâhî'nin, Yezit'in komutanıyken saf değiştirip Hz. Hüseyin'in tarafına geçmesi özgürlük timsâli olarak verilmiştir. Dünyevî menfaatleri bırakarak insanî ve dinî değerler uğruna yapılan bu hareket, onun büyük makamlara ulaşmasına vesile olmuş ve bu hareketi onu özgür insan kılmış denilerek, özgür insan tarihten bir örnekle okuyuculara tanıtılmaya çalışılmıştır.¹⁵⁹ Bir başka makalede de “...özgür olalım, lakin Allah'a olan kulluğumuzu unutmayalım.” diyerek özgürlük anlayışının sınırını belirlemiştir.¹⁶⁰

Ahtar gazetesi “*Azadî-i Efkar*” [Düşünce Özgürlüğü] başlıklı yazıda “...Özgür olmanız gerekir. Lakin öyle bir özgürlük ki bizi itidâl ve doğruluktan uzaklaştırmasın. Aşağılık ve nâkıs hayallere davet etmesin. Bizi, isteklerimize esir etmesin.” Demek suretiyle özgürlüğün bu olmadığı, aksine bunun en kötü esaret ve zillet olduğunu belirtmiştir.¹⁶¹ Yazının devamında, işlerin ilim ve bilgi vasıtasıyla itidâl ve doğruluğa ulaştığı, bu itidal ve doğruluğunda güzel huyları ve övülen sıfatları getirdiği bununda özgürlüğü doğurduğu belirtilmiştir.¹⁶²

¹⁵⁷ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 130-131.

¹⁵⁸ *Ahtar*, 14 Mart 1877 (28 Sefer 1294), Yıl 3, S.12, s. 58.

¹⁵⁹ *Ahtar*, 14 Mart 1877 (28 Sefer 1294), Yıl 3, S.12, s. 58.

¹⁶⁰ *Ahtar*, 29 Ağustos 1877 (19 Şaban 1294), Yıl 3, S.51, s. 374.

¹⁶¹ *Ahtar*, 24 Ocak 1876 (3 Muharrem 1293), Yıl 2, S.12, s. 1.

¹⁶² *Ahtar*, 24 Ocak 1876 (3 Muharrem 1293), Yıl 2, S.12, s. 1.

Ahtar, bir başka makalesinde özgürlüğün adaletle olan bağıını irdeleyerek, özgürlüğün adil kanunların güvencesi olduğunu belirtir. Ve özgürlüğün olmadığı durumda adâletin tasavvur edilemeyeceğini ifade ederek, bu durumda adâletin kalıcı ve daimî olmayacağı belirtilmiştir.¹⁶³

Ahtar, “*Azadî-i Efkâr*” [Düşünce Özgürlüğü] adlı makaleye seçme özgürlüğünden bahs ederek giriş yapar. Seçme özgürlüğünün bir devlet ve memleketin kanunlarının düzeni ve varlığının devamı açısından olmazsa olmaz olduğu belirtilerek, “...Herkes oyunu hiç tereddütsüz ve korkusuz özgürce beyan edebilmelidir” der.¹⁶⁴

Makalenin devamında özgürlük, doğruluk ve dengenin şartı, bütün işlerin gerçekleşme sebebi ve ülkedeki bütün düzenin nedeni olarak vâsf edilmiştir.¹⁶⁵

Yine aynı makalede *Ahtar*, basın özgürlüğü konusunu gündeme getirerek, önce matbuâtın halkın bilgilenmesindeki öneminden bahs etmiş ve daha sonra ise karşılaşılan sıkıntıları ifade etmiştir.¹⁶⁶

D. İTTİHÂD-I İSLÂM KAVRAMI VE AHTAR'DAKİ YANSIMASI:

İttihâd-ı İslâm, siyasi bir ideolojinin kavramı olarak kullanılmaya başlanmadan önce Müslümanlar arasında kaynağı Kuran-ı Kerim ve hadisler olan, birlik, kardeşlik ve yardımlaşma duygularının ifadesi anlamında başlangıçtan beri mevcuttu. Nitekim “*ittihad-ı din, uhuvvet-i din*” gibi ifadeler XIX. yüzyıldan önce de Müslüman sultanlıklar arasındaki yazışmalarda yer almış ve zaman zaman gayri Müslim devletlerle olan mücadeleler sırasında birbirlerinden yardım isterken bu ifadelerle din kardeşliğinin sorumluluklarına atıfta bulunmuşlardır.¹⁶⁷

XIX. yüzyıla hemen her alanda Batılı devletlerin ağır baskısı altında giren İslam dünyasında Avrupa'nın sömürgeleştirme hareketine karşı koyabilmek ve İslam

¹⁶³ *Ahtar*, 10 Şubat 1876 (14 Muharrem 1293), Yıl 2, S.19, s. 1.

¹⁶⁴ *Ahtar*, 7 Mart 1876 (11 Sefer 1293), Yıl 2, S.37, s. 1.

¹⁶⁵ *Ahtar*, 7 Mart 1876 (11 Sefer 1293), Yıl 2, S.37, s. 1.

¹⁶⁶ *Ahtar*, 7 Mart 1876 (11 Sefer 1293), Yıl 2, S.37, s. 1.

¹⁶⁷ Azmi Özcan, “İttihâd-ı İslâm Maddesi”, *DİA*, XXIII, s. 470.

toplumunun Batı karşısında gerilediğini hissettiği alanlarda gelişmesini sağlayabilmek için dünya İslam dayanışması fikri geliştirildi.¹⁶⁸

Bu fikrin gelişiminde o dönemde dünyada var olan Pan-Slavizm, Pan-Germanizm gibi hareketlerin etkisini göz ardı etmemek gerekiyor. Almanya'nın hızlı gelişimi, Fransa ve Avusturya gibi iki büyük devleti yenmesi ve Prusya etrafında birliğini sağlaması, Rusya'nın slavcılık anlayışıyla Balkanlardaki etkisini hızlı bir şekilde artırması ve balkanlarda hâkim güç haline gelmesi dünya İslam dayanışması fikrinin oluşumunda önemli bir unsur olmuştur.¹⁶⁹

İttihâd-ı İslâm kavramı ilk defa Namık Kemal tarafında Hürriyet gazetesinin 10 Mayıs 1869 tarihli sayısında kullanılmış, ardından Yeni Osmanlıların diğer yayın organlarında ve özellikle *Basiret* gazetesinde tartışılmaya başlanmıştır.¹⁷⁰

Batı edebiyatında İttihad-ı İslam'ın karşılığı olarak görülen “ Panislamizm” tabiri ilk defa 1875'te kullanılmış olmalıdır. Kavram daha sonra Franz von Werner'in 1877'de yayımladığı *Türkische Skizzen*'de yer almış, 1881'den itibaren Gabriel Charmes tarafından *Revue de deux mondes*'de kullanılmış, Charmes ayrıca bu başlığın bulunduğu bir kitap neşretmiştir. Bu tabire İngilizce neşriyatta ilk olarak Wilfred W.Scawen Blunt'ın Ocak 1882'de *Fortnightly Review*'de yayımladığı “ The Future of İslam” başlıklı makalelerinde rastlanılır. Batı yazınında kavram diğer pan akımlardan hareketle daha çok olumsuz anlamda ve Müslümanlar arasında Batı'ya karşı organize edilen tehlikeli bir askeri teşkilatlanma olarak sunulmuştur.¹⁷¹

Sonuç olarak İslamcılık, XIX-XX. yüzyılda, İslam'ı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak, hukuk, eğitim...) “ yeniden” hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, batı sömürsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden... Kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların,

¹⁶⁸ Mümtaz'er Türköne, “ İslamcılık Maddesi”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, C.23, s. 60.

¹⁶⁹ Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamit ve İslam Birliği*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1992, s. 24.

¹⁷⁰ Özcan, “İttihad-ı İslam Maddesi” , *DİA*, s. 470.

¹⁷¹ Özcan, “İttihad-ı İslam Maddesi” , *DİA*, s. 470.

arayışların teklif ve çözümlerin bütünü ihtiva eden bir hareket olarak tanımlanabilir.¹⁷²

Ahtar gazetesi “*Lacerem*” başlıklı yazıda, büyük bir İslam devletinin başkenti olan İstanbul’da değişik dillerde gazetelerin neşir edildiğini, ancak doğu milletlerinin en önemli dillerinden biri olan Farsça bir gazetenin olmadığını, böyle bir gazete sayesinde Farsça bilenlerin her konuda bilgi sahibi olacakları ve doğu milletleri arasındaki ilişkileri güçlendiren bir araç olması hasebiyle İstanbul’da bu gazetenin çıkarıldığı ifade edilmektedir.¹⁷³

Gazetenin neşir edilme hedeflerinden biri de “*Tamîm-Suhan*” başlıklı yazıda, *Ahtar*’ın bu zamanda, bu başkente çıkışının doğu milletleri arasındaki ilişkileri artırmaktan başka bir hedef taşımadığı ve *Ahtar*’da her ne yazılıyorsa bu gayeye matuf yazıldığı, Osmanlı ve İran devletinden başka büyük devlet olmadığından, bu iki devlet arasındaki birliği sağlamanın çok önemli olduğu ifade edilmiştir.¹⁷⁴

Ve yukarıda ifade edilen amaçlar doğrultusunda gazetede sürekli ittihad-ı İslâm çağrısı yapılmıştır.

Ahtar gazetesi “*İftihâr Ber İslâmîyan*” [Müslümanların İftiharı] adlı yazıda II. Abdülhamit’in tahta çıkışından itibaren çeşitli güçlükler ve meşguliyetlerle çevrili olduğu, buna rağmen, bu durumun, onun İslam dünyası ve sorunlarıyla ilgilenmesine engel olmadığı ifade edilmiştir.¹⁷⁵

İttihad-ı İslâm ve Menafi-i An [İslam Birliği ve Yararları] adlı yazıda İngiltere ve Rusya’nın İslâm dünyasındaki emellerinden bahsedilerek, buna karşı durmanın yolunun Osmanlı ve İran devleti öncülüğünde diğer Müslümanlarında katılacağı bir ittifak ve birlik oluşturmaktan geçtiğine değinilerek, bunun olabilmesi için hükümet reislerine ve ulemaya büyük görevler düştüğü vurgulanır.¹⁷⁶

¹⁷² İsmail Kara, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi*, İstanbul: Gerçek Hayat Dergisi, 2005, s. 9.

¹⁷³ *Ahtar*, 13 Ocak 1876 (16 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.1, s. 1.

¹⁷⁴ *Ahtar*, 13 Kasım 1877 (7 Zilkade 1294), Yıl 3, S.62, s. 460-461.

¹⁷⁵ *Ahtar*, 12 Mart 1879 (19 Rabiulevvel 1296), Yıl 5, S.12, s. 92.

¹⁷⁶ *Ahtar*, 12 Haziran 1879 (13 Cemazeyilahir 1296), Yıl 5, S.24, s. 183-184.

Osmanlı- İnan arasındaki ilişkilere büyük önem atfeden *Ahtar*, değişik gazetelerde çıkan İnan ile ilgili haberleri dikkatle takip ederek, ilişkileri zedeleyebilecek olanları gündemine almış ve çeşitli cevaplar yazmıştır.

Örnek olarak 23 Sefer 1294 tarihli “*El-cevaib*” gazetesinde çıkan İnan devletinin Rusya ile beraber Osmanlı aleyhine harekete geçtiğine dair haberi Farsçaya tercüme ederek yayınlar ve daha sonrada bu haberin doğru olmadığı, İnan devletinin böyle bir kastının olmadığı bu tür haberlerin özellikle İngiliz mahreçli olduğu ve İngilizlerin bu tür haberlerle amacının İnan’ı kendi siyasi çizgisine çekmek ve Hindistan’daki çıkarlarını korumak olduğu belirtilmiştir.

“*Bâsiret - Fasl-ı Mahsus*” başlıklı yazıda, Basiret gazetesinin 2371 sayılı yazısından alınan yazıya işaret edilir. Bu yazıda, İslâm birliği ve Nadir Şah Afşar’ın İslâm birliği fikri hakkındaki çabalarını yazıldıktan sonra gazetelerin, özellikle *Ahtar*’ın rolünün daha ağır ve önemli olduğu, *Ahtar*’ın ifa ettiği hizmetin gelecekte Osmanlı ve İranlılar için büyük faydalar doğuracağından bahis edilmektedir.¹⁷⁷

II. HUKUKİ KAVRAMLAR

A. KÂNUN KAVRAMI VE AHTAR’DAKİ YERİ:

Ahtar’ın yayına başladığı dönem 1876 (1292), Kanun-i Esasî’nin ilan edildiği ve bu yönde ki tartışmaların hem devlet içinde hem de Osmanlı aydınları arasında yaygın bir şekilde yapıldığı dönemdir. *Ahtar* da bu tartışmalardan beri kalmamış ve hukuk sistemi ile ilgi yazılara gündeminde oldukça sık yer vermiştir. *Ahtar*’ın bu yazılarında genellikle Osmanlı aydınlarıyla aynı fikirleri savunduğuna şahit olmaktadır.

Ahtar, “*Kânûn ve Şeriat*” adlı makaleye önce medenî âlem de şeriat ve adil kanunlar dışında hiçbir şey yok diyerek başlar ve onların manasının bilinmesi gerektiğinden bahseder. Ve devamında lügavî ve ıstılâhî manalarını açıklayarak okuyucularını bilgilendirir. Buna göre şerîat, doğru ve açık yol, emir ve yasakları içeren

¹⁷⁷ *Ahtar*, 13 Mart 1878 (8 Rabiulevvel 1295), Yıl 4, S.10, s. 76.

kurallar bütünü ve ahkâma uygun gelenekler olarak tanımlanır. Kânûn ise her şeyin ölçüsü olarak tanımlanır ki her şey ona göre belirlenir.¹⁷⁸

Yazıda şerîat, özel anlamıyla, Yüce Şarî tarafından bildirilmiş ahkâm, emirler, sünnetler ve adâb olarak tanımlanmıştır. Ve şeriatın ibadet, muamelat gibi birçok yönü olduğu gibi onlarında kendi içinde çeşitli bölümlere ayrıldığı belirtilmiştir.¹⁷⁹

Bunun iyi anlaşılması gerektiğini belirten Ahtar, kanunların farklı yönleri ve zamana göre değişen kısımları olduğunu ifade ederek, bu durumun birilerinin düşündüğünün aksine, İslam'ın esasına ve şerîata aykırı bir durum oluşturmadığına dikkat çeker.¹⁸⁰

Daha sonra İslam'ın ibadet ile ilgili hükümlerinin sınırlı olduğu ve değişime uğramayacağı belirtilerek, muamelatla ilgili hükümlerin ise zamana ve şartların değişimine tabî olduğu ve şeriatın bu hükümlerin değişimine izin verdiğini belirtir.¹⁸¹

Ahtar, “*Kânûn-hâ ve Şerîat-hâ*” adlı yazıya, gücün birlik ve beraberlikten hâsil olduğunu, zaâf ve zayıflığın ise ihtilâf ve nifaktan doğduğunu belirterek başlar. Ve insanın tabiatı gereği medeni olduğunu söyler. Bunun ise dünya da tek başına değil, kendisine gerekli ihtiyaçları karşılamak için cemiyet halinde yaşamasıyla açıklar.¹⁸²

Cemiyet halinde yaşayan insanların farklı fikir, mizaç ve anlayışlara sahip olduğu, herkesin kendi menfaati peşinde koştuğu, bu durumun ihtilaflara yol açtığı belirtilerek, cemiyetin mutluluğu, saâdeti ve toplumsal adâlet için kânûn ve şerîatların ortaya çıktığı ifade edilmiştir.¹⁸³

“*Beşeriyetin saâdeti, güvenliği, bahtiyarlığı, rahatlığı, refahı ve bütün işlerinin düzeni kanunlara ve kurallara uymasına bağlıdır.*” denilerek kânûnun önemine vurgu

¹⁷⁸ *Ahtar*, 9 Şubat 1876 (13 Muharrem 1293), Yıl 2, S.18, s. 1.

¹⁷⁹ *Ahtar*, 9 Şubat 1876 (12 Muharrem 1293), Yıl 2, S.18, s. 1.

¹⁸⁰ *Ahtar*, 9 Şubat 1876 (12 Muharrem 1293), Yıl 2, S.18, s. 1.

¹⁸¹ *Ahtar*, 9 Şubat 1876 (12 Muharrem 1293), Yıl 2, S.18, s. 1.

¹⁸² *Ahtar*, 8 Şubat 1876 (12 Muharrem 1293), Yıl 2, S.17, s. 1.

¹⁸³ *Ahtar*, 8 Şubat 1876 (12 Muharrem 1293), Yıl 2, S.17, s. 1.

yapılmıştır. Ve aksi durumda milletin ve vatanın asla mesut olamayacağı, şeref ve itibâr bulamayacağı bildirilmiştir.¹⁸⁴

Ahtar, aynı makalede kânûn ve şerîatın korunmasında ve onlara uyulmasında tek tek fertlere de görev düştüğünü, bunun iyiliği emretmek ve kötülüğü nehy etmek görevi olduğunu belirtmiş ve bu emrin İslam tarafından müntesiplerine farz kılındığı ifade edilmiştir.¹⁸⁵

Bu hükmün gazete de yazılması, *Ahtar*'ın kanunların korunması ve onlara uyulmasında yalnızca devleti sorumlu görmediği, herkesi bu konuda mükellef gördüğünü gösterir. *Ahtar* diğer konularda olduğu gibi bu konuda da milleti harekete geçirmek ve uyuşukluktan kurtarmak istemektedir.

Bir başka makalede, dünyada geçmişten günümüze, yeni ve eski çeşitli kanunlar ve şeriatların kullanıldığını, bunların bir kısmının geçerliliğini yitirdiğini, bir kısmının zamanın ve ahalinin değişimi karşısında yetersiz kaldığı belirtilerek, bu hususta İslâm hakkında birkaç konuyu açıklamak gerekir denilmektedir.¹⁸⁶

İslâm'ın zuhurunun ilk dönemlerinde kânunların ayrıntılı olmayıp yalnız genel esaslar ve usullerden ibaret olduğunu belirten *Ahtar*, günümüzden bin iki yüz yıl önce tedvin edilen kanunların bugünün ihtiyaçlarını karşılamakta yeterli olup olmadığını sorar. Ve daha sonra İslâm'ın “*Usûl-i Fıkhiyye*” kavramıyla kânun yapımı için gerekli yöntem ve kaideleri ortaya koyduğunu, bu yüzden Avrupa kanunlarına müracâat etmeye gerek olmadığını ifade eder.¹⁸⁷

Burada ve daha önce verdiğimiz diğer metinlerde *Ahtar*, kanun dediği zaman İslâm kanunlarını kast etmektedir. *Ahtar*, zamanın ve şartların değişiminin yeni bir hukuku gerektirdiğini görmüş, ancak bu ihtiyacı karşılamak için Avrupa'dan kanun alınmasına karşı çıkararak, kendi kaynaklarımızın bu iş için kullanılmasını savunmuştur.

¹⁸⁴ *Ahtar*, 8 Şubat 1876 (12 Muharrem 1293), Yıl 2, S.17, s. 1.

¹⁸⁵ *Ahtar*, 8 Şubat 1876 (12 Muharrem 1293), Yıl 2, S.17, s. 1.

¹⁸⁶ *Ahtar*, 2 Mart 1876 (6 Sefer 1293), Yıl 2, S. 34, s. 1.

¹⁸⁷ *Ahtar*, 2 Mart 1876 (6 Sefer 1293), Yıl 2, S.34, s. 1.

Ahtar gazetesi “*Râstî ve Âzâdî*” [Doğruluk ve Özgürlük] adlı makalede kanun için adalet ve eşitliğin olması gerektiğini belirtir. Burada, *Ahtar*, “...*adalet olursa kanun veya daha doğrusu İslâm kanunu sağlanır*” demektedir. Veya “*Adalet ve eşitlik birbirine gereklidir. Aynı zamanda adaletten eşitlikten doğar. Eşitlikten de hürriyet doğar. Hürriyet ve eşitlik, adaleti sağlayan kanunları korur. Eşitlik ve özgürlük olmadan adalet tasavvur edilemez, kalıcı ve daimi olamaz.*” denilmektedir.¹⁸⁸

Şehirlerin, beldelerin iyi yönetimi için her şeyden önce adil kanunlara ihtiyaç duyulduğunu belirttiği bir başka makalesinde “...*Biz kânun dediğimize bazı hemşerilerimiz bunu garip karşılıyorlar. Ve İslam’a usûl, adâb ve diğer yönlerden muhalif olan Frenk kânûnlarını kast ettiğimizi düşünüyorlar ki, onların anlayışı ile vakî olan farklıdır.*” denilerek İslâm ulemâsının bu konuda geçmişte yapmış olduğu çalışmalar belirtilmek suretiyle meramını anlatmaya çalışmıştır.¹⁸⁹

B. AHTAR’DA YÖNETİM ŞEKİLLERİ:

Ahtar gazetesi, “*Makâm-ı Hükûmet Mukaddes Est*” başlıklı yazıda yönetim biçimlerini tartışmıştır. Makaleye, her insan topluluğunun bir idare şekli olduğuna işaret ederek başlayan *Ahtar*, bunun bir zorunluluk olduğunu belirtir.¹⁹⁰

Ahtar, şu anda yeryüzünde üç farklı yönetim şekli olduğunu belirterek, onlar arasındaki farkları belirtmeye başlar. Birinci yönetim şeklinin, mutlak kudret ve azamete dayanan, ülke üzerinde mutlak tasarruf hakkına sahip olan padişahlık, diğerinin meşrutiyet, en sonuncusun ise cumhuriyet olduğunu belirterek, başındaki kişiye Reis-i Cumhur adı verildiği, sınırlı bir zamanla devletin başında bulunduğu ifade edilir.¹⁹¹

Daha sonra meşrutî olmayan idarelerin, hiçbir kanunî sınırlama olmadan davranabildiği, kararlar alabildiği, padişahın devletle ilgili konularda gerekli gördüğü kararları aldığı ve tasarrufta bulunabildiği, alacağı her kararda önünün açık olduğu belirtilmiştir.¹⁹²

¹⁸⁸ *Ahtar*, 10 Şubat 1876 (14 Muharrem 1292), Yıl 2, S.19, s. 1.

¹⁸⁹ *Ahtar*, 12 Nisan 1876 (17 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S.58, s. 1.

¹⁹⁰ *Ahtar*, 6 Nisan 1876 (11 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S.55, s. 1.

¹⁹¹ *Ahtar*, 6 Nisan 1876 (11 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S.55, s. 1.

¹⁹² *Ahtar*, 6 Nisan 1876 (11 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S.55, s. 1.

Meşrutî hükümetlerde ise sınırlı da olsa kanun ve kuralların hâkim olduğu, meclisin bir nebze de olsa söz hakkı olduğu belirtilerek, yalnızca Cumhuriyet yönetiminde tam manasıyla kanunun hâkim olduğu ve bu düzende cumhurbaşkanı başta olmak üzere herkesin kanun önünde eşit olduğu ifade edilerek, düzene uymak ve korumanın herkesin dikkat ettiği bir husus olduğu beyan edilmiştir.¹⁹³

Ahtar, yönetim şekilleri hakkında bu açıklamaları yaptıktan sonra, sözü doğru ülkelerine getirerek, bu coğrafyada genellikle meşrutî olmayan veya yarı meşrutî hükümetlerin yer aldığını, bu ülkelerde mutlak hâkimin padişah veya onun iradesini yürüten hanların olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁴

Ahtar, bu makalesiyle hem yönetim şekilleri hakkında kısa bilgiler vermiş, hem de açıktan olmasa da kanunun üstünlüğüne dayanan bir yönetim şekli olarak tanımlandığını beyan etmiştir. “*Meşrutâ*” kavramıyla meşrutiyet yönetimin özellikleri hakkında “*Cumhuri*” ve “*Reisî Cumhûr*” kavramı ile de cumhuriyet yönetiminin hususiyetlerinden bahsederek yalnızca bu yönetimde tam manasıyla hukukun egemen olduğunu belirtir. Ve herkesin kanûn önünde eşit olduğunu ifade eder.¹⁹⁵

C. OSMANLI DEVLETİ'NDE KANUNLAŞTIRMA FAALİYETLERİ VE AHTAR:

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'tan önce bir hukuk birliğinden söz etmek imkân dışıdır. Her milletin kendi dinî hukuku yanında örf ve adetlerden kaynaklı bir yapı da nesilden nesile aktarılarak devam ediyordu.

Tanzimat fermanının ilanı ile birlikte İslam hukuku ile birlikte özellikle Fransa'dan alınan bir takım kanun ve nizamnameler uygulanmaya başlanmıştır. 1850'de Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasındaki ticarî ilişkileri sağlamak ve kolaylaştırmak için Fransa Ticaret kanunu alınmıştır. Bundan sonra da deniz ticareti, yargılama usulü, icra işleri hakkında kanunlar alındığı gibi Ceza ve Ceza Usulü Muhakemeleri Kanunu da Avrupa kanunlarından alınmıştır. 1868'de yeni alınan kanunları uygulamak ve bunlarla ilgili davalara bakmak üzere “Divan-ı Ahkâm-ı

¹⁹³ *Ahtar*, 6 Nisan 1876 (11 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S.55, s. 1.

¹⁹⁴ *Ahtar*, 6 Nisan 1876 (11 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S.55, s. 1.

¹⁹⁵ *Ahtar*, 6 Nisan 1876 (11 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S. 55, s. 1.

Adliye” adında bir yüksek mahkeme kurulmuştur. 1871’de bir nizamname ile şer‘iyye mahkemelerinin yanında nizamiye mahkemeleri adında bir takım mahkemeler kurulmuş ve son şeklini 1880 tarihli çıkan bir kanunla almıştır.¹⁹⁶

Tanzimat fermanının ilanından 7 ay sonra, 3 Mayıs 1840 tarihinde Ceza Kanunu kabul edildi. Bu kanun Osmanlı Devleti’nde tüm vatandaşları ayrıcalıksız olarak kapsamına alan ilk kanundur. Kanun, suçları guruplara ayırmakta, özellikle ölüm cezası gerektirenleri sınırlamakta, bu cezanın yerine getirilmesini padişahın onayına bağlamaktadır. Böylece, ölüm cezası ile ilgili keyfî uygulamalar kaldırılmış oluyordu. Kanunda hem şer‘î hukukla örfî hukuk birleştirilmiştir.¹⁹⁷

14 Temmuz 1851’de bu ilk kanun yerine yeni bir Ceza Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla, daha önceki kanunda yer alan kısasa ilişkin mağdurun affetme yetkisi devleti bağliyor olmaktan çıkartılarak, kamu davası anlayışı Türk hukukuna kazandırılmıştır. En son 9 Ağustos 1958 tarihinde bir Ceza Kanunnamesi hazırlandı ve bu kanunname birçok değişiklik geçirmekle birlikte 1926 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.¹⁹⁸

Özel hukuk alanında Tanzimat’tan sonra ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. Medeni hukuk alanında İslam hukuku, ticaret hukuku alanında ise Fransız hukuku etkili olmuştur. Tanzimat ile başlayan hukukî alandaki yenileşme bir medeni kanuna olan ihtiyacı doğurmuştur. Bu durum karşısında Osmanlı devlet ricali iki kısma ayrılmıştır. Tanzimat’ın önemli kişilerinden olan Ali Paşa’nın başını çektiği gurup Fransız medeni kanunun alınmasını savunurken, Ahmet Cevdet Paşa’nın önderliğindeki diğer gurup, Hıristiyan bir ülkenin şartlarına göre düzenlenmiş Medeni Kanun’un alınmasının sakıncalı olduğunu savunarak, İslam Hukuku’nda bulunan medeni kanunla ilgili hükümlerin bir araya toplanmasının halk için daha uygun olabileceğini belirtmiştir. Ve sonuç olara Ahmet Cevdet Paşa’nın fikri uygun bulunarak bir komisyon kurulmuş ve

¹⁹⁶ Sıdık Sami Onar, “İslam Hukuku ve Mecelle”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları 1985, c. 3, s. 580.

¹⁹⁷ Bülent Tahiroğlu, “Tanzimat’tan Sonra Kanunlaştırma Hareketi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, c.3, s. 592-593.

¹⁹⁸ Bülent Tahiroğlu, “Tanzimat’tan Sonra Kanunlaştırma Hareketi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, c.3, s. 593.

1868-1876 yılları arasında çalışarak Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye veya kısaca Mecelle adı verilen, İslâm dünyasındaki ilk medenî ve borçlar kanunu hazırlandı.¹⁹⁹

Ahtar gazetesi, Osmanlı Devleti'ndeki bu faaliyetleri doğu milletlerinin bilgilenmesi ve anlaması için yeri geldikçe yayınlamıştır. Bu bağlamda Nizâmiye mahkemelerinin hukûki mevzuatını²⁰⁰, Vilayetlere gönderilen emirnameleri²⁰¹, Kânun-i Esâsi'nin ilanı ve tercümesini²⁰², Meclisin açılışı ve padişahın konuşmasını²⁰³, Meclis-i Mebusân'ın iç tüzüğünü²⁰⁴ ve çeşitli meclis müzakerelerini değişik sayılarında yayınlamıştır.²⁰⁵ Ayrıca bu kanunlaştırma faaliyetlerinin gerekliliğine de çeşitli makalelerde değinmiştir.

Ahtar, “*Emn ve Emân*” adlı makaleye başlıktaki kavramının emniyet içinde olmak, gönül rahatlığı, huzurlu olmak ve kalbin her türlü korku ve tehliken uzak olması (sâkin) manasına geldiğini ifade ederek başlar ve bunun insan yaşamında en gerekli şey olduğunu belirterek, aynı zamanda bu kavramın medeniyetin bina edildiği temel olduğuna vurgu yapar. Ve bu temel olmadan beşer hayatının düzeninin bozulacağı, medeniyetin yerini vahşilik ve bedeviliğin alacağı söylenir.²⁰⁶

“*Emn ve Emân*” kavramının, insanın en önemli güvenlik ihtiyacı olan “can”, “mal” ve “namus” güvenliğini sağladığını belirterek, bütün toplumların asayiş ve saâdetinin bu üç güvenliğin sağlanmasıyla olabileceği, medenî hayatın, meydana getirmeye çalıştığı emniyetin de bu üç esasa dayandığı, bütün devlet ve hükümetlerinde halkın can, mal ve namusunu koruyacak ortamı hazırlamakla mükellef oldukları belirtilmektedir.²⁰⁷

Makaleye bu üç esasın korunmasının ancak kânun ve şeriat vasıtasıyla olabileceğini belirterek devam eden *Ahtar*, kânunu adaletin ölçüsü olarak tanımladıktan sonra “*Kısasta sizin için hayat vardır.*” ayet-i kerimesini gündeme getirmiş, kısas

¹⁹⁹ Bülent Tahiroğlu, “Tanzimat’tan Sonra Kanunlaştırma Hareketi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 3, s. 594.

²⁰⁰ *Ahtar*, 9 Şubat 1876 (13 Muharrem 1293), Yıl 2, S. 18, s. 2-3.

²⁰¹ *Ahtar*, 3 Mart 1876 (6 Sefer 1293), Yıl 2, S. 34, s. 1-2.

²⁰² *Ahtar*, 7 Şubat 1876 (23 Muharrem 1294), Yıl 3, S. 4, s. 2-9.

²⁰³ *Ahtar*, 24 Mart 1877 (9 Rabiulevvel 1294), Yıl 3, S. 14, s. 24-27.

²⁰⁴ *Ahtar*, 9 Haziran 1877 (25 Cemaziyelevvel 1294), Yıl 3, S. 36, s. 250-253.

²⁰⁵ *Ahtar*, 27 Haziran 1877 (16 Cemazeyilahir 1294), Yıl 3, S. 41, s. 291.

²⁰⁶ *Ahtar*, 16 Mart 1876 (20 Sefer 1293), Yıl 2, S.44, s. 1.

²⁰⁷ *Ahtar*, 16 Mart 1876 (20 Sefer 1293), Yıl 2, S.44, s. 1.

kanununun can güvenliği ve medeniyetin emniyeti için büyük bir vasıta olduğunu belirtmiştir.²⁰⁸

Ahtar, “*Emn ve Emân*” kavramının temelini adil kurallar ve doğru kanunlara dayandığını kânûn ve şeriatın lüzumunun bilinmesinden sonra anlaşılması gerekenin, eğer kânûn ve şeriat olmazsa beşerin canı, namusu ve malının tehlike altında olacağı, kolay bir hayatın mümkün olmayacağı belirtilerek, kânûnların aynı zamanda zamanın ve şartların gerekliliklerini açığa çıkarıp, düzenlediğini ifade eder. Devamında bu kânun ve şeriatı korumak ve ona tâbi olmanın fert ve toplum olarak herkesin görevi olduğu, devlet ve hükümetin birinci dereceden kânun yapmak, korumak ve uygulamaktan sorumlu olduğu ve herkesten daha fazla kânunu mukaddes bilmesi gerektiği beyan edilmiştir.²⁰⁹ Buna sebep olarakta toplumda asâyiş, huzur ve güven olmazsa bunun yalnız halkı etkilemekle sınırlı kalmayacağı, aynı zamanda devlet ve hükümeti de tehlikeye düşür edeceği, devlet ve saltanatın bekasının halkın düzenine bağlı olduğu ifade edilmiştir.²¹⁰

Makalenin sonunda da toplumun kânun ve şeriatı bilip koruyabilmesi için belli bir kültür seviyesinde olması gerektiği belirtilerek, bunun için ilim ve bilgiyi yaygınlaştıracak okulların açılması, ilerleme için gerekli araçların temin edilmesi ve dünyanın neresinde olursa olsun bu amaçlara ulaşmak için ilim peşinde koşulması gerektiği beyan edilir.²¹¹

Ahtar, kanunun, özellikle ceza kanununun, gereğini “*İştirâk-î Hukuk*” adlı makalede, insanlar arasında ortak bir hukukun olduğu, bu hukuka riayetin herkesin borcu olduğu ve bu konuda herkesin birbirinden sorumlu olduğunu belirterek başlar.²¹²

İnsanın topluluk haline yaşadığını belirten *Ahtar*, bunu sebebinin insanın tek başına ihtiyaçların karşılayamaması, zarar verecek olgulardan uzak duramaması ve tek başına kendisine faydalı şeylere ulaşamaması olarak açıklar.²¹³

²⁰⁸ *Ahtar*, 16 Mart 1876 (20 Sefer 1293), Yıl 2, S.44, s. 1.

²⁰⁹ *Ahtar*, 16 Mart 1876 (20 Sefer 1293), Yıl 2, S.44, s. 1.

²¹⁰ *Ahtar*, 16 Mart 1876 (20 Sefer 1293), Yıl 2, S.44, s. 1.

²¹¹ *Ahtar*, 16 Mart 1876 (20 Sefer 1293), Yıl 2, S.44, s. 1.

²¹² *Ahtar*, 23 Şubat 1876 (20 Muharrem 1293), Yıl 2, S.28, s. 1.

²¹³ *Ahtar*, 23 Şubat 1876 (20 Muharrem 1293), Yıl 2, S.28, s. 1.

Cemiyet hayatında birbirinin ihtiyacını gidermenin mecburi olduğunu belirten *Ahtar*, en küçük birim olan aileden, cemiyetin tamamına durumun bu şekilde olduğunu ve bu durumun dünyanın her yerindeki devletler ve milletler için geçerli olduğu ifade eder. Ancak bu ilişkilerin ister istemez ihtilâflar doğuracağını ve bununda toplumda çatışmalara yol açacağını ifade eder. Bu çatışma ve tezatların çeşitli yönleri olduğu belirtilerek, bazılarının kişisel yaşamla ilgili olduğu, bazılarının daha genel olup beşerî ihtiyaçlar ve her kesin için daha iyisini bulma çabasıyla ilgili olduğunu belirtilir.²¹⁴

Ahtar, makalenin devamında bu meselenin çözümünün insanın ilişki ve hareketlerinin bir ölçüsü ve sınırının olması ve bu ölçü ve sınırın herkes tarafından bilinmesiyle olabileceğini belirterek, bunun “hukuk” olarak adlandırıldığını ifade eder. Ve hukukun beşerin tavır ve hareketlerinin ölçüsü olduğunu söyler. Cemiyet hayatının hukuka ve kurallara riayet etmeksizin mümkün olmayacağını belirtir. Buna sebep olarak ta hukukun gerek şahsî gerekse toplu olarak amaçlarımıza ulaşmamızı sağlayacağını belirtir.²¹⁵

D. KÂNUN-İ ESÂSÎ'NİN İLANI VE AHTAR'IN TERCÜMESİ:

Osmanlı İmparatorluğu çağdaşı olan Avrupa devletlerinden daha geç olmakla birlikte 19. yy. ortalarından itibaren özellikle Yeni Osmanlıcı akımın etkisiyle kanuna dayalı, meşrutî bir düzenin arayışı içine girmişti. Önceleri padişahlardan gelen ıslâhât girişimleri (III. Selim ve II. Mahmut reformları), Sened-i İttifâk, Gülhâne Hatt-ı Hümayunu, Islahat Fermanı şeklinde beliren gelişmeler yaşamıştı.²¹⁶ Bunlar anayasanın yapım aşamasında önemli adımlardı, lakin anayasa değildirler. Osmanlı Devleti'nde ilk anayasanın yapıldığı tarih 1876 (1293)' dır. 1876 tarihi Avrupa ve Amerika'ya göre geç ancak Rusya ve İran'a göre erken bir tarihtir.²¹⁷

Kânûn- î Esasî, üyeleri padişâh tarafından atanan 28 kişilik bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Cemiyet- î Mahsûsa adındaki bu kurul daha önce hazırlanan

²¹⁴ *Ahtar*, 23 Şubat 1876 (20 Muharrem 1293), Yıl 2, S.28, s. 1.

²¹⁵ *Ahtar*, 23 Şubat 1876 (20 Muharrem 1293), Yıl 2, S.28, s. 1.

²¹⁶ Bülent Tanör, “Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, c. 1, s. 10.

²¹⁷ Tarık Zafer Tunaya, “1876 Kânûn- î Esasîsi ve Türkiye'de Anayasa Geleneği”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, c. 1, s. 27.

bir takım taslaklardan yararlanarak oluşturduğu tasarı, Mithat Paşa başkanlığındaki Heyet-î Vükela tarafından bir takım değişikliklerden sonra padişaha sunuldu ve padişahın onayı ile yürürlüğe girdi.²¹⁸

Osmanlı aydınları Kânûn- î Esasî hususunda tam bir ittifak içinde değillerdir. Özellikle başını Mithat Paşa'nın çektiği, Ziya Bey ve Namık Kemal'in bulunduğu anayasacı gurup, ülke sorunlarının çözümü konusunda tek çare olarak “Şurâ-yı Ümmet” olarak gördükleri meclisin gelmesini istemektedirler. Buna karşın Cevdet Paşa, Rüştî Paşa gibi kimselerde anayasanın İslam'a aykırılığını savunmuşlar ve milletin henüz bir anayasayı anlayabilecek seviyede olmadığını savunmuşlardır.²¹⁹

Kânûn- i Esasî, Osmanlı Devletine meşrûfî idareyi getirmiştir. Osmanlı tarihinde ilk kez genel seçim ilkesi kabul edilmiş ve iki meclisli (Meclis- i Mebusân ve Meclis- i Ayân) bir parlamento (Meclis- i Umûmî) kurulmuştur. Yine anayasa ile ülke sınırları dâhilindeki halka sırasıyla vatandaşlık, kişi, din ve vicdan, basın, ticaret, sanat, ticârî şirket kurma, dilekçe, öğretim ve öğrenim, mülkiyet, konut dokunulmazlığı, yargılanma hakları ve hürriyetleri düzenlenmiştir.²²⁰

Ahtar, Kânûn-i Esâsi'nin ilanını, doğu milletleri için mutluluk verici bir çağın başlangıcı olarak niteler ve bu kanunu bütün iyiliklerin esası, vatandaşların bigânelik ve vahşilikten kurtuluş vasıtası, Osmanlı devletinin iftiharını belirtir. Ve daha sonrada anayasanın Farsça tam tercümesini yayınlar.²²¹

Ahtar, tercümenin bitiminden sonra “*Yadâvari ve İhtar-i Mahsus*” [Hatırlatma ve Özel İhtar] başlıklı yazıda anayasa metnindeki Osmanlıca terminolojinin kullanımı ile ilgili bir açıklama yapar. Bu açıklamada, anayasanın tercümesinde kullanılan bazı ibare ve ıstılahların Türkçedeki kullanımının Farsçadakine mugayir olduğu belirtilerek, onların metinde aynı şekilde bırakıldığı, bunun bir yanlışlık olmadığı, eğer böyle yapılmazsa birçok problemin ortaya çıkacağı önemli noktaların ve inceliklerin gözden

²¹⁸ Bülent Tanör, “Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.1, s. 18-19.

²¹⁹ Tarık Zafer Tunaya, “1876 Kânûn- î Esasîsi ve Türkiye'de Anayasa Geleneği”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 1, s. 28.

²²⁰ Tarık Zafer Tunaya, “1876 Kânûn- î Esasîsi ve Türkiye'de Anayasa Geleneği”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 1, s. 32.

²²¹ *Ahtar*, 7 Şubat 1877 (23 Muharrem 1294), Yıl 3, S.4, s. 2-8.

kaçırılacağını belirtmiştir. Bunlara misal olarak “heyet-i ayan” ve “heyet-i mebusân” verilir. Ve metinde bunlarla ilgili birçok hükmün geçtiği, oysa “heyet” kavramının metinde kullanıldığı şekliyle İran’da hiç bilinmediği ifade edilir.²²²

Ahtar, anayasanın ilanından sonra okurlarına bununla ilgili her detayı yansıtmaya çalışır. Ayrıca hem içerdeki hem de dışarıdaki okurlarına Osmanlı meclisinin nasıl teşekkül ettiğini anlatmaya çalışır.

Ahtar, “*Dâhilî Haberler*” bölümünde “*İftitah-i Meclis-i Umumî*” [Umumî Meclisin Açılışı] adlı yazıda, Umumi Meclisi’nin açılışını haber verir ve altında “*Tercüme-i Nutk-i Hümayun*”a yer verir.²²³

Yine “*Dâhilî Haberler*” bölümünde geçen Salı, meclis-i mebusan’ın onuncu oturumunun yapıldığı ve iller idaresi nizâmnâmesini mecliste okunduğunu, tetkikinin yapıldığını belirterek, meclisin bu oturumuna devlet yetkililerinin yanı sıra meclis-i ayan üyelerinin de katıldığı bildirilmiştir.²²⁴

Ahtar, Heyet-i Mebusan’ın iç tüzüğü ile ilgili görüşmelerin tamamlandığını belirterek bu nizâmnâmenin tercüme edilerek yayınlanacağını ve bunun birkaç nüsha süreceğini, çünkü nizâmnâmenin oldukça geniş ve kapsamlı olduğu ifade edilerek bilinmesinde büyük faydalar olacağına dikkat çekilmiştir.²²⁵ Daha sonra da Osmanlı Mebusan Meclisine seçilen üyelerin isimleri ve temsil ettikleri bölgeler tek tek verilmiştir.²²⁶ Ve bazen de meclis-i mebusan oturumları tafsilatlı bir şekilde gazetede yer almıştır.²²⁷

Aynı şekilde *Ahtar*, Meclis-i Ayan’ın nizâmnâmesini de okurlarına tercüme ederek yayınlamıştır.²²⁸

²²² *Ahtar*, 7 Şubat 1877 (23 Muharrem 1294), Yıl 3, S.4, s. 9.

²²³ *Ahtar*, 26 Mart 1877 (9 Rabiulevvel 1294), Yıl 3, S.14, s. 75.

²²⁴ *Ahtar*, 4 Nisan 1877 (19 Rabiulevvel 1294), Yıl 3, S.15, s. 97.

²²⁵ *Ahtar*, 9 Haziran 1877 (25 Cemaziyelevvel 1294), Yıl 3, S. 36, s. 250-253; *Ahtar*, 13 Haziran (1 Cemadiyelahir 1294), Yıl 3, S. 37, s. 258-259; *Ahtar*, 16 Haziran 1877 (4 Cemadiyehahir 1294), Yıl 3, S. 38, s. 266-269.

²²⁶ *Ahtar*, 23 Haziran 1877 (12 Cemadiyehahir 1294), Yıl 3, S. 40, s. 284-285.

²²⁷ *Ahtar*, 30 Haziran 1877 (19 Cemadiyehahir 1294), Yıl 3, S. 42, s. 300-301.

²²⁸ *Ahtar*, 20 Haziran 1877 (9 Cemadiyehahir 1294), Yıl 3, S. 39, s. 274-275.

III. KÜLTÜREL KAVRAMLAR

A. AHTAR GAZETESİNDE EĞİTİM KAVRAMI VE ÖNEMİ:

Ahtar gazetesi “*İnsaniyet ve Medeniyet*” [İnsanlık ve Uygarlık] adlı yazıda insanın her türlü zahiri ve batınî kabiliyetleri sebebiyle yaratılmışların en üstünü olduğunu belirterek, gelen bütün dinlerin bunu vurguladığını ifade etmiştir. İnsanın yaratılıştan gelen bu meziyetleri sebebiyle havada, karada ve denizde yaşayan bütün varlıkların hâkimi olduğu vurgulanır.²²⁹

Yine aynı makalede insanın cemiyet halinde şehirlerde, kasabalarda, köylerde yaşadığı belirtilerek bunun ihtiyaçları gidermek ve menfaatlere ulaşmak için insanın ve yaşadığı hayatın bir gerekliliği olduğu, ancak böyle yaşayan insanın medeni bir toplum olabilmesi için ahlaki vasıflarını yükseltmesi ve hayvanlarla ortak olan şehvet ve gazap gücünü kontrol altına alması gerektiği belirtilmiştir. Bunun yolunun da eğitimle olabileceği bir hadis-i şerifle de desteklenerek anlatılmıştır. “*Marifet kesbedin, birbirinize ilim ve marifet öğretin; böyle yaparsanız hayatınız kolaylaşır.*”²³⁰

Makalenin devamında eğitimin yaratılıştan gelen insani vasıfları ortaya çıkardığı ve hayvani sıfatlardan beri kıldığı, güçlü bir toplum ve gelişmiş bir medeniyet kurmanın yolunun buradan geçtiği belirtilmiştir. Daha sonra günümüzde bilim, fen ve diğer hususlarda geçmişe göre ilerlemeler varken bazı konularda da geçmişin çok gerisinde kaldığı vurgulanmıştır.²³¹

Ahtar “*Suhan az Suhan*” [Sözden Söze] adlı makalede, konuya sözün tanımını vererek başlıyor ve bu tanımda söz yüceltilerek dünyadaki bütün saâdet ve mutlulukların, iyilik ve kötülüklerin, maddiyât ve maneviyâtların temelinde yer aldığı belirtilmektedir. Yine sözün önemine vurgu yapılarak, toplumlara saâdet getirebildiği gibi helâka da yol açabileceği ifade edilmiştir.²³²

²²⁹ *Ahtar*, 15 Ocak1876 (18 Zilhicce 1876), Yıl 1, S.2, s. 1.

²³⁰ *Ahtar*, 15 Ocak1876 (18 Zilhicce 1876), Yıl 1, S.2, s. 1.

²³¹ *Ahtar*, 15 Ocak1876 (18 Zilhicce 1876), Yıl 1, S.2, s. 1.

²³² *Ahtar*, 17 Ocak 1876 (20 Zilhicce 1876), Yıl 1, S.3, s. 1.

Daha sonra sözel olarak süregelen bu durumun yazının bulunmasıyla daha da önem kazandığı belirtilerek, yazı kitabet kavramıyla karşılanarak bu durumun ilim ve hikmetlerin nesilden nesile aktarımını sağladığı belirtilmiştir.²³³

Söz ve kitabet, insanların şeref ve ayrıcalığı, ülke ve memleketlerin geleceğinin güvencesi, her millet ve grubun mutluluğunun sermayesi olarak nitelendirilmiş ve bu iki ilmin öğretiminden daha evvel gelen bir vazifenin olamayacağı belirtilmiştir.²³⁴

Ahtar “*Suhan Ez-Terbiyet-i Ferzendân*” [Çocukların Eğitimi Hakkında Bir Söz] başlıklı yazıda öğrenme ve öğretmenin mukaddesliğinden bahsederek söze başlar. Ve bunun birinci derece olduğunu belirterek, kendilerine yakışanın öğrenme ve öğretmenin faziletlerini bütün insanlık âlemine yaymak olduğunu söyler. Böyle bir işe girişmenin çok önemli olduğu, asa vakit kaybedilmemesi gerektiği, bu zeminde bu kutsal niyeti kendi şahsiyet ve ihtiyaçlarımızı ölçü yaparak asla sınırlamamak gerektiğini belirtir.²³⁵

Bu dünyada ilimden faydalanmak gerektiği belirtilerek, bu şekilde yol alınabileceği, çocukların bu sayede kendi kendilerine yetecek düzeye gelip yaşamlarını sürdürebileceklerine dikkat çekilip, cemiyet içerisindeki dayanışma ve yardımlaşmaya bilginin güç kattığı belirtilir.²³⁶

Yine aynı makalede çocukların eğitim-öğretim ve öğrenimi için gerekli araçları sağlamak için bir heyetin olması gerektiğine vurgu yapılarak, çocukların hayatın kalıcı sermayesi, insanı geleceğe taşıyan en büyük eser olarak bizden sonra yaşayıp, bizi çeşitli şekillerde yaşatacaklardır denilerek çocukların eğitimini önemine dikkat çekilmiştir.²³⁷

Ahtar makalenin sonunda konuyu devletin vazifelerine getirerek beklentisinin, devlet eliyle okullar açılması, bu şekilde iftihar duyacağımız ve ardılarımız olacak çocuklar yetiştirilmelidir demektedir. Yine aynı meyanda bu nazik dönemde eğitime odaklanıp bütün gücümüzü bu konuya hasretmemiz gerekir diyerek,

²³³ *Ahtar*, 17 Ocak 1876 (20 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.3, s. 1.

²³⁴ *Ahtar*, 17 Ocak 1876 (20 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.3, s. 1.

²³⁵ *Ahtar*, 18 Ocak 1876 (21 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.4, s. 1.

²³⁶ *Ahtar*, 18 Ocak 1876 (21 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.4, s. 1.

²³⁷ *Ahtar*, 18 Ocak 1876 (21 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.4, s. 1.

devletle milletin birlikte hareket etmesi gerektiğini söyler. Burada devleti bedendeki ruha benzeter ve “... *Ruh olmadan beden hareket edemez der ancak ruhun iş görmesi de bedendeki gayrete bağlıdır.*” diyerek millet –devlet birlikteliğinin önemine işaret eder.²³⁸

Ahtar “Danış ve Agahî” [İlim ve Bilgi] başlıklı yazıda, bugün saadet ve mutluluğa sahip olmak ve kendi geleceğimize güvenle bakmak istersek, durumumuzu, zamanımızı, ihtiyaçlarımızı gerçekten iyi anlayıp nelerden uzak durmamız gerektiğini belirginleştirmeyi ve bunu kendimiz, çocuklarımız ve vatanımız için bütün gücümüzü harcayarak yapmamız gerektiğini söyler. Daha sonra bunu yapmanın yolunun ilim ve bilgiden geçtiği belirtilir. İlim ve bilgisiz zararlı hiçbir şeyden kaçınılamayacağı ve ilim ve bilgi olmadan hiçbir konuda güç ve kudret sahibi olunamayacağı vurgulanır.²³⁹

Yine aynı yazıda, bütün saadetlerin temeli olarak görülen ilim ve bilginin yapılan bütün işler ve hedefler için bir ölçü ve onlara itibar veren bir değer olduğu ifade edilmektedir.²⁴⁰

Yazının devamında “...*Yaşadığımız dönemin ihtiyaçları için ne kadar ilim ve bilgiye ihtiyacımız vardır? İhtiyaçlarımız nelerdir? Nerededir?*” sualleri sorularak, ihtiyaçların sonsuz ve sınırsız olduğu cevabı verilmekte ve buna bağlı olarak ta ilim ve bilginin de sonsuz olması gerekir denilmektedir. Ve “*Beşikten mezara ilim talep ediniz*” hadisi ile de bu görüş desteklenmektedir. Daha sonra ilim ve ihtiyaçların doğru orantılı olduğu belirtilerek içlerinden birindeki artışın diğerinde de artışı beraberinde getirdiği belirtilmektedir.²⁴¹

Bu makalede, çağın ilerlemelerine göre geri kalınmanın sebebi ilim, fen ve bilgideki yetersizliktir. Bu yetersizliğin en önemli sebebi de yaşanan hayatın yeterli görülmesinden kaynaklı yanlış inanç olarak gösterilmektedir. Bu inanç “*batıl*” olarak

²³⁸ *Ahtar*, 18 Ocak 1876 (21 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.4, s. 1.

²³⁹ *Ahtar*, 26 Ocak 1876 (29 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.10, s. 1.

²⁴⁰ *Ahtar*, 26 Ocak 1876 (29 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.10, s. 1.

²⁴¹ *Ahtar*, 26 Ocak 1876 (29 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.10, s. 1.

nitelendirilmiş ve bu inancın oluşumu geçmişten devralınan miras olarak belirtilmiştir.²⁴²

Günümüzün durumu ve işlerin yapısının, birbirimizle ve yabancılarla irtibatı gerekli kıldığı belirtilerek, Avrupa'nın ilim, sanat ve fende ilerlemeler gösterdiği bu yüzden oranın takip edilmesi gerektiğini salık verir. Ve eğer bu yapılmazsa onların ilerlemeye devam edeceği belirtilerek, biz yerimizde saymış oluruz denilmektedir.²⁴³

Ahtar gazetesi “*Bünyad-ı Saadet ve Niknâmi*”[Saadetlerin Temeli] isimli makalede yine ilim ve hikmet konusuna değinerek “ *İmar edilmiş bir yerin temeli nedir? Bir yerin zenginliğinin ve düzeninin dayandığı esaslar hangisidir? Milletler rahat bir yaşama nasıl ulaşabilir? Milletlerin yaşamının asayışı nasıl sağlanabilir? Hakiki insan nasıl yetiştirilebilir? Sürekli saadeti hangi yolla elde edebiliriz? Her iki dünyada da mutlu olmanın yolları nelerdir? Onları nasıl öğrenebiliriz?*” sorularını sormuş ve tüm bu soruların cevabının ilim ve hikmet olduğunu belirtilmiştir. İlim ve hikmetin dünya yaşamını bayındır kıldığı, insanın hayatını zenginleştirdiği, ilimsiz hayatın ruhsuz bedene benzediği, ilim ve hikmetin bütün iyilikler arasındaki derece farklarını meydana getirdiği yine bu yazıda ifade edilmiştir.²⁴⁴

Aynı makalede çocukluğumuzdan itibaren ilim öğrenimine gerekli önem verilirse, insanın ahlakının doğru olacağı, iyilik ve kötülüğün tanınacağı, güzellik ve çirkinliğin anlaşılacağı, bizde de hikmetin oluşumunu sağlayarak övüleni, yerilene tercih edebileceğimiz ferasetin oluşacağı ve bunun da bizi her iki dünyada kalıcı mutluluğa ulaştıran yol olduğu belirtilmiştir.²⁴⁵

Yine devamında bir insana ilim ve hikmet öğretmenin bütün dünyaya ilim ve hikmet öğretmek anlamına geldiği, ilim ve hikmetin insanın bahtiyarlığı ve saadeti için en önemli etken olduğu, ilim ve hikmetin tahsilinin hem kendileri hem de vatan evlatları

²⁴² *Ahtar*, 26 Ocak 1876 (29 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.10, s. 1.

²⁴³ *Ahtar*, 26 Ocak 1876 (29 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.10, s. 1.

²⁴⁴ *Ahtar*, 27 Ocak 1876 (30 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.11, s. 1.

²⁴⁵ *Ahtar*, 27 Ocak 1876 (30 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.11, s. 1.

için en önemli vazife olduğu belirtilmiştir. Ve var olan bütün gayretin çocukların eğitimine harcanması gerektiği belirtilmiştir.²⁴⁶

Ahtar, “*Meşk ve Sermeşk*” başlıklı yazıda “... *Hiç şüphesiz biz bugün babalarımızın bize verdiğinden daha iyi bir eğitimi çocuklarımıza verebiliriz.*” diyerek eğitim imkânlarının genişliğine dikkat çeker.²⁴⁷

Yine aynı makalede İran’daki eğitim problemlerinden biri olan Azeri Türklerinin eğitimine dikkat çekerek ömründe Farsça cümle dahi duymamış çocukların okula başladıklarında okuma-yazmayı öğrenmede çok zorlandıkları ifade edilir. Ve heveslerini kaybettiklerini belirtir.²⁴⁸

Ahtar “*Meziyet-i İlim ve Talim-i Ferzendân*” [İlmin Üstünlüğü ve Çocukların Öğrenimi] başlıklı yazıda, insan türünün diğer canlılar karşısındaki hareket ve duygu ayrıcalığını ilim ve marifete sahip olmasına bağlayarak, ilmin her türlü meziyet ve değerini kaynağı olduğunu belirtir.²⁴⁹

Yazıda ilim mutlak manada Allah’ın insana bir bağıışı olarak değerlendirilerek ilk insan olan Hz. Âdem’in kıssasındaki meleklerin Âdem(a.s)’a secde sebebinin ona öğretilen ilim olduğu belirtilmiştir. Yine İslam’ın insana ilk teklifinin Allah’ı, emir ve yasaklarını, iyi ve kötüye götüren işleri bilmek olduğunu söyledikten sonra “... İlmin faydası ve semeresi nedir? Bize ve insan türüne hangi ilim faydalıdır? İlmin değeri hangi payededir ve insanı nereye ulaştırabilir?”²⁵⁰

Ahtar’a göre çocukluğun başlangıcında insan, latif bir mizaca ve bozulmamış bir fitrata sahiptir. Ve her türlü eğitime müsaittir. İlk gençlik döneminde eğitime başlanır ve ömrünün sonuna kadar bu temel üzere gelişir. İnsan hayatının bütününde etkili olan eğitim bu ilk gençlik döneminde verilen eğitimidir.²⁵¹

²⁴⁶ *Ahtar*, 27 Ocak 1876 (30 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.11, s. 1.

²⁴⁷ *Ahtar*, 4 Mart 1876 (8 Sefer 1293), Yıl 2, S.35, s. 1.

²⁴⁸ *Ahtar*, 4 Mart 1876 (8 Sefer 1293), Yıl 2, S.35, s. 1.

²⁴⁹ *Ahtar*, 18 Nisan 1877 (4 Rabiulsâni 1294), Yıl 3, S.21, s. 129.

²⁵⁰ *Ahtar*, 18 Nisan 1877 (4 Rabiulsâni 1294), Yıl 3, S.21, s. 129.

²⁵¹ *Ahtar*, 18 Nisan 1877 (4 Rabiulsâni 1294), Yıl 3, S.21, s. 129.

“Eğer insan doğru düşünürse, çocukların eğitim ve öğretiminin maddi ve manevi kazançlarının neler olduğunu, onlara ne kadar eğitim ve öğretim gerektiğini ve ilim, marifet ve adâb öğretimi için neler gerektiğini anlayacaktır.”²⁵²

Yazıda ilim ehli insanlar canlı, cahiller ise ölüye benzetilmiştir. Bir insanın ilim öğrenmesine vesile olmanın onu ihya etmek anlamına geldiği vurgulanarak bu durumun o kişiyi ölümden ve yok olmadan kurtarmak anlamına geldiği bildirilmiştir. Bir kişiyi ihya etmenin de bütün insanlığı yaşatmak anlamına geleceği de yine aynı yazıda vurgulanmıştır. İnsan hem kendi çocuğuna hem de diğer çocuklara eğitim vermeye ve ilim öğretmeye kadir olduğu ifade edilerek, bunun aksi bir durumun onlara kötülük yapma anlamına geleceği, kalplerinin bilgisizlik ve cehaletle öleceği ve böyle davranmakla da herkesin vebal altına gireceği belirtilmiştir.²⁵³

Ahtar makalenin sonunda Avrupa’daki okuryazarlık durumunu anlattıktan sonra onların seviyesine gelmek için “millet mektepleri” açılmasını salık vermekte ve bunun en gerekli şer’î ve örfî iş olduğunu belirtmektedir. Ve bunun için kudreti olan herkesi göreve çağırmaktadır.²⁵⁴

B. ALFABE TARTIŞMALARI VE AHTAR’DAKİ YANSIMALARI:

Ahtar gazetesinin çıktığı dönemde alfabe ve dil konusunda Osmanlı Aydınları arasında çeşitli tartışmalar olduğunu görürüz. Türk dilinin gelişimi için atılan adımlar özellikle Abdülaziz devrinde açılan ortaöğrenim okulları ile mesleki ve teknik okullar vasıtasıyla olmuştur.²⁵⁵

I. Meşrutiyet’in ilanından sora Meclise gelecek vekillerin hangi dille konuşacakları ve kânûn çıkaracakları anayasanın18.maddesinde Osmanlı Devleti’nin resmi dili Türkçe olduğuna dair hüküm konulması suretiyle halledilmişti. Böylece Türkçe devletin resmi dili oluyordu.²⁵⁶

²⁵² *Ahtar*, 18 Nisan 1877 (4 Rabiulsâni 1294), Yıl 3, S.21, s. 129.

²⁵³ *Ahtar*, 18 Nisan 1877 (4 Rabiulsâni 1294), Yıl 3, S.21, s. 129.

²⁵⁴ *Ahtar*, 18 Nisan 1877, (4 Rabiulsâni 1294), Yıl 3, S.21, s. 130.

²⁵⁵ Enver Ziya Karal, “Tanzimat’tan Sonra Dil Sorunu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları 1985, c. 2, s. 316.

²⁵⁶ Enver Ziya Karal, “Tanzimat’tan Sonra Dil Sorunu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 2, s. 317.

Meclisin kapanmasından sonra Tercuman-ı Hakikât, Ceride-i Havâdis ve Vakit gazetelerinde iki yıl müddetle lisân hususunda makaleler yayımlandı. Bu makaleler Abdurrahman Süreyya, Hacıİbrahim Efendi, Ahmet Mithat Efendi, Recai ZadeEkrem, Ali Suavi Ahmet Hamit gibi önemli isimler vardı. Bu tartışmalarda lisân, resmi yazışma dilinin sadeleşmesi, alfabenin düzenlenmesi ve Türkçe'nin Arapça ve Farsça'dan temizlenerek bağımsız bir duruma getirilmesi gibi konular ele alınmıştır.²⁵⁷

Gazetelerdeki bu tartışmalar dönüp dolaşp alfabe ıslâhı meselesine dayanmıştır. Osmanlı'da ilk defa Arap harflerinin Türkçe'yi ifade etmede yetersiz olduğunu öne süren kişi Münif (Paşa) Efendidir. Münif Paşa 12 Mayıs 1862 yılında yaptığı bir konuşmada, hareke olmadığı için Türkçe bir kelimenin okunuşunun birkaç şekilde olabildiği, bu durumun okumayı zorlaştırdığı, gibi aynı zamanda yavaşlaştığını belirtmiştir. Yine aynı konuşmada Avrupalıların yazılarında böyle sıkıntıların olmadığını, çocukların ve okur-yazar olmayanların kısa sürede okuma yazmayı öğrenebildiklerini ifade etmiş ve bu duruma çare olarak kelimelerin alt ve üstlerine bazı işaretler konulması veya harflerin ayrı ayrı yazılarak, gerekli hareketlerin harflerin arasına yazılması gerektiğini belirtmiştir.²⁵⁸

1869 yılında Mustafa Celalettin Paşa, Türk dilinin yenilenmesine ilişkin, Latin harflerinin alınmasından yana olduğunu duyurmuştur. Yine Rıfat Bey ve Macit Paşa harflerin değişimini savunuyor ve gerekçe olarak ta okumadaki güçlükle yavaşlığı gösteriyorlardı. Buna karşın Namık Kemal Rıfat Bey'e yazdığı mektupta harfleri kaldırmanın doğru olmadığını belirterek, sağdan sola daha hızlı yazıldığı, dünyadaki hiçbir alfabenin mükemmel olmadığını, alfabe değişikliği olursa, var olan bütün kitaplar yeni harflere aktarılamayacağından kültürel ciddi bir kaybın yaşanacağını belirtir.²⁵⁹

Yine Namık Kemal, 1869'da Hürriyet'teki yazılarında bu konuda fikirlerini beyan etmiştir. Ona göre, okuma-yazma ve eğitim sistemine yöneltilen tenkit yönelten kişiler birçok konuda haklı olmakla birlikte, sebepler hususunda ciddi yanılğı içindedirler. Namık Kemal, Türk çocuklarının yaşlıları konumundaki Avrupalı

²⁵⁷ Enver Ziya Karal, "Tanzimat'tan Sonra Dil Sorunu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 2, s. 317-318.

²⁵⁸ Muhammet Erat, "Osmanlı'da Alfabe Tartışmaları", *Türkler*, Ankara: YTY, c.15, s. 154.

²⁵⁹ Enver Ziya Karal, "Tanzimat'tan Sonra Dil Sorunu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.2, s. 319.

çocuklardan daha geç okuma-yazma öğrenmesini alfabeyle bağlamaktan ziyade, hakiki sebep olarak eğitim usûlünün yetersizliğini görür. Bu sebeple eğitim sisteminin baştan sona ıslâh edilmesi gerektiğini öne sürer.²⁶⁰

Namı Kemal, yazıyı ıslah için Latin harflerini almayı, “*Frenk elbisesi giymeyi mülkün ıslâhına medar olur.*” zannetmek gibi, akl-ı selime muğayir bir düşünce ve teşebbüs olarak değerlendirmektedir. Ve diğer dillerden İngilizce ve Fransızca’nın imlasının da Osmanlıcadan daha iyi durumda sayılmadığını belirterek, Latin harflerinin Türkçe’nin bütün seslerini ifade etmede yetersiz kalacağını ifade etmiştir.²⁶¹

Ahtar, işte böyle görüşlerin tartışıldığı kültürel ortamda, alfabe ıslahı hususundaki fikirlerini Tiflis’ten “Rüşdî” adlı bir okuyucudan gelen mektuba verilen cevapta göstermiştir. “İslâh-ı Hatt-ı İslâm” adlı bu makalenin konusu, o dönem İstanbul gazetelerinde sıkça tartışılan konulardan biridir. “Rüşdî”, *Ahtar*’a yazdığı mektubunda, okuyup yazmak ve yabancı dil öğrenmeği, ilimin bir ön faaliyeti olarak zikreder ve Doğu toplumlarını böyle bir hedeften uzak kaldıkları için eleştirir. Rüşdî, Şark toplumlarını, sadece Arap, Fars, Türk dillerini öğrenmekle yetindikleri için eleştirir ve bu dilleri öğrenmenin asıl amacının sanat, geometri, coğrafya, matematik vesaire gibi fenleri öğrenmek olduğunu söyler. Rüşdî, ayrıca Doğu ülkelerinde kullanılan Arap alfabesinin zorluklarından bahseder. Rüşdî, alfabe konusunda, Latin alfabesinin öğrenilmesinin Arap alfabesine göre daha kolay olduğunu iddia eder. Buna dayanak için de Avrupalı çocukları örnek gösterir. “*Bu çocuklar, iki ay içerisinde yazıp okumayı öğrenip kısa sürede kitap okuyabilme yeteneğine sahip olabiliyorlar*” der.²⁶²

Ahtar, cevabî yazısında bu konuyu ele almanın, çocukların ve yeni başlayanların okumayı hızlı ve kolay öğrenmesi açısından önemli olduğunu belirterek, alfabe ıslâhı meselesinin daha önceki dönemlerde de ele alındığını hatta bu amaçla yeni alfabeler oluşturulmaya çalışıldığı ifade edilerek bu görüş sahiplerini bu meseleyi etraflica düşünmeye davet etmektedir.²⁶³

²⁶⁰ Muhammet Erat, “Osmanlı’da Alfabe Tartışmaları”, *Türkler*, c. 15, s. 156.

²⁶¹ Muhammet Erat, “Osmanlı’da Alfabe Tartışmaları”, *Türkler*, c. 15, s. 156.

²⁶² *Ahtar*, 4 Nisan 1877 (19 Rabiulevvel 1294), Yıl 3, S.17, s. 100.

²⁶³ *Ahtar*, 4 Nisan 1877 (19 Rabiulevvel 1294), Yıl 3, S.17, s. 100-101.

Yazının devamında alfabe ve yazının ilim ve irfana ulaşmak için araç olduğu belirtilerek, bu ilim ve irfanın iki önemli amaca yönelik olduğu söylenir. Bunlardan birincisinin maddî âlemin gereklilikleri(ihtiyaçlar vb...) ikincisi ise manevî âlem için gerekli kutsal ilim ki bunu dinler belirtmiştir demektir.²⁶⁴

Daha sonra *Ahtar* ilim konusuna girerek, “...İlim nedir? Hangi ilmî talep etmeliyiz? Herkese lazım olan ilim hangisidir? Dünya ve Ahret için herkese lazım olan ilim yeterince öğretildi mi?” Sorularını sorup çeşitli cevaplar vermeye çalışmıştır. *Ahtar*, mektup sahibini Arapça, Farsça ve Türkçe hakkındaki kanaatlerinden dolayı sertçe tenkit ederek bir Frenk dili bilmenin bilgili olma ve gelişmenin şartı anlayışına karşı çıkar ve Fransızca örneğini verir. “...Eğer Fransızca bilmek bilgili ve kemalât sahibi olmanın nişanesi olsaydı, Fransa'nın çobanları ve köylerinin dünyanın en medeni yerleri olması gerekirdi” diyerek kendi bakış açısını savunur.²⁶⁵

Yine makalenin devamında dünyada bulunan bütün alfabe ve yazılarda güçlükler ve kolaylıklar olduğunu, dönemin medeniyet camiasının dili olan Fransızcanın bile bundan beri olmadığı ifade edilerek bu durumda İslam dilleriyle karşılaştırdığımızda Fransızca'yı tercih etmeliyiz demenin insaftan uzak bir anlayış olduğunu vurgular. Ve mektup sahibi doğru düşünmeye davet edilerek Arapça, Farsça ve Türkçe öğrenmekle yalnız okuma ve yazma değil, bize ait birçok değerinde öğrenilmiş olduğunu ifade ederek, geri kalmanın sebebinin alfabeden değil, aksine bilim ve fen noksanlığından olduğunu söyler.²⁶⁶

Daha sonra gazete, İran misalini vererek İran'da devlet okullarında, Avrupa'da olduğu gibi ilmin gelişimine önem verilmediğinden bahsederek, bunun yalnız devlet ricali arasında değil, ulema da dâhil toplumun bütün kesimlerinde var olan bir anlayış olduğu söylenir. Buna sebep olarak ta halkın seviyesinin yükselmesinin saltanatın ve onun geleceğine zarar vereceği endişesi ile halkın ulemaya olan ihtiyacının azalacağı

²⁶⁴ *Ahtar*, 4 Nisan 1877 (19 Rabiulevvel 1294), Yıl 3, S.17, s. 100-101.

²⁶⁵ *Ahtar*, 4 Nisan 1877 (19 Rabiulevvel 1294), Yıl 3, S.17, s. 101.

²⁶⁶ *Ahtar*, 4 Nisan 1877 (19 Rabiulevvel 1294), Yıl 3, S.17, s. 101.

düşüncesinde görür. Ve devlet ve millet olarak ilim, irfan ve ilerlemeye gerekli önem gösterilmedikçe bu durumun düzelmeyeceği belirtilir.²⁶⁷

Ahtar, “Çeşmdaşt Ez Himmet-i Ulema-yi Pak-i Din-i İran” [İran Ulemasından Beklentî] adlı yazıya İran ulemâsını överek başlamakta ve onların halk üzerindeki etkisinin çok fazla olduğundan bahsetmekte ve onların bir sözünün veya işâretinin halk nezdinde diğerlerinin binlerce sözünden daha kıymetli olduğunu vurgulamaktadır.²⁶⁸

Yazının devamında Avrupalıların bugünkü konumlarına birçok zahmet ve sıkıntıdan sonra ulaştıkları belirtilmekte ve onların bu konumlarına ulaşmasını sağlayan tutumlarının İslam’ın temiz şeriatında yer aldığı ancak suyun içindeki balık nasıl ki suyun farkında değilse, bizim de bu durumun farkında olmadığımız ifade edilmiştir.²⁶⁹

Daha sonra yukarıdaki duruma misal olarak İslâmî hükümler içinde yer alan cihât ve savunma hükümlerini ele alarak, bütün Müslümanların bu hükümleri bildikleri ve İslâm şeriatında bunun en büyük vazife olduğu belirtilmiştir. Ancak Frenk devletlerinin birkaç senedir bu konuyu ele aldıkları ve özel bir eğitim uygulayarak bütün halkı bu konuda bilinçlendirdikleri ve bunu vatandaşlık görevi olarak tanımlayıp müthiş bir dikkat gösterdiklerini, bütün güçlerini bu işe yönlendirdikleri belirtmiştir. Buna karşın Müslümanlar açısından durumun yalnızca bir vatandaşlık meselesi değil aynı zamanda bir itikâd meselesi olmasına rağmen Avrupalılar kadar işin ciddiye alınmadığı, bu durumda Müslümanların kendi dinî ahkâmlarına gereken ihtimamı göstermemelerinden kaynaklandığı vurgulanmıştır.²⁷⁰

Ahtar bu duruma çözüm olarak, öncelikle insanların yazılı ve sözlü olarak Avrupa’nın bulunduğu durum hakkında bilgilendirilmesi gerektiğini belirtir. Bunun yüzeysel ve sathî olacağını, daha sonra ise gerek İran’da gerekse diğer İslâm memleketlerinde yürürlükte olan ilim, fen ve riyaziyat usullerinin Avrupa’da bulunanlarla değiştirilmesini, bunun için özel okulların kurulması gerektiğini, bu okullar

²⁶⁷ *Ahtar*, 4 Nisan 1877 (19 Rabiulevvel 1294), Yıl 3, S.17, s. 101.

²⁶⁸ *Ahtar*, 17 Nisan 1878 (14 Rabiulevvel 1295), Yıl 4, S.15, s. 118-119.

²⁶⁹ *Ahtar*, 17 Nisan 1878 (14 Rabiulevvel 1295), Yıl 4, S.15, s. 119.

²⁷⁰ *Ahtar*, 17 Nisan 1878 (14 Rabiulevvel 1295), Yıl 4, S.15, s. 119.

için gerekli bütün kitapların tercüme edilmesini ve bu okullarda okutulan öğrencilerin yeni usûllere göre eğitilmesini ister.²⁷¹

Yazının son bölümünde de tekrar düşmanın iyi tanınmasında ve takip edilmesinden bahsederek, İslâm milletlerinin iyi niyetle Avrupalıların kendileriyle bir işi olmayacağı anlayışında oldukların ancak yaşanan hayatın bu düşüncenin yanlışlığını ortaya çıkardığını, Osmanlı- Rus savaşları örnek verilerek, Rusların Osmanlı ile yaptıkları anlaşmalara Osmanlı sınırları içindeki Hristiyanların durumunu gözetemeyen maddeler koydurduklarından bahisle kendi haline kalmanın, onlara düşmanlık gütmemenin Avrupalıların tasallutundan beri kalmaya kâfi gelmeyeceği ifade edilmiştir.²⁷²

C. AHTAR VE MODERN EĞİTİM KURUMLARI:

Osmanlı Devleti'nde ilân olunan Tanzimat Fermanı'nda eğitimle ilgili maddeler olmamasına karşın, Tanzimat eğitim örgütlenmesinde ciddi değişiklikler beraberinde getirmiştir. Yönetimdeki değişim yeni insan tipinin yetişmesini gerektirecek ve bu durum ortaöğretim düzeyindeki eğitim kurumlarının geliştirilmesini sağlamıştır. Bu dönemde açılan ortaöğretim kurumları arasında rüştiyeler(1838), Mekteb-i Ulûm-i Edebîye(1839), Mekteb-i Maarif-i Adliye(1838), Askerî İdadiler(1846), Mülkiye Rüştiyeleri(1847), Darü'l- Maarif(1849) sayılabilir.²⁷³

Tanzimat fermanında eğitimle ilgili hükümler olmamasına karşın Islahat fermanında bu konuya değinilmiştir. Fermanında, Osmanlı toplumundaki tüm milletlerin okul açma hakkı tanınmakta ve Devletin askerî ve mülkî bütün okullarına gayri Müslimlerinde girebileceği belirtilmektedir. Yine fermanla eğitim kurumlarının "Meclis-i Maarif" denetiminde olması koşulu getirilmiştir.²⁷⁴

Osmanlı Devleti'ndeki okullaşma devam etmiş 1862'de "usul-i cedide" göre eğitim yapan "iptidaî mektepler" kurulmaya başlanmıştır. Bunu Darüşşafaka(1865) ve

²⁷¹ *Ahtar*, 17 Nisan 1878 (14 Rabiulvvel 1295), Yıl 4, S.15, s. 119-120.

²⁷² *Ahtar*, 17 Nisan 1878 (14 Rabiulvvel 1295), Yıl 4, S.15, s. 120.

²⁷³ İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sisteminde Değişmeler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları 1985, c. 2, s. 466.

²⁷⁴ İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sisteminde Değişmeler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 2, s. 467.

Galatasaray(1867) sultanilerinin açılışı izledi. Erkân-ı Harb sınıfı(1864), Mekteb-i Mülkiye(1859), Mekteb-i Mülkiye-i Tıbbiye(1866), Darü'lmuallimîn(1847), Darü'lmuallimin-i Sıbyan(1862), kız çocuklarına yönelik Ebe Mektebi(1842), kız rüştiyeleri(1858), kız sanayi mektepleri(1870) ve Darü'lmuallimat(1870) de kurulmuştur.²⁷⁵

II. Abdülhamit döneminde duyulan gereksinmelere göre, meslek ve yüksek okullar açılmaya devam edildi. Mekteb-i Fünûn-i Maliye(1878), Hukuk Mektebi(1878), Sanayi-i Nefise Mektebi(1879), Ticaret Mektebi(1882), Darü'l Ameliyat(1881), Hendese-i Mülkiye(1883), Mülkiye Baytar Mektebi(1887) ve Nümune Bağı ve Aşı Ameliyat Mektebi(1887) sayılabilir.²⁷⁶

Ahtar gazetesi yazarları, eğitimin öneminden bahsederken eğitim vasıtalarının gereğine de ayrıntılı olarak işaret ederler. Bu tür yazılar, *Ahtar*'da bazen haber şeklinde makalelere bazen de doğrudan doğruya mekteplerin (okulların) öneminden ve açılmasından söz edilen makalelere rastlanılır.

Ahtar “*Vezâyif-i Ferzendân-i Vatan*” [Vatan Evlatlarının Görevi] adlı yazıda, vatan evlatlarının birinci görevinin vatanın hukukunu bilmek ve bunun bilinmesi için çabalamak olduğunu belirterek yazıya giriş yapar. Ülkede yaşayan herkesin vatanına karşı görevleri olduğundan bahisle sözü çiftçilere getirerek, onlar üzerinden görevleri anlatmaya başlar.²⁷⁷

Yazını devamında ziraatın ülke için öneminden bahsedilerek çiftçilerin bunun ehemmiyetine varıp işlerini çok iyi yapmaları gerektiğini, yalnız kendileri için değil bütün vatan için çalıştıklarının farkında olmaları gerektiğinden bahsedilmiştir. Çiftçinin elindeki toprağın vatan toprağı olduğunun çiftçi tarafından iyi idrak edilmesi ve idrâki çocuklarına da aktarması gerektiği vurgulanmış ve çocuklarını gerektiğinde vatan yolunda feda etmekten çekinmemesi ifade edilmiştir.²⁷⁸

²⁷⁵ İlhan Tekeli, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sisteminde Değişmeler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 2, s. 468.

²⁷⁶ İlhan Tekeli, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sisteminde Değişmeler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 2, s. 473.

²⁷⁷ *Ahtar*, 17 Şubat 1876 (21 Muharrem 1293), Yıl 1, S.24, s. 1.

²⁷⁸ *Ahtar*, 17 Şubat 1876 (21 Muharrem 1293), Yıl 1, S.24, s. 1.

Aynı yazıda çiftçilerin cahil olmamaları gerektiği kendi meslekleri ile ilgili gelişmeleri takip etmeleri ve yeni ilimleri öğrenmeleri gerektiği “Beşikten mezara ilim öğreniniz.” hadisine atıf yapılarak vurgulanmış ve bu hâdisin herkese şâmil olduğu belirtilmiştir. Ve devamında ziraat mekteplerinin açılması ve onlara fazlasıyla önem gösterilmesi istenmiş, ayrıca bu mekteplerin yanında fen, sanayi, harb okullarının da açılması gerektiği belirtilmiştir.²⁷⁹

Ahtar gazetesi, “*Ahbâr-î Dâhilîye*” bölümünde Osmanlı devletindeki okullaşma ile ilgili haberleri vermiş ve bu yöndeki hareketleri takdir etmiştir. Daha önceki bölümlerde ifade ettiğimiz gibi *Ahtar*’ın geri kalıştan çıkmak için önerdiği çözüm yollarından biri de modern okulların açılması ve yeni usullere göre eğitim görmüş nesillerin yetiştirilmesiydi. Bu sebeple bu okullaşma faaliyetlerini yakından izlemiş ve bunlarla ilgili haberleri tâfsilâtı bir şekilde vermiştir.

Örneğin, Mekteb-i Sultânî içinde bir hukuk bölümü açıldığı haberini vermiş ve daha sonra okutulacak dersler tek tek sıralanmış ve on beş maddelik nizâmnâmesi ayrıntılı bir şekilde gazetede yer almıştır.²⁸⁰ Bu habere göre Fıkıh, Usûl-î Fıkıh, Hukûk-u Umûmî, Ekonomi politik vb. dersler hukuk mektebinde okutulacaktı.

Hukuk mektebi ile ilgili bir başka haberde otuz beş maddelik yeni bir nizâmnâmeden bahsedilerek bu okulda siyasi bilimler, adlî kanunlar ve hukukla ilgili diğer derslerin okutulacağı bildirilmiş ve okutulacak dersler yazılmıştır. Haberin devamında hukuk mektebini bitirecek öğrencilerin diplomaların aldıktan sonra bir sene adliyede zorunlu hizmet gördükten sonra mahkemelerde görev alıp yükselemeye başlayacakları ifade edilmiştir.²⁸¹

Yine bir başka haberde Mekteb-î Mülkiye’nin nizâmnâmesinin tamamlandığı ve Meclis-i Vükela’ya sunulduğunu bildirir.²⁸²

Ahtar, “*Maârif-i Umûmiye Der-Memâlik-i Rusya*” [Rusya’da Genel Maârif] başlıklı yazıda, Rus Eğitim Bakanlığının yayınladığı istatistikleri vererek Rusya’da

²⁷⁹ *Ahtar*, 17 Şubat 1876 (21 Muharrem 1293), Yıl: 1, S 24, s. 1.

²⁸⁰ *Ahtar*, 1 Mart 1876 (5 Sefer 1293), Yıl 2, S 33, s. 1-2.

²⁸¹ *Ahtar*, 18 Aralık 1878 (23 Zilhicce 1295), Yıl 4, S.50, s.405.

²⁸² *Ahtar*, 21 Şubat 1877 (2 Sefer 1292), Yıl 3, S.6, s. 12.

eğitim durumu hakkında okuyucularını bilgilendirmeye çalışır. Habere göre 1874 ve 1875 yıllarında Rusya'nın on iki eyaletinde yüz yetmiş beş Rüştiye bulunmakta ve bu okullarda kırk dört bin yüz seksen üç öğrenci eğitim görmektedir. Daha sonra hangi eyalette kaç okul ve kaç öğrenci olduğu yazılmıştır.²⁸³

Haberin devamında Rusya'da beş yüz yirmi beş kitapçı oldu belirtilerek, bunların hangi şehirlerde kaç tane olduğu beyan edilmiştir. Ve gerek başkent Moskova'da gerekse diğer şehirlerde bu kitapçıların şubeleri ve kiraathaneler bulunduğu, insanların buralardan ödünç kitap alıp okuduktan sonra bunu geri verebildiklerini bunun hem Rusya'da hem de Avrupa'da yaygın bir adet olduğu ve bundan kastın ilim ve maârifin yaygınlaşması olduğu belirtilmiştir.²⁸⁴

“*Etfal-i Mektebî Der Hâk-i Fransa*” [Fransa'da Okul Öğrencileri] adlı haberde Fransa'daki ilköğretim sistemi hakkında istatistikî bilgiler verilerek bu ülkede ne kadar öğrenci olduğu, ne kadarının kız, ne kadarının erkek olduğu, bunun Fransa nüfusuna oranı ve ilköğretim okulu sayısı ile bu okullarda görev yapan öğretmen sayısına yer verilmiştir.²⁸⁵

Ahtar gazetesi son olarak Almanya'daki okulların durumu hakkında bir bilgilendirme yapar okuyucularına. Bu yazıda, Almanya'daki okul sisteminin temelini ilkokulların teşkil ettiğini, büyük şehirlerde kız ve erkek çocuklarının birlikte eğitim gördüklerini, bu okullarda Alman dilinde eğitim ve öğretim görüldüğünü, matematik, tarih, coğrafya, resim, müzik, jimnastik gibi derslerin yanı sıra kız öğrencilere yönelik dikiş ve yemek yapma derslerinin de verildiğini belirtmiştir. Bu okullarda altı yaşından on dört yaşına kadar devam zorunluluğu olduğu yine aynı yazıda ifade edilmiştir.²⁸⁶

Daha sonra ilkokullara ilave olarak büyük Alman şehirlerinde ortaokullarında mevcut olduğu bildirilmiştir. Bu okullardaki ders yükünün ilkokullara göre daha fazla

²⁸³ *Ahtar*, 12 Nisan 1876 (17 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S.58, s. 4.

²⁸⁴ *Ahtar*, 12 Nisan 1876 (17 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S.58, s. 4.

²⁸⁵ *Ahtar*, 15 Temmuz 1879 (21 Muharrem 1296), Yıl 5, S.4, s. 32.

²⁸⁶ *Ahtar*, 24 Temmuz 1879 (5 Şaban 1296), Yıl 5, S.30, s. 232.

olduğu, yine yabancı bir dilin bu okullarda öğretildiği belirtilerek bu okullara aynı zamanda yüksek okul adı da verildiği bildirilmiştir.²⁸⁷

Yazının devamında ilkokulların görevinin halkı genel eğitimden geçirmek olduğu ifade edilerek maksadın halkın aklî melekesini kuvvetlendirip kendi işlerini rahatlıkla yapabilecek bir kudrete eriştirmek olduğu ifade edilmiştir.²⁸⁸

İlkokullarla ilgili konu burada görev alacak öğretmenlerin vasıflarının neler olacağına açıklanması ve burada okutulan derslerin haftalık ders planının verilmesi ve derslerin bazılarının açıklanmasıyla son bulmuştur.²⁸⁹

Yazı ortaokullar hakkında biraz daha geniş açıklamalar ve okullarda okutulacak dersler ve haftalık planlarının verilmesiyle bitirilmiştir.²⁹⁰

Dikkat edilirse *Ahtar*, bu ülkelerdeki eğitim hakkında çok tâfsilâtli bilgiler vermektedir. Buradaki amacı gerek okuyucularına, gerekse Osmanlı aydınlarına bir mesaj vermektir. *Ahtar*, İslâm milletlerinin Avrupa karşısında düştüğü duruma en temel neden olarak ilim ve fennin noksanlığını görmektedir. Dolayısıyla bu ülkelere dikkat çekerek eğitim ve öğretimin nasıl olması gerektiğini ifade etmiş olmaktadır.

D. AHTAR VE OSMANLI KÜTÜPHANELERİ:

Ahtar'da, “*Mikdâr-î Kitabhâ ki Der Kütübhânehâ-i Dârüssâltana-i İslâmbul Hest*” [İstanbul Kütüphânelerindeki Kitapların Sayısı] başlıklı yazıda, İstanbul'da bulunan kütüphâneler ve kitap sayıları hakkında bilgi verilir. Buna göre İstanbul'da kırk kütüphâne ve bunlarda toplam altmış sekiz bin üç yüz doksan beş kitap olduğu belirtilir. Yazının devamında bu kitaplara kıymet biçilemeyeceği, bunların büyük zahmet ve emekle hazırlandığı belirtilmiştir.²⁹¹

²⁸⁷ *Ahtar*, 24 Temmuz 1879 (5 Şaban 1296), Yıl 5, S.30, s. 232.

²⁸⁸ *Ahtar*, 24 Temmuz 1879 (5 Şaban 1296), Yıl 5, S.30, s. 233.

²⁸⁹ *Ahtar*, 24 Temmuz 1879 (5 Şaban 1296), Yıl 5, S.30, s. 233.

²⁹⁰ *Ahtar*, 24 Temmuz 1879 (5 Şaban 1296), Yıl 5, S.30, s. 234.

²⁹¹ *Ahtar*, 1 Şubat 1876 (5 Muharrem 1293), Yıl 1, S.14, s. 2.

Yine aynı yazıda sabah akşam açık olacak ve herkesin faydalanacağı umûmî bir kütüphânenin açılması gerektiğinden bahsedilmektedir.²⁹²

²⁹² *Ahtar*, 1 Şubat 1876 (5 Muharrem 1293), Yıl 1, S.14, s. 2.

III. BÖLÜM

AHTAR GAZETESİ VE İSLAM DÜNYASININ BAŞLICA MESELELERİ

I. İSLAM DÜNYASININ GENEL DURUMU:

Napolyon Savaşları'nın sona ermesiyle Avrupalı tüccarlar daha önce görülmemiş şekilde İslam dünyasına akın etmişlerdi. Sanayi devriminin ürünleri ucuz dokuma ve madeni eşya tüketim örneklerinde büyük değişimler yaratıyor, yerel el sanayinin zayıflamasına yol açıyordu. Avrupa ticaret sermayesinin gelmesiyle İslam dünyasının eskiden kendine yeterli ekonomileri dünya ekonomik sistemine dâhil edilmişlerdi. Avrupa'nın sanayileşmiş devletleri ucuz hammadde ve gıda ürünü açlığını gidermek için Ortadoğu'nun belirli bölgeleri, uzmanlaşmış tarımsal ürün ihracatçıları oldular. Böylece Ortadoğu, dünya çapındaki ekonomik sisteme bağımlı bir bölge, ham tarım malları sağlayıcısı ve Avrupa'nın mamul mal tüketicisi olarak girdi.²⁹³

Sonuç itibariyle XIX. yy.da hem ekonomik hem de siyasi olarak İslam dünyası eski güç ve kudretini kaybetmişti. Bunun yarattığı bunalım İslam dünyasında bir kırılmaya yol açacak, İslam toplumlarında özellikle Fransız devriminden kaynaklı fikirler etkili olmaya başlayacaktı. Bu İslam dünyası açısından bir ilki ifade ediyordu.²⁹⁴

²⁹³ Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, s. 69.

²⁹⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s. 41.

II. ŞARK MESELESİ VE AHTAR'DAKİ YANSIMASI:

Şark Meselesi, Osmanlı İmparatorluğu'nu dağılmasıyla birlikte, Avrupa devletlerinin onun toprakları üzerinde pay alma yarışına, bazı Avrupalı yazarların verdiği isimdir.²⁹⁵

Diğer bir tanımlamayla ise Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılması maksadı ile Yakın ve Ortadoğu bölgeleri için yürütülen bu faaliyetler “Şark Meselesi sorunu olarak adlandırılmaktadır.”²⁹⁶

Bu devletlerden Rusya'nı hedefi İstanbul ve Boğazları ele geçirip, sıcak denizlere inmekti. Rus yöneticiler ülkelerini öteki Avrupa devletleriyle yarışabilecek konuma getirebilmek için bunu gerekli görüyorlardı. Fransa ise, sömürgelerini 18 yy'da İngiltere'ye kaptırdıktan sonra, gücünün dünyanın uzak bölgelerine değil, daha yakın olan ve ilişki içinde bulunduğu Kuzey Afrika ile Ortadoğu'yu genişleme bölgesi olarak belirlemişti.²⁹⁷

Osmanlı Devleti, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu üzerinde bulunmasına rağmen, İngiltere bu devletin durumuyla fazla ilgili değildi. Çünkü Osmanlı Devleti güçlü idi ve sınırlarını koruyabiliyordu. Aynı zamanda İngiltere'nin sömürgelerine giden yolu da korumuş oluyordular. Ancak, Fransız Devrim Savaşları sırasında Fransa, İngiltere'yi en nazik yerinden vurmak amacı ile Mısır'a asker çıkarınca, İngilizler Osmanlı Devleti'nin yeterince güçlü olmadığını ve Hint deniz yolunun güvenliğini tek başına sağlayamayacağını anladılar. Ve bundan sonra Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul'a, Fransa'nın da Ortadoğu'ya yerleşmelerini önlemek amacıyla Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruyup kollayan gerekirse bunun için güç kullanmaktan çekinmeyen bir dış siyaset izlemeye başladı.²⁹⁸

²⁹⁵ Halûk Ülman, , “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu Sorunu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları 1985, c. 1, s. 272.

²⁹⁶ Mustafa Küçük, “Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyet'e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasî Vaziyeti”, *Yeni Türkiye*, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları 2000, c. 31, s. 202.

²⁹⁷ Halûk Ülman, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu Sorunu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 1, s. 272.

²⁹⁸ Halûk Ülman, , “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu Sorunu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 1, s. 273-274.

Mısır'ın Fransızlar tarafından işgalinden başlayarak, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ve bu duruma Rusya'nın müdahil olması, buna karşın Rus nüfuzunun artmasından endişe eden İngiltere ve Fransa'nın müdahalesiyle Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın imzalanması, daha sonra ortaya çıkan Boğazlar Sorunu ve 1841 Boğazlar Sözleşmesi, Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması ve daha sonra Rusya'nın etkisiyle Balkanlar'daki karışıklıklar, değişen İngiliz siyaseti, Osmanlı Devleti'nin değişen İngiliz siyaseti karşısında yalnızlıktan kurtulmak için Almanya ile ilişkilerini geliştirmek istemesi ve Almanlara çeşitli imtiyazlar tanınması, Balkan Savaşları ve nihayet Birinci Dünya Savaşı hep Şark Meselesinin değişik veçheleri olmuştur.²⁹⁹

Fransa, İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya gibi devletlerinin gerek birbirleriyle olan rekabetleri, gerekse Osmanlı üzerinde nüfuz sahibi olma amacıyla güttükleri “Şark Meselesi”; özellikle 19.asrın ikinci yarısından itibaren Rusya'nın istilâ siyaseti ile diğer Batılı devletlerin buna karşı kendi menfaatlerini koruma çabasına sahne olmuştur, Osmanlı Devleti ise buna karşı Avrupa devletleri arasındaki ihtilaflardan yararlanıp “Denge” siyaseti uygulamaya çalışmıştır. Bu denge siyaseti özellikle II. Abdülhamit döneminde başarıyla tatbik edilmiştir.³⁰⁰

Ahtar gazetesi, “Şark Meselesi” konusuna ilk kapanışından sonra çıktığı altmış birinci sayıda genişçe değinmiştir. *Ahtar*, meseleyi neticeleri itibariyle itina ile izlenmesi gereken bir durum olarak görür. Ve konuyu ele alma sebebi olarak, son dönemlerde “Şark Meselesi” ile bağlantılı dünya tarihi açısından büyük olayların meydana gelmesini sayar.³⁰¹

Bu olaylar Hersek İsyanı (1875-1876), Bulgar İsyanı (1876), Osmanlı-Sırbistan, Karadağ Savaşları ve İstanbul Konferansı idi (23 Aralık 1876-20 Ocak 1876).³⁰²

²⁹⁹ Halûk Ülman, , “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu Sorunu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* c. 1, s. 273-279.

³⁰⁰ Mustafa Küçük, , “Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyet'e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasî Vaziyeti”, *Yeni Türkiye*, c. 31, s. 211.

³⁰¹ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S.61, s. 1.

³⁰² Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi 2009, 466-473; Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, 321-331.

Osmanlı Devleti'nin altı asırdan uzun bir süredir, geniş bir alanda, doğuya ve batıya yayılmış olarak varlığını sürdüren büyük bir İslam devleti olduğunu belirten *Ahtar*, dünyanın değişik yerlerindeki on milyonlarca müslümanın kalplerinin bu devletle birlikte olduğunu ve onun bekâ ve devamını istediklerini belirtir.³⁰³

Daha sonra Kırım savaşından bahs ederek, bu savaşta Ruslara karşı Avrupa devletlerinin Osmanlı'nın yanında yer aldığını, savaşta Rusya'nın mağlup olduğunu belirterek, savaş sonrası yapılan Paris anlaşması ile Avrupa devletlerinin ayrı ayrı ve hep birlikte Osmanlı devletinin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne kefil olduklarını ifade etmiştir. Yine anlaşma ile kendi içlerinden veya dışarıdan Osmanlı devletine bir saldırı olursa bunu kedilerine yapılmış gibi kabul edeceklerini beyan etmişlerdir.³⁰⁴

Makalenin devamında Rusların kısa bir süre geçtikten sonra anlaşmanın maddelerine uymamak ve maddeleri ortadan kaldırmak için harekete geçtikleri ve Alman-Fransız savaşından yararlanarak, anlaşmanın Karadeniz ile ilgili olan savaş gemisi bulundurmama maddesini aradan çıkardıklarını, aynı zamanda demir yolları yaptıkları, askerî eğitime önem verdikleri ve bu konuda önemli adımlar attıklarını belirtir.³⁰⁵

Osmanlı devletinin de bu durumu dikkatle takip ettiğini belirten *Ahtar*, onunda borç almak pahasına Ruslara karşı bir savaş için hazırlıklara giriştiğini, askeri gücünü artırarak kendisini savunabilecek duruma getirdiğini yazar. Bunu yaparken de anlaşma yaptığı diğer devletlerden kendisine bir fayda gelmeyeceği bilinciyle hareket ettiği yine ifade edilir.³⁰⁶

Makalede Ruslarında Osmanlı'da olup bitenden habersiz olmadıkları belirtilerek, özellikle Osmanlı içinde bulunan azınlıkları kullanarak Osmanlı'yı zor durumda bırakmaya çalıştığı, buna karşın devletin yeterince önlem almadığı, Sırbistan ve Bulgaristan'da Rusların, Bosna-Hersek'te ise üç devletin Prusya, Avusturya ve Rusların birlikte hareket ederek karışıklıklar çıkardığı ifade edilmiştir. Ve bu üç devletin Berlin'de bir araya gelerek anlaşmaları ve toplantı da Rus temsilcisinin “Şark

³⁰³ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S.61, s. 1.

³⁰⁴ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S.61, s. 2.

³⁰⁵ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S.61, s. 2.

³⁰⁶ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S.61, s. 2.

Meselesi”nin esasını ifade ederek, Türklerin Rumeli’den atılması gerektiğini ifade ettiklerini beyan etmiştir. Bu devletlerin azınlıkları kullanmaktaki bir diğer amacında Osmanlı Devleti’nin iç işlerine karışmak olduğu belirtilmiştir.³⁰⁷

Ahtar, bu makalede özellikle Avrupa basınının Osmanlı devletinde meydana gelen isyan olaylarını oldukça tarafgir bir şekilde yansıttığını ifade eder. Buna göre gerek Bulgaristan’da gerekse Bosna-Hersek’te azınlıkların zulüm altında oldukları, sürekli tahkir edildikleri, kötü muameleye maruz kaldıkları bu yüzden mecbur kaldıkları için isyan çıkardıkları belirtilerek, azıcık bir araştırma ile anlatılanların doğru olmadığını hemen ortaya çıkacağı, bu propagandadan amacın Avrupa milletlerini Osmanlı aleyhine çevirmek olduğu beyan edilmiştir.³⁰⁸ Bu olaylar Batı Avrupa’da özellikle İngiltere’de büyük yankı uyandırmış ve iç siyaset malzemesi haline gelmişti. William Gladstone ve onun liderliğini yaptığı Liberal Parti, olayları Türkleri destekleyen temel rakipleri konumundaki Muhafazakâr Parti lideri Benjamin Disraeli’ye karşı kullanıyordu. Gladstone, Türkleri altmış bin Hıristiyanı öldürmekle ve rakibini de buna göz yummakla suçluyordu. Oysa tarafsız gözlemciler durumun böyle olmadığını belirtiyorlardı.³⁰⁹

Makalenin devamında Sırbistan ve Karadağ’da bir isyanın çıktığı (1876), Osmanlı devletinin askerî müdahalede bulunduğu ve isyanı bastırdığı, Sırların Avrupa devletlerine başvurarak ateşkes istedikleri, Osmanlının daha fazla ilerlemesini istemeyen Rusya’nın devreye girdiği ve Osmanlı’ya bir kesin uyarı verdiği, Rusya’nın savaşa dâhil olacağını anlayan İngilizlerin de talebiyle Osmanlı devletinin askeri müdahaleyi durdurduğu ve yine İngilizlerin öncülüğü ile Balkanlardaki meseleleri görüşmek üzere bir konferans toplanmasını kabul ettiğini belirtmektedir. Ancak konferansın Rusya’nın ağır talepleri yüzünden müspet bir netice vermediğini ifade eden *Ahtar*, Rus ordusunun Eflak ve Boğdan sınırı üzerinden Tuna Nehrini geçmek üzere ve

³⁰⁷ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S.61, s. 3.

³⁰⁸ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S.61, s. 3.

³⁰⁹ Kemal H. Karpat, Robert W. Zens, I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamid’in Saltanatı (1876-1909)”, *Türkler*, c. 12, s. 873.

Kafkas sınır üzerinden de Anadolu'ya girmek için askeri hazırlıklar yaptığı, buna karşın Osmanlı Devleti'nin de mukabelede bulunmak için hazırlandığını ifade eder.³¹⁰

Ahtar, makalenin sonunda bu kadar açıklamadan sonra “Şark Meselesi”nin halledilmediğini, yalnızca meselenin bir kısmının üzerinin örtüldüğü ve diğer bir kısmının ise ortaya çıktığını belirterek, asıl hesaplaşmanın yakında vuku bulacak bir Osmanlı-Rus savaşı ile olacağını ifade etmektedir.³¹¹

III. ŞİİL-SÜNNÎ İHTİLAFI VE AHTAR'IN BAKIŞI

Arapçada Sünnî terimi peygamberin ve çoğunluğun sünnetini takip eden halk demek olan ehli-sünnet ve-l cemaatten gelir; Şiilik de, Ali bin Ebu Talib'in taraftarları anlamındaki Arapça şiat'ül Ali ifadesinden gelir.³¹²

Şiilik ve Sünnilik arasındaki ana çekişme noktası Peygamberi halefinin kim olacağı ve onun ne gibi niteliklere sahip olacağı meselesidir. Sünnilik için, halifenin işlevi, İslâm'ın sınırlarını korumak, barışı ve güvenliği sağlamak, kadıları atamak ve benzerleridir. Şiiler için ise, böyle bir kişi bunlar yanında İslâmi Hukuk'un derin bilgisine de Kur'ânın ve Peygamberî öğretinin Bâtını bilgisine sahip olmalıdır. Bu nedenle halife seçilemezdi; ama ilahi buyrukla Peygamber tarafından seçilmiş olmak zorundaydı. Şiiler, bu tayinin, Peygamber hac için gittiği Mekke'den Medine'ye dönerken “ Gadir-i Hum ” adı verilen bölgede meydana geldiğine inanır. Şiilere göre Peygamber tarafından seçilen kişi Ali'ydi; böylece onu ilk imam olarak düşünürler.³¹³

Daha önce ifade ettiğimiz gibi İran Safevî hanedanlığıyla birlikte resmi olarak İslam dünyasının diğer bölgelerinden farklı bir mezhebi devlet teşkilatlanmasına esas olarak kabul etmişti. Bu mezhep Caferilikti.(Şiilik)³¹⁴ İran'da hüküm süren Safevî hanedanlığının devletin resmi mezhebi olarak Şiiliği kabul etmesi, Osmanlı-Safevî mücadelesine mezhebi bir yön katmış ve her iki ülkenin tarihsel bilincinde de derin izler bırakmıştır. Dolayısıyla *Ahtar*'ın bu konuya değinmemiş olması düşünülmezdi. Daha ilk

³¹⁰ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S.61, s. 4-5.

³¹¹ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S.61, s. 5.

³¹² Seyyid Huseyn Nasr, *İslâm'ın Kalbi*, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2002, s. 52.

³¹³ Seyyid Huseyn Nasr, *İslâm'ın Kalbi*, s. 52.

³¹⁴ Seyyid Huseyn Nasr, *Modern Dünyada Geleneksel İslam*, s. 57-58.

çıkıldığı sayıda bu hususa dikkat çekerek yayınlanış amacının dini farklılıkları gözetmeksizin düşünce birliği oluşturmak olduğunu söyler.³¹⁵

Yine *Ahtar* “*İttifâk Der Kârâhâ Be Ferâhûr-i Ehemmiyet*” [Öneminden Dolayı İşlerde Birlik] adlı yazıda aynı ülkede yaşayan insanlar arasında mezhep ve meşrep farklılıklarının olabileceği, ancak bu farkın birlik ve dayanışmaya engel olmayacağı vurgulanmış, din birliğinin medeniyet ve ilerleme için gerekli vasıtayı verdiği belirtilerek bu bilinçle vahdet içinde olunmasından söz edilmiştir.³¹⁶

Ahtar gazetesini mezhep farklılıklarına da değinmiştir. “*Der İncâ Faslı Be Kemâl-i Efsûs Bâyed Neveşt*” [Burada Büyük Teessüfle Bir Bölüm Yazmak Zorundayız] başlıklı yazıda İstanbul’da yayınlanan “*Behçetülfetâvî*” isimli kitaptan bahsedilerek bu kitapta acem serpuşu takanın nikâhının boş olduğuna dair bir fetvanın olduğu belirtilerek, bu fetva eleştirilir. Serpuşla nikâh arasında bir irtibat bulunmayacağı vurgulanarak acem serpuşunu İran’da yalnızca Müslümanların değil, Mesihî, Mecusi ve Yahudilerinde taktığı belirtilerek bunun Osmanlı tebaası tarafından takılan fes hükmünde olduğuna işaret edilir. Bu fetvanın cahillik ve taassuptan kaynaklandığı yine bu yazıda ifade edilir.³¹⁷

Yine aynı yazıda Çaldıran savaşından beri İranlıların Kızılbaş olarak isimlendirildikleri, İslam dışı sayıldıkları, hatta Kızılbaşlara nispet edilen vasıflar bakımından onların kâfirden bile beter sayıldıkları ifade edilmiş, bununla da yetinilmeyip katl edilmelerine ferman verildiği, bunu yapacak askerlerin büyük bir secaat örneği olacakları yazıldığı vurgulanarak bu tür iftiraların İslam milletleri arasında büyük nifak tohumları meydana getirdiği, geniş halk kesimlerini birbirine düşman ettiği belirtilmiştir.³¹⁸

Yine aynı yazının sonunda serpuş meselesine tekrar değinilerek bu konu ile ilgili fetvanın hangi hadislere dayandığı sorgulanarak fetvanın İslami meşrutiyeti

³¹⁵ *Ahtar*, 17 Ocak 1876 (16 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.1, s. 1

³¹⁶ *Ahtar*, 25 Ocak 1876 (28 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.9, s. 1

³¹⁷ *Ahtar*, 28 Kasım 1877, (22 Zilhicce 1294), Yıl 3, S.64, s. 477.

³¹⁸ *Ahtar*, 28 Kasım 1877 (22 Zilhicce 1294), Yıl 3, S.64, s. 477.

tartışmaya açılmış ve peygamberin acem serpuşu ile ilgili herhangi bir sözü olmadığı belirtilmiştir.³¹⁹

Aynı sayıda “*Sitayeş-i Acem*” [Aceme Övgü] adlı yazıda Ruhu-l Beyan isimli tefsirde İsmail Hakkı Bursevî'nin bir Kur'an ayetini tefsir ederken Peygamber efendimizin bu ayette kast edilen milletin Acem milleti olduğunu söylediği, ashabından Selman-ı Farisi'yi işaret ederek, Fars milletinin, imanı yıldızlarda olsa bile ele alacağını söylediğini ifade edilmiştir.³²⁰

Yine aynı yazıda peygamber efendimizden bir hadis nakl edilerek, yaradılış bakımından Araplar içinden Kureyş tائفesinin, Acemler içinden de Fars kavminin seçkin olduğu vurgulanmış ve böylece İranlılar hakkındaki ön yargılar yıkılmaya çalışılmıştır.³²¹

Yazının devamında bu tür fetvaların İslam milletleri arasında kötü eserler ve tatsız, hazmı güç neticeler oluşturacağı belirtilmiş; oysa bunun yerine bu başkent bütünü Müslümanların işlerinin döndüğü ve birliğinin sağlandığı yer olmalıdır denilerek vahdetin önemi vurgulanmıştır.

Gazetenin bir başka sayısında o dönemde İstanbul'da neşr edilen “ Vakit ” gazetesinde çıkan bir yazıya değinilerek, gazete şiddetli bir şekilde tenkit edilmiştir. Yazıda gazete yazarının görevinin sınırlarını aşarak vazifesi olmayan konulara girdiği belirtilerek bunun yanlış olduğu belirtilmiştir. Birlik ve beraberlik amaçlanıyorsa bunun yolunun Şia mezhebini tahkir etmek ve Safevî hükümdarlarını kötülemekle olmayacağı vurgulanmıştır.³²²

IV. AHTAR GAZETESİ VE DİĞER MEMÂLİK-İ İSLÂM

İttihad-ı İslâm fikrini savunan *Ahtar* gazetesi yalnızca Osmanlı- İran münasebetleriyle değil, diğer İslam memleketleri ve Müslüman halkların meselelerine de bigâne kalmamış, imkânları ölçüsünde okuyucularını onların durumundan haberdar

³¹⁹ *Ahtar*, 28 Kasım 1877 (22 Zilhicce 1294), Yıl 3, S.64, s. 477.

³²⁰ *Ahtar*, 28 Kasım 1877 (22 Zilhicce 1294), Yıl 3, S.64, s. 478.

³²¹ *Ahtar*, 28 Kasım 1877 (22 Zilhicce 1294), Yıl 3, S.64, s. 478.

³²² *Ahtar*, 24 Ocak 1877 (9 Muharrem 1294), Yıl 3, S.2, s. 5-6

etmeye çalışmıştır. Daha ilk sayısından itibaren değişik bölgelerle ilgili haberlere yer vermeye başlamıştır.

İttihâd-i İslâm ve Menâfi-i An [İslam Birliği ve Yararları] başlıklı yazıda İngiliz ve Rus tehditleri ele alınarak, bu devletlerin Hindistan, Afganistan ve Türkistan üzerindeki hâkimiyet kurmalarının tehlikeli olacağı belirtilerek, ayrı ayrı bu iki devletin amaçları açıklanmış, özellikle Rus hâkimiyetinin Müslümanlar için daha elim ve feci neticeler doğuracağı çeşitli misaller verilmek suretiyle anlatılmıştır.³²³ Yazının devamında bu devletlerin yarattığı tehdide karşı önlem alınması gerektiğinden bahsedilerek, bunun için ilk çarenin İslam ülkeleri arasında hakiki bir birlik sağlamak olacağı vurgulanmıştır. Bu birliğin Osmanlı, İran, Afganistan, Türkistan ve İngiliz hâkimiyetindeki Hindistan arasında olacağı, Ruslara karşı İngilizlerinde böyle bir birliğe destek vermeye mecbur oldukları belirtilmiştir.³²⁴ Daha sonra Hive Han'ı, Buhara Emiri, Kafkas Müslümanları, Kırım, Çerkezistan ve Lezgistan Müslümanları da sayılmak suretiyle bu birliğin bir parçası sayılmıştır.³²⁵

Makale böyle bir birliğin oluşması için iki noktayı önemli görür. Bunlardan birincisi İslâm hükümdarlarının çalışmaları ki bunun demir yolu yapımında kendini göstermesi gerektiği, Osmanlı, İran Afganistan ve Hindistan arasında ilişkilerin en üst düzeye çıkması için demiryolunun şart olduğu, diğeri ise İslâm ulehasının gayreti olduğu belirtilerek ulemanın mezhebi taassup ve ihtilaflarla mücadele etmesi gerektiği belirtilmiştir.³²⁶

Yine “*Asâkir-i Rusya Der Hokand*” [Rus askerleri Hokant'ta] başlıklı haberde Hokant şehrin Ruslar tarafından işgali anlatılır.³²⁷ Bir sonraki sayıda da Hokant'ın tarihi önemi hakkında bilgi verilerek, Rusya'nın burayı işgal etmesinin ona bir şey kazandırmayacağı belirtilerek, Rusların bir amacının da Hindistan'a ulaşmak olabileceği ifade edilir.³²⁸

³²³ *Ahtar*, 12 Haziran 1879 (13 Cemazeyilahir 1296), Yıl 5, S.24, s. 183-184.

³²⁴ *Ahtar*, 12 Haziran 1879 (13 Cemazeyilahir 1296), Yıl 5, S.24, s. 183.

³²⁵ *Ahtar*, 12 Haziran 1879 (13 Cemazeyilahir 1296), Yıl 5, S.24, s. 184.

³²⁶ *Ahtar*, 12 Haziran 1879 (13 Cemazeyilahir 1296), Yıl 5, S.24, s. 184.

³²⁷ *Ahtar*, 23 Şubat 1876 (27 Muharrem 1293), Yıl 2, S.28, s. 3.

³²⁸ *Ahtar*, 23 Şubat 1876 (27 Muharrem 1293), Yıl 2, S.29, s. 4.

Gazete “*Asya-i Vusta ve Gaflet-i İşân*” [Orta Asya ve Onların Gafletleri] yazıda Doğu milletlerinin onca tecrübeye, Türkistan, Hokand, Hindistan gibi ülkelerin yaşadıkları acı hadiselere rağmen İngiltere, Fransa, Rusya ve bazı Avrupa ülkelerinin kendilerinin hayrını istediklerini, dostluk kurmak çalıştıklarını zannettiklerini belirterek bunun büyük bir gaflet olduğunu vurgular. Avrupalıların zahiren yardım yapar gibi gözükseler de kendileri daha fazla kazanmayacaklarsa asla bu tür yollara başvurmayacakları ifade edilir.³²⁹

Yine aynı yazıda bu durum karşısında doğu milletlerinin zamanın ihtiyaç ve gerekliliklerinin anlayıp buna uygun bir şekilde işlerinin yapmaları gerekir diyerek yol gösterilmeye çalışılmıştır.³³⁰

Ahtar gazetesi, Hindistan’la alakalı bir haberde, Hindistan ahalsinin özellikle de Bombay, Kalküta, Delhi gibi yerlerin halkının kardeşlik ve insanlık hukukunun bir gereği olarak Osmanlı devletine yardım topladıklarından bahis edilerek o bölgede çıkan gazetelerin ve ulemanın da bu işe destek verdikleri hatta ulemanın bir teşekkürname yayınladığı ifade edilir. Ulema bu teşekkürname de yapılan işin İslam kardeşliği açısından çok önemli olduğu, yaşanan zamanda Osmanlı devleti dışında Müslümanların korucusunun olmadığı, dolayısıyla mezhep farkı gözetmeksizin yardımların devamının getirilmesini istemiştir.³³¹

Ahtar gazetesi İttihad-ı İslâm’a timsal olması açısından Arapça olarak yayınlanan bu teşekkürnâme’yi Farsçaya tercüme ederek yayınlamıştır.³³²

Yine “*Haberhâ-i Maşrik Zemin*” [Doğu Ülkelerinden Haberler] başlıklı bölümde Hindistan gazetelerinden alıntı yapılarak Belücistan bölgesinde İngilizlerle bölge halkı arasında Bulan nehrinde bir çatışma çıktığı ve Belücistan askerlerinin İngilizleri yenilgiye uğrattığı ve bu savaşta Emir Şir Ali Han’ın da İngilizlere karşı Belücistan kuvvetlerine yardım ettiği yazılmıştır.³³³

³²⁹ *Ahtar*, 11 Haziran 1877 (Cemazeyilahir 1294), Yıl 3, S.44, s. 316.

³³⁰ *Ahtar*, 11 Haziran 1877 (Cemazeyilahir 1294), Yıl 3, S.44, s. 317.

³³¹ *Ahtar*, 16 Mayıs 1877 (3 Cemazeyilevvel 1294), Yıl 3, S.29, s. 198.

³³² *Ahtar*, 16 Mayıs 1877 (3 Cemazeyilevvel 1294), Yıl 3, S.29, s. 198.

³³³ *Ahtar*, 25 Haziran 1877 (14 Recep 1294), Yıl 3, S.46, s. 334.

Aynı sayıda “*Rus ve Hindistan*” yazıda İngiliz gazetelerinin Rusya’nın Orta Asya’daki müdahalesinin sebebini, (Buhara, Hive ve Hokand’ı işgal etmiş ve Afganistan’ı ele geçirmeye çalışıyordu) kendisi için Hindistan’a gidecek bir yol bulma çabası olarak değerlendirdiğini yazıyordu.³³⁴ Tabiidir ki o dönemde Hindistan, İngiltere’nin tasallutu altındaydı ve İngilizlerin dünya hâkimiyetini devam ettirmesinde ve sanayisine ucuz hammadde sağlamada kilit ülke konumundaydı. Rusya hem İngilizlerin dünya hâkimiyetine meydan okumak hem de bu ucuz hammadde pazarına ulaşmak istiyordu. Bu sebeple Orta Asya ve Kafkasya’yı ele geçirmeye çalışıyordu.

Gazete mezkûr yazının sonunda Hindistan ve oradaki İngiliz idaresinin selameti için, Rusya’ya karşı Osmanlı devletine yardım edilmesi gerektiği salık verilmektedir.³³⁵

Ahtar gazetesi “*Ez Ahbarname-i Hindistan*” [Hindistan Gazetelerinden] isimli yazıda çeşitli konulara değinmektedir. İlk olarak Tiflis’te bulunan Ömer Paşa’dan naklen Osmanlı Devleti’nin asıl düşmanın İngiltere olduğu, İngiltere’nin Osmanlı Devleti’nin dostu gibi görünüp, onu Avrupa’daki meselelerle meşgul edip, kendisinin yavaş yavaş Arabistan coğrafyasına yerleşmeye çalıştığını, ancak bunun artık Osmanlı Devleti tarafından fark edildiği, izlediği bu tarz siyasetin ona pahalıya mal olacağı, Hindistan’ın en kısa sürede elinden çıkacağı, bunda da en büyük etkenin Osmanlı Devleti’nin işaretiyle İngilizlere karşı ayaklanacak Hindistan Müslümanları olacağı ifade edilmiştir.³³⁶

Aynı yazının devamında Afganistan Emir’inin Hindistan’la savaşmak üzere ordu tertip ettiği, Hindistan üzerine sefer çıkmak istediği belirtilmekte ve hareket tarzı şiddetle eleştirilmektedir. Doğu milletlerinin tecrübelerden ders almadığı, Hindistan, Türkistan, Hokand, Kafkasya’nı durumu orta iken hala Müslüman milletlerin birbirleriyle mücadeleye girmeleri ve İngiltere, Rusya gibi devletlerin oyununa

³³⁴ *Ahtar*, 25 Haziran 1877 (14 Recep 1294), Yıl 3, S.46, s. 332.

³³⁵ *Ahtar*, 25 Haziran 1877 (14 Recep 1294), Yıl 3, S.46, s. 334.

³³⁶ *Ahtar*, 30 Ocak 1878 (26 Muharrem 1295), Yıl 4, S.4, s. 28.

gelmeleri bigânelikle tasvir edilmektedir.³³⁷ Ve Afganistan Emir'ine ordu toplamaya harcayacağı enerjiyi ülkesinin imarına ve gelişmesine harcaması öğüdü verilmektedir.³³⁸

Ahtar gazetesi bu bölgelerle ilgili verdiği haberler ve yaptığı yorumlarda sürekli bu ülkelerin yönetim ve halklarını birliğe davet etmiş ve bu yönde çalışmalar yapmıştır. Tefrikanın zararları, sömürge altına giren Müslümanlar misal verilerek anlatılmaya çalışılmış ve ancak birlik olunur, zamanın ruhuna uygun davranılabilirse batılı devletler karşısında durulabileceği vurgulanmıştır.

³³⁷ *Ahtar*, 30 Ocak 1878 (26 Muharrem 1295), Yıl 4, S.4, s. 29.

³³⁸ *Ahtar*, 30 Ocak 1878 (26 Muharrem 1295), Yıl 4, S.4, s. 29.

SONUÇ

Ahtar gazetesi 1876-1896 tarihleri arasında İstanbul'da çıkan bir gazetedir. İstanbul o dönemde Osmanlı Devleti'nin başkenti olduğu kadar, İslâm Dünyası'nın da entelektüel, kültürel ve ilmî başkentiydi. Diğer yandan modern fikir ve kavramların da İslâm dünyasına girişi yine İstanbul üzerinden olmaktadır.

Ahtar böyle bir mekânda İstanbul'da yaşayan İranlı aydınlar tarafından çıkarılmıştır. Bu aydınlar İstanbul'daki ilmî, kültürel ve entelektüel muhitten etkilenmişlerdi. Dolayısıyla *Ahtar*'da serdedilen görüşler büyük ölçüde İstanbul'daki havayı da yansıttığı için dönemin İstanbul'una hâkim olan fikirleri anlamak açısından da bize büyük imkân sunmaktadır.

Ahtar gazetesi İstanbul'da çıktığı dönem içerisinde zaman zaman Osmanlı Devleti'nin desteğini almış, hatta bizzat Saray dahi abone olmak ve nakdî yardım yapmak suretiyle gazeteyi desteklemiştir. *Ahtar* da buna karşılık dönemin Osmanlı siyasetine uygun yazılar neşretmiştir. Bunun en bariz misâlini *Ahtar*'da yayınlanan dış siyasetle ilgili neşriyâta görmekteyiz. Bu neşriyât incelendiğinde II. Abdülhamit döneminde izlenen İttihâd-ı İslam siyasetine muvâfık yazılar dikkat çekmektedir.

Ahtar gazetesi modern fikir ve anlayışların İran'a aktarımında bir köprü vazifesi görmüştür. Tabidir ki bu etki yalnızca İran ile sınırlı kalmamış, bütün bir fars kültür havzasını ki, buraya Afganistan, Hindistan gibi ülkeler de dâhildir, etkilemiştir. Bu etkilenme bu coğrafyalarda birçok hâdisenin vuku bulmasına zemin hazırlamıştır. İran Meşrutiyet'i bunun en tipik örneğidir. Meşrutiyet öncesinde, Meşrutiyet çerçevesinde tartışılan kavramlar *Ahtar* vasıtasıyla ülkeye girmişti. Osmanlı Anayasasının gazete tarafından Farsçaya tercüme edilmesi gazetenin siyasi duruşunu ve yapmak istediklerini göstermesi açısından bize fikir vermektedir.

Ahtar, yayına başladığı andan itibaren batı medeniyetinin ulaşmış olduğu seviyeyi okuyucularına aktarmaya çalışarak, doğu toplumlarının içinde bulunduğu duruma çareler önermeye çalışmıştır. Sürekli eğitimin, kültürün, çalışmanın öneminden bahsederek, doğu toplumlarını batıyı örnek almaya çağırmıştır. Ancak bu örnek almayı teknik ve ilim ile ilgili alanlarla sınırlı tutmuştur.

Ahtar, doğu toplumlarını İslâm dini etrafında birlik olmaya, tefrikadan uzak durmaya ve batı ülkelerinin izledikleri dış siyasetlere karşı uyanık olmaya çağırmıştır. Bu çerçevede İslam dünyasındaki kavmî ve mezhebî farklılıkların bir düşmanlık sebebi olarak görülmemesi gerektiği tekitle vurgulanarak bunların tarihte kalması gerektiği, husumet noktası olarak sürdürülmemesi, eğer böyle yapılmazsa zamanın meselelerinden haberdar olunamayacağı ve bu durumun da Avrupalı güçlerin işine yarayacağı ifade edilmiştir.

Ahtar gazetesinin incelenmesi, bu gazetenin çıktığı dönem itibariyle hem Osmanlı hem de İran da revaçta olan fikri, siyasi, iktisâdi ve sosyal meseleler hakkında birçok bilginin var olduğunu ortaya koymaktadır. Yine gazete mahsusen İran modernleşmesi açısından çok önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir ki İran'daki modern kavramların birçoğu ilk defa *Ahtar* tarafından kullanılmış ve onun vasıtasıyla ülkeye girmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abrahamian, Ervand**, *Modern İran Tarihi*, Türkçe terc. Dilek Şendil, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Ahtar*, Tahran, İran İslâm Cumhuriyeti Milli Kütüphanesi Yayınları, 1378/1999.
- Akyol, Taha**, *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1999.
- Berkes, Niyazi**, *Batıcılık, Ulusçuluk, Toplumsal Devrimler*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2002.
- B.O.A., *İrade-i Dahiliye (İ.HD)*, Dosya no: 1129, Gömlek no: 88173.
- B.O.A., *İrade-i Dahiliye (İ.HD)*, Dosya no: 1134, Gömlek no: 88501.
- B.O.A., *Yıldız Sadaret Resmi Maruzat (Y.A.RES)*, Dosya no: 93, Gömlek no: 12.
- Cleveland, L. William**, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Türkçe terc. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008.
- Ekinci, Nejdet**, Türk Basın Tarihinden Kesitler, *Türkler*, XIV, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları (2002), s. 676.
- Erat, Muhammed**, "Osmanlı'da Alfabe Tartışmaları", *Türkler*, XV, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları (2002), s. 154-156.
- Esaslan, Cezmi**, *II. Abdülhamit ve İslam Birliği*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1992.
- Hatam, Anja Pistor**, "Iran and the Reform Movement in the Otoman Empire: Persian Travellers, Exiles and Newsmen Under the Impact of the Tanzimat", Proceedings of the seconds European Conference of Iranian Studies, held in Bamberg, 30th September to 4th October 1991, by the Societas Iranologica europæa, ed. Bert G. Fragner, Christa Fragner, Gherardo Gnoli, Rexene Haag, - Higuchi, Mauro Maggi, and Paola Orsatti, Roma 1995, s.571-572.
- Hodgson, M.G.S**, *İslam'ın Serüveni*, Türkçe terc. Ercüment Akat, İstanbul, İz Yayınevi, 1993.
- İsti'lamî, Muhammed**, *Bu günkü İran Edebiyatı Hakkında bir İnceleme*, Türkçe terc. Mehmet Kanar, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Jorga, Nicolae**, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2009.

- Kanar, Mehmet**, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.
- Kanar, Mehmet**, İran, *DİA*, XXII, (2000), 424-427.
- Kara, İsmail**, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi*, İstanbul, Gerçek Hayat Dergisi, 2005.
- Karal, Enver Ziya**, “Tanzimat’tan Sonra Dil Sorunu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, II, İstanbul, İletişim Yayınları, (1985), s. 316-319.
- Karpat, H.Kemal**, “ I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamit’in Saltanatı (1876-1909)”, *Türkler*, XII, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları (2002), s. 873.
- Kurtuluş, Rıza**, *1906-1911 İran Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010.
- Küçük, Mustafa**, “Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyet’e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti’nin Siyasi Vaziyeti”, *Yeni Türkiye*, İstanbul (2000), s. 202-211.
- Lewis, Bernard**, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Ankara, TTK Yayınevi, 2000.
- Lewis, Bernard**, *Ortadoğu*, İstanbul, Sabah Kitapları, 2006.
- Mardin, Şerif**, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.
- Mehdevi, A. Hüseyin**, *Tarih-i Revabit-i Harici-yi İran*, Tahran, Müessese-i İntişarat-ı Emirkebir, 1375.
- Naskali, Esko**, “İran”, *DİA*, XXII, (2000), s. 394-395.
- Nasr, S. Hüseyin**, *Modern Dünya’da Geleneksel İslam*, Türkçe terc. Sara Büyükduru, İstanbul, İnsan Yayınları, 2001.
- Nasr, S. Hüseyin**, *İslâm’ın Kalbi*, Türkçe terc. Ahmet Demirhan, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2002.
- Onar, Sami**, “İslam Hukuku ve Mecelle”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, III, İstanbul, İletişim Yayınları, (1985), s. 580.
- Özcan, Azmi**, “İttihad-ı İslâm”, *DİA*, XXIII, (2001), 470.
- Özgüdenli, Osman**, *Ortaçağ Türk İran Tarihi Araştırmaları*, İstanbul, Kaknüs Yayınevi, 2006
- Özgüdenli, Osman**, “İran”, *DİA*, XXII, (2000), s. 395-396.
- Reisniyâ, Rahim**, *İran ve Osmanî der Astâne-i Karn-ı Bistom*, Tahran, Neşri Mebna, 1382/2003.

- Sasani, Melikhân**, *Paytahtın Son Yıllarında bir Sefir*, Türkçe terc. Hakkı Uygur, Klasik Yayınları, 2006.
- Saray, Mehmet**, *Türk-İran İlişkileri*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.
- Şabani, Rıza**, *Gozide-i Tarh-ı İran*, Tahran, Merkezi Mutaalat-ı Ferhengi, 1381/2002.
- Tahiroğlu, Bülent**, “Tanzimat’tan Sonra Kanunlaştırma Hareketi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, III, İstanbul, İletişim Yayınları (1985), s. 592-594.
- Tanör, Bülent**, “Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, I, İstanbul, İletişim Yayınları (1985), s. 10-19.
- Tekeli, İlhan**, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sisteminde Değişmeler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, II, İstanbul, İletişim Yayınları (1985), s. 466-473.
- Tunaya, Zafer Tarık**, “1876 Kânûn-î Esasîsi ve Türkiye’de Anayasa Geleneği”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, I, İstanbul, İletişim Yayınları (1985), s. 27-32.
- Türköne, Mümtazer**, “İslamcılık”, *DİA*, XXIII, (2001), s. 60.
- Uçarol, Rıfat**, *Siyasi Tarih, (1789–1994)*, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1995.
- Ulman, Haluk**, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Dış Politika ve Doğu Sorunu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, I, İstanbul, İletişim Yayınları (1985), s. 272-279.

EKLER

مطهر و داوره خانه درخان والده دروتره
تخصیص است
کتابی که برای هرج کازت داوره داده
شده و طبع نشود بصاحبش رزق نخواهد شد
کتابی که ابرت پرست آن داده شده
است از بنب داوره قبول نخواهد شد

اخبار

۱۲۹۲

قیمت سالانه
شش ماهی
یک نسخه ۳۰ پاره رایج است
اجرت پرست سالانه در دانه سه برای
خارج شش بنده سده افزوده خواهد شد
قیمت روزهای جمعه و یکشنبه همه روزها
طبع و نشر نخواهد شد

این کازت از حوادث که تا کنون و از سیاست و پولتیک و از تجارت و علم و ادب و دیگر منافع عمومی سخن خواهد گفت مرکز ما و مفید و عامه بمانا قبول و طبع خواهد شد

روزنامه و کازت

روشنای بخش آفاق مدنیت است . و کمال
انجواهر امانی ترقی ملک و مالکیت . ملک دانش را
ماهی است نبلان . آسمان هزارا مبری است
درخشان . راستی جوان را جموعه لطافت
آثار است . آگاهی خواهان را جریده خلاصه
افتکار . تقوی و فایع گذشته و حال است .
امین افزای سلامت زمان استقبال . کازت که
به نیت بلک در خدمت قوی گوید آن گروه بختیار
ترین مردم خواهد بود . و بدین وسیلت کوی
بگفتاری را در کوی انسانیت تواند رود . کازت که
براستی کاری و استقامت باشد چایس طاریفتان
باله خیر است . و ایس ادیان آکا و جبر .
ندمی است بی مزاجت . مصاحبه است
بی نفاق . تجزی است بی فرض . خادی
است با ارادات عهری ایست بی خیالت .
هدی است بی ریا . و رفیق است صدیق
ناخچی است مشفق . تاریخی است ناطق
و بالجه آنچه از مزا و مفاخر آن سخن گویم
و از منافع و محسنات آن بشار در آرم از هزاران
یکی و از بسیار اندکی گفته نخواهد شد .
و فهم کلیه این معنی حواله بوجدان آگاهی
ارباب معنی کرده میشود . آنانکه در این مراحل
راه بچوندند . و از منافع مشهوده ان و ترقیات
ملکی و ملکی آگاه شدند . این سخن را بر معنی
می بریزند . و بر آنچه گفته شد اعتماد می
وزندند .

لاجرم

دار السلطنه اسلامبول که امروز به یک بخش
پای تخت یک دولت بزرگ اسلام است . و قدم
و چراغ ممالک متدنه طوائف انام . درین مرز
و بوم که جمیع بحرین معارف و علوم است .
بالسنه چند لغتهای کونا کون کازت و روزنامهها
طبع و نشر شده و اهل آن اساتذها از مطالعه آنها
حصوله مند میباشد . و با اینکه زبان پارسی از
بهترین و شیرین ترین زبانهای قدیمه مؤسسه
و مستغله است . و زبان آجوهی از ساسکنان
قطعه مشرق زمین و ملل مغلیه اعلامیان است .
و زبانی است که در نزد تمامی ملل مجتهده مسلم
عظیمی است و اهل و مرور هم جرعه زان دانلیه
عظمی میباشد در همچنان پای تخت سعادت مند

تا کنون روزنامه بدان لسان ترتیب نشده
و بدین موجب چینی از ماری دانان که در اطراف
چهندانه از درک این چنین نعمت بزرگ نیز محروم
مانده و فی الواقع معیون شده اند چه سنای ترقیات
جهان خصوصا درین جزء زمان بدستبازی
اطلاعات و معلومات تواند بود و بس . و موازنه
حال ترقی و وصول حال تمدن و آسایش عمومی اپانی
چنین ممکن نتواند بود فکر بدانتست اوضاع جهان
و فهمیدن احتیاجات وقت و معلوم داشتند . و دفع
آن احتیاجات و مغزعات آن . و چون این پای
نخت همچنانکه مدار موازنه بولیک و اسباب
دول و ملل مغرب نیست است . کسذک و اسما
ظهور و کال ترقیات در ممالک شرقیه نیز بوده .
و بدین وسیلت هرگز تحصیل اطلاعات و دانست
اهمیت احتیاجات حاضر و مغزعات آن میباشد .
و علاوه برین بسیاری از ملل شرقیه را روابط
و مناسبات صورت یافته و به با این ملک در کازت که
اعتنا بنگات و دقائق این روابط و مناسبات درختن
درجه اهمیت و لزوم است .

بنابرین هرگز روانیست که در همچنان پای تخت
معظم افلاک روزنامه فارسی نباشد که هر فارسی
دانان درین ممالک فسیحه را از وقایع و اخبار جهان
و از آنچه بکار احتیاجات حادیه آید بزبان شرین
و دانشین آگاهی دهد . و هم واسطه مزید
روابط مناسبات مال عظیمه مشرقستان که امروز
مارا لازمه از آن چیزی نیست بوده باشد . و بدین
وسیلت اسباب پیشرفت هرگونه اتحادات مطلوبه
و ترقیات صورت و معنی به در اطراف مشرق زمین
فراهم گردد . و نیز بدین وسیلت نتایج حسنه
بسیاری که بمناسبت مفعام و سخن منکشف خواهد
گردید حاصل آید . همانا درین جزء زمان (منسکا
بذیل الهمة والتوفیق) قیام بلوازم این خدمت
بزرگ را شرف و سعادت بزرگی برای خود دانسته
بفصل مآذونیت برای نامس این روزنامه نامی
بمفاخرت نتمه موفق گردیدیم . و از این روی
خود را بختیاری می بینم که برادران وطن و جبه پارسی
دانان را تبریک و تهنیت کوم و حسن توجه و اعطف
ایشان را در حق خود بامید واری مستقیمه
بخواهم .

اساس مسلک

هو پدا است که یک بخشی هر قوم و سلامت حال

هر گروهی را و همچنین نامین استیصال هر ملک و وطن را
تمامیت اعتدال حال ان ملک و وطن علی الاطلاق
کامل تواند بود و بس . و حصول و اتمام این اعتدال
مطلق نتواند بود مگر بشکلی و بازم حسن مناسبات
داخلیه و خارجیه اجرایی وطن و تحسین استیباب
اتفاق امکن حقیقی در میان ساسکنان این ملک
در ملزومات امنیت و آسایش مشترکه آنها و جمع کردن
آنها بیک کله جامعه حب وطن که در آن نیست
باختار و آسوده می کند . بی آنکه روی نمرض
در جبهات اختلافات تخصیص و امور دینی آنها نموده
شود چه اختلاف طبیعت و سلیقه و مساکت اشخاص
اولاد یک وطن را نبیاید . در حفظ شرف اشخاص
و محبت پدر مهر بان خود گرفتار طمن مشاقت
و تضاد با همدیگر کند و آنها را از مسلمات دائمه
نبرهیزاند و چون این کازت را بی هیچ ملاحظه
و منظور شخصی بی جهت حصول اعتدال
و استقامت بطور مطلق و مقدمات و اصول و قروع
این مقصد مقدس پیش عاخذ خاطر و اساس مسلمات میباشد
(ههنا) در عده خود می شناسیم که در این کازت بدون
نیو ز وقوع احراف ازین شاهراه راستین
اجز و حوادث و وقایع مناسبه و بومیه و از مسائل
شرقیه و از تجارت و علم و ادب و از سیاست
و هر گونه مواد نافه سخن گویم و بهمه
حال چون بخواص عقیدت و صدقیت بده در طراح
ایضای این خدمت گرای و بزرگ نهادم امیدوارم که
بسیاری باری تقدست اسمانه مظهر حسن قبول
ارباب دانش و تیک خواهان وطن گردیده . و بعانت
اینکه انان کاراست و باطریق موجبات قصور
و نقصان بهمه ماوری در آن موجود تواند بود
امید وارم که ایشان نیز بجای اینکه وجهه
خاطرا را خسورده گیری کنند برادران بلک همت
در اصلاح هر گونه قصور فروده لطفنا اعطالرات
ممکنه را دریغ ندارند .

تلفت پارسی

پوشیده نماد که لغتهای پارسی اصلا باختلاف
زمانها و اهلها و ممکنها و تفسیر طبقات پادشاهان
در ایران زمین وجهات متعدده دیگر اختلاف
و تغییر حاصل کرده و چندگونه شده و هر کدامی
را نامی نهاده بوده اند مانند هروی زاول سفدی
پهلوی پارسی دری که اکنون ازین لغات این سه
قیم اخیری معروف مانده است و وجه تسمیه

آنها چنان است که واضع و مؤسس این زبان پارسی
و پدرش پهلوی پسر سام پسر لوح بوده و به نسبت
زبان پارسی و به پهلوی پهلوی نامیده شده و بعضی
گفته اند پهلوی منسوب است بمالک پهل که لغات
است از وی و اصفهان و دیبدر و پارسی منسوب
است بولایت پارسی که در حقیقت مرجع هر
دو ملاحظه یکی است . دری زبان هل
در خانه پادشاهی واتی است که دولت اثر قبول
و معمول داشته است و تأسیس این لسان در زمان
پادشاهان کیان شده است که لغتهای پارسی
تمامی و از وی اصل و وضع و موافق طبع بگفت
فصاحت استعمال نموده اند مثلا در مقام امر رفتن
رو بگفته بروکنسته اند و در همه لغتهای امر حرف
بارا جزء کله کرده و از اقرار تصرفات در زمین
کالت و نفقات کرده نام ان را زبان دری گفته اند
و این است زبانی که در حدیث شریف وارد است
و لسان اهل پشت عری و فارسی دری است که
که در معنی تفسیر از فصاحت بیان است .

درین اواخر یعنی پس از ظهور صفیه سالیع
اسلام و طواع این نیر لامع در آفاق مشرقین
و مسلمان شدن ایران و ممالک و خواستنی که انان
در قبول دین بلک اسلام حاصل آمد و آیینش تم
باعرب کردند و بسبب حکومت عرب در آن
زمین و تدوین علوم و اطوار دین بزبان عربی
مسیح و مانند این جهات و اسباب لغت عرب
فراوان شایع و لغتهای بسیار داخل در لغت عرب
شد و علی التدرج زبان فارسی از اسلوب سابق
خود بکلی بازماند چنانکه نام زبان را که (پارسی)
بود تعریب کرده فارسی گفته چه در لغت عرب
حرف (ب) بقابل ملشود و نهایت کار بجای
رسید که اگر اکنون کسی بزبان پارسی خاص
کلاسی ترکیب کند که کتر کسی مقدر بر فهم آن
تواند بود و زبانی که حالا معمول به و عربی
تفت ایران استعمال میشود و در نوشتجات بیوی
و دیوانی متداول است زبانی است مرکب از لغتهای
دری و فارسی و پهلوی و عربی و بعضی از لغت
ترک و لغتهای مغرب زمین که حالا بی زبانی
است جدا گانه و با توأم کنت زبانی است حاجت
و مفید تر از لغتهای مترده قدیمه و بیان فصاحت
این مطلب اکنون لازم نیست فقط تعریف عامه
برای این است که این کازت بسبب و اصل و اصلاح

لیسه و اداره خانه ❖ اختر ❖
 ننه بیالی است نمره ❖ ۲۵ ❖
 های متعلق بداره به آقا محمد طاهر
 ع میشود .
 اولای کرام در مالک دور نزدیک
 در صفحه آخر بنکاشته خواهد شد .
 چهارشنبه ۱۸ ذی الحجه سنه ۱۲۹۶
 شریف ثانی رومی و ۲ دیسامبر ۱۸۷۹

❖ تعرفه بدلات سالیانه ❖
 دارالعماده اسلامبول ۰۳ مجیدی سیم
 دیگر مالک محروسه عثمانیه ۷۵ فروش صاع
 مالک محروسه ایران ۲۵ قران
 مالک هندوستان و بادر ۱۵ رومی نقره
 مالک روس و قفقاز ۱۵ روبل کاغذی
 مالک اروپا ۲۵ فرانک
 نسخه شصت پاره است
 اجرت پوست همه جایه میده اداره است .

این نامه از هر گونه وقایع و اخبار و از سیاست و پولیتیک و علم و ادب و دیگر منافع عامه سخن می گوید . هفته یکبار طبع می شود . اوراق ❖
 ❖ رونوشتان سودمند را باستان می پذیرد . در نوشتن کاغذهایی که از خارج میسرند اداره آزاد است . کاغذی را که نوشته نمی شود ❖
 ❖ صاحبش نباید استرداد بکند . کاغذهایی که بول پوست ندارد قبول نخواهد شد . ❖

تکرار محضا

❖ از لندن ۱۶ ذی حجه ❖ اعضای مجلس
 انکلیس که هواخواه وضع حاضر هستند
 ریت قرار دادند که در اجتماع آینده مجلس
 ت تکلیف نمایند که در شهرهای هرات و بلخ
 و عساکر انکلیس گذاشته شده بزودی هر چه
 زود آهنگر بندگان و (غانمک) ساخته
 . میکنند برای اینکه دولت روس در صدد
 ط (مرو) است تدبیر کند که بشارچار باید
 آورده شود . هواخواهان آزادی خیالات
 میان دولتین روس و انکلیس را ترجیح
 مند .

❖ از پترزبورگ ایضا ❖ اینکه شایع شده
 اصلاح حضرت امپراتور روس از سلطنت خود
 رجوعی خواهد نمود می اصل است . امپراتور
 سارالیه این هفته به پترزبورگ وارد شده مجلس
 ارعده را ریاست خواهد نمود .

❖ از وین ایضا ❖ پیش قدمهای اعضای
 خواهان آزادی مشغول نوشتن لایحه اصلاحات
 ره عسکری هستند و تکلیف خواهند نمود لایحه
 در باب هشتصد هزار قشون که اکنون حاضر
 بند داده شده است پذیرفته شده تاده سال دیگر
 م آن برقرار بماند .

❖ از پترزبورگ ۱۶ ذی حجه ❖ بتواتر
 اویند که در این نزدیکی از جانب حکومت روس

قانون اساسی اعلان کرده اهل را آزادی
 تمام داده خواهد شد . همه اعضای مجلس شورای
 دولت و کافه و کلا و بسیاری از سفرای روس برای
 اجتماع یک مجلس عمومی به پترزبورگ احضار شده
 اند .

❖ از پترزبورگ ایضا ❖ از جانب محکمه
 در باره (میرسکی) نام که پیشتر قصد کشتن
 (جنرال درتلن) را کرده بود کیفر اعدام داده
 شده است .

❖ از وین ایضا ❖ در میان حکومت
 رومانی و (بارون همیرله) وزیر خارجه اوستریا
 مختاریات جرمن عموده (بارون همیرله) در نزد
 دولتای بزرگ توسط خواهد نمود که استقلالیت
 حکومت رومانی بطور رسمی از جانب دولتای بزرگ
 شناخته شود .

❖ از لندن ایضا ❖ اخبارنامه (تایس)
 در نسخه امروزی خود تکرار افنامه نشر نموده
 بموجب تکرار افنامه مذکور کویا اخبار استغای
 اصلاح حضرت امپراتور روس حکمران بلغارستان
 نیز تبلیغ کرده شده است .

❖ از لندن ۱۱ ذی حجه ❖ دیروز (خورد
 کلا دستون) در یک جمعیت عمومی خطبه
 خوانده ضمنا بولیتیک داخلی و خارجی دولت
 انکلیس را بسختی مواخضه نموده است . پس
 از آن در باب فرستاده شدن کنسولهای جنکی
 انکلیس را سمت آلمانی شرق و بیانات لورد
 سلسبری را که در این باب اظهار داشته است
 ذکر نموده گفته است که . بولیتیک شرقی دولت

انکلیس مانند این است که یک حرکت متفقانه اروپا
 در باره شرق منع نموده است حرکت و رفتار
 منقرضانه دولت انکلیس قرارداد دولت عثمانی را
 هیچ تاثیری نمیتواند بخشد .

❖ از لندن ایضا ❖ اخبارنامه (تایس)
 در نسخه امروزی خود می نویسد . بر فغاندار
 عساکر محافظ سمت غربی قطعه (ایرلند)
 افزوده شده است . در باب عدم وقوع شورش
 و اختلال اقدامات لازم بکار برده می شود .

والی هندوستان در صدد این است که سنجاق
 (پشاور) را از ایالت (پنجاب) جدا ساخته
 پیشاور را بباره ازواجی افغانستان بکی کرده
 بزیر اداره یک کومیسری داده شود . در باره
 تکمیل حدود افغانستان باره تبدلات اجرا کرده
 خواهد شد .

❖ از لندن ایضا ❖ بموجب تکرار افنامه
 که از (سیلا) رسیده است پس از حرکت کردن
 هیئت سفارت انکلیس از (برمان) مناسبات
 حکومتین انکلیس و (برمان) خیلی اهمیت
 پیدا کرده است . بر مابین (رانگون)
 سیر و حرکت کنسولهای انکلیس را باشکالات انداخته
 در جزء انکلیس با توجه اظهار خصوصیت میکنند
 که منع وقوع جنکی در میان حکومتین مشارالیهما
 از جمله کارهای محال و متع دیده می شود .

❖ از لندن ایضا ❖ مسبو کلا دستون
 دیروز به (ادمبورگ) رسیده است . بموجب خبر
 تکرار افنامه که از برلین رسیده (تایس)
 رسیده است بر آن شور جعفری در شرق برهنه

بدتر کاتب
باش کتات داری

در سائره طبع و نیز ایرتک برونه اضرت غرت سنک سب نوظیل لقا ایرال جویرلا برنونه سب
 "نیم" کلوتک طی و افراجی سائور طوفنه نینه ایرتک ایرتکی حاره نینه ایفایله طبع و نیز ایرتک
 اولونه نانه ایلیک و بو نوظیلک مابینه ههجه جاب عالیسنده ویرلا اوره سنک ایله اول ایرتک حقیقه
 و بیا دیکینه ههجه بران داناده و نوجولینی بایله زکوره غرتک تک کما طبع و افراجی اراره و نینه جویرینی
 حالده ایجا اچانده صفت هادس زبور اصابت نکریم اولانه اهرتک نایم تکه و نینه صد ایرتک زکوره
 نته ایرتک بران لایق زکوره حادس زبور اصابت نکریم اولانه اهرتک نایم تکه و نینه صد ایرتک زکوره
 و صیانت و عیال امورده اولنه بن شتم زوت جویریه و صیانت ایرتکی و بیه برناره صفت و نینه باقرت
 معلا سماه اولنه صفت نکریم ههجه بران لایق زکوره حادس زبور اصابت نکریم اولانه اهرتک نایم تکه و نینه صد ایرتک زکوره
 انک اجرتک و نینه صفت نکریم ههجه بران لایق زکوره حادس زبور اصابت نکریم اولانه اهرتک نایم تکه و نینه صد ایرتک زکوره
 اولونه ایرتک اولونه صفت نکریم ههجه بران لایق زکوره حادس زبور اصابت نکریم اولانه اهرتک نایم تکه و نینه صد ایرتک زکوره

۵

بدو
باش کاتب داری

در سعادته طبع و نشر ایملک بولنا نه اخذ غرضه سنک نبرهان وافدی اصفا انما مندر طوری
 مطبوعات اراره سی طرفه در نطق ایلمسه اولدیفنی مسوع عالی بولسه اولدیفنده مذکور غرضه ناک
 بوضوئه اصفا انما مندر اولدیفنی نبرهان ایجاب ایله نبرهان نه کی شبد اولدیفنک و برده شو
 معامله تهریلدیک مایه همایوره ملحق جانیه عالیه نه وقوعه برده امره مستند ایروکی رضایا ایلمسه
 ایروکنده بوضوئه بک زبانه انکسار خاطرین موجب اولدیفنی ابراهه سفیری کسبه خا نه حضرت
 طرفه نه بالواسطه غنیه اعلیان جناب تاجرایه عیبه و ابلاغ ایلمسه اولمغه بولولده ایما
 کیفیت ایلمه یی صمیمی اولدوب اولدیفنک خاکبای همایوره ملحق عیبه و اناماری ندر رضاره
 اولدوبه امر و لاره سیه حضرت خلد قنبا هم اوقشان عالیه نه بولنجه اولدوبه امر و رضاره حضرت
 و ارمرکه ۸۸ صحتی ما ۱۹
 سره حضرت
 نیک

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
ظَاهِرًا خَلِيَةً

الأمانة والحيمة

عنه

۷۶

عاهة وهو بكي سيلم بالانصار نفعنا ابري اضر عزة سلك نكر لربنا رخصت اعفنى صاحب امبارى محمد طاهره طرند و غیره
اسف اولبارده سجدانه انصار اوزیه خطبه نقتیه عود سده جوابا وار اولانه نذکره در مستغنی منی ایل علی الاصول لغالیه ربط اللغوی
والله لکانت سبک کوندریکه کدر لیس و نکر عزمه احواله خلق منه سیم ده خانه و کتبه خانه ایلیم برسی طلب ایدر کوندر اصول کتبه
نویسنا ابریکه موالیه بر سده ارفی مصلط ایدر لیه اهل لیلله ذکر نامه عربیه نکرار رخصت اعفنى نردکی ضایع نقتیه نا کتبه نه سب
جور لیلی حاله کتیبک عشره و استیانه باجه امروزه طفه سه لاله کتبه راه اول کتبه ۱۱۰ و امساده ۱۱۱
طیغال طرند

۱۸۵۷
مکتوبی

معه عیال و عذر و غیره

بمدره و غیره که
 برسد و نیز در این باره
 حکومت نیز در این باره
 اعیان و غیره
 اولاً به

۴

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
ادامہ
۷۲

عفو و غماز
ادامہ
حقاری

بر مندرجہ ذیل جناب سے صلوات اللہ علیہ کی طرف سے سن ۱۹۵۷ء کی ماہ جنوری میں تحریر کی گئی اور اس کی کاپی فراہم کی گئی تھی۔ اس کا جواب دیا گیا تھا کہ اس وقت میں اس سے کوئی جواب نہیں دے رہا ہوں۔ اس کا جواب دیا گیا تھا کہ اس وقت میں اس سے کوئی جواب نہیں دے رہا ہوں۔

جی ہاں اس سے صلوات اللہ علیہ ان کا نام لے کر ان کے ساتھ ساتھ ان کی طرف سے صلوات لکھی جائے گی۔

صبر و عفو
۱۲/۱۱/۵۷